הלכה · מחברי זמננו

תשובות רפואיות

הרב משה דוד טנדלר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תשובות רפואיות

הרב משה דוד טנדלר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תשובות-רפואיות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

תשובות ר' משה פיינשטיין 4
הקדמה 4
מבוא לאגרות משה חלק א (תשי"ט) 4
אגרות משה יורה דעה,ג, קלב 8
תשובה חדשה 9
אגרות משה חושן משפט, ב, עב 10
אגרות משה חושן משפט, ב, עג 11
אגרות משה חושן משפט, ב, עד 25
אגרות משה חושן משפט, ב, עה 34
הערה משלימה 40
הבהרות לגבי פסיקת ההלכה של ר' משה פיינשטיין ור' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל בעניין מוות מוחי 40
אגרות משה יורה דעה, א, קמה 44
אגרות משה אורח חיים, ד, עט 49
אגרות משה אורח חיים, ד, פא 53
אגרות משה אורח חיים, ד, פ 56
אגרות משה יורה דעה, ב, קסו 66
אגרות משה יורה דעה, ב, קסד 67
אגרות משה יורה דעה, ב, קסב 68
תשובה שלא פורסמה "כדי שיחיה האחד" 68

תשובות ר' משה פיינשטיין

הקדמה

איסור לפרסם קיצורי דינים ופסקים מספרי תשובות וגם לתרגם תשובות ללשון המדינה

בע"ה

מע"כ נכדי אהובי הרב הגאון מוהר"ר שבתי אברהם שליט"א שלו' וברכה לך.

אף שאני כותב עתה תשובה ארוכה בדבר השמות אבל מכתבי זה הוא בקצור בדבר ששמעתי שאחד עשה ספר בלע"ז בהעתקת דינים מהספר אגרות משה שלי, והוא איסור אף אם היה התרגום ראוי שבזמננו לירא מי שיכול לומר ולהדפיס פסקים בלא באור ומקורות, וכבר בקש ממני רשות איזה אינשי מכאן ואמרתי שאיני נותן רשות על זה. וגם נמצא שלא העתיק כראוי ויש כמה דברים בטעותים וכמה דברים שגורמים לטעות שזה עוד גרוע ביותר, וגם להעתיק התשובות ממש פשוט שהוא חסרון גדול ליתן הפסקים לאינשי דעלמא שאינם ת"ח שיבואו לדמות מלתא למלתא ולכן אני מוחה בכל תוקף שיש למחות.

והנני זקנך אוהבך בלו"נ,

משה פיינשטיין

מבוא לאגרות משה חלק א (תשי"ט)

הקדמה

הנה ספרי זה שרובו הוא מה שהשבתי מה שהיה נראה לע"ד להורות הלכה למעשה לאלו שרצו לידע דעתי. ואף שמן הראוי היה לכאורה למנוע מלהשיב למעשה שהרי הרבה גדולי עולם בתורה וביראת ה' נמנעו מלהורות מיראתם ממאמר ר' אבא א"ר הונא אמר רב בסוטה דף כ"ב רבים חללים הפילה זה ת"ח שלא הגיע להוראה ומורה, ואף שאמר גם ועצומים כל הרוגיה זה ת"ח שהגיע להוראה ואינו מורה ומטעם זה כתב רעק"א הובא בהקדמת בניו לספר התשובות שלו ודי אשר הוצרכתי להשיב לשואלי מדאגה שבל אהיה בכלל כל מי שהגיע להוראה ואינו מורה ע"י"ש,

מ"מ אלו שנמנעו הוא מאחר שגם עתה צריך המורה להורות כאמיתות הדין כמו שהיה צריך להורות בימי רב ורב הונא ור' אבא, לכן אף שודאי בכל דור הוא מדה אחרת להחשיב הגיעו להוראה שהרי רק חכמי דור זה שייך שיורו עתה ועליהם הוא הציווי להורות לדורם, דהא אי אפשר להשיג בדורות האחרונים מורי הוראה כדורות הראשונים, ובע"כ כוונת מאמרם זה ת"ח שהגיע להוראה, אינו רק על אלו שהגיעו

להוראה בזמנם דוקא, אלא אף על אלו שהגיעו להוראה בדורות אלו שמחוייבים להורות כדהורה רעק"א, מ"מ יש ודאי על כל אחד לחוש שמא אינו מכוין כהאמת ולכן מצד היראה הכריעו שאין יכולין לכוין אמיתות הדין ואין להם להורות,

ושאני רעק"א שאף אחר כל החששות הורה והשיב למעשה מטעם החיוב שעליו מדין הגיע להוראה דרב גובריה והיה יכול לאמוד עצמו. וא"כ כ"ש לקטני ערך כמוני שאין בי תורה וחכמה כראוי שהיה לי למנוע מלהורות לגמרי וכ"ש מלהעלות על הדפוס שהוא כהוראה לכל העולם.

אבל הוא מטעם שהנכון לע"ד בזה שהיו רשאין ומחוייבין חכמי דורות האחרונים להורות אף שלא היו נחשבין הגיע להוראה בדורות חכמי הגמ' שיש ודאי לחוש אולי לא כיוונו אמיתות הדין כפי שהוא האמת כלפי שמיא אבל האמת להוראה כבר נאמר לא בשמים היא אלא כפי שנראה להחכם אחרי שעיין כראוי לברר ההלכה בש"ס ובפוסקים כפי כחו בכובד ראש וביראה מהשי"ת ונראה לו שכן הוא פסק הדין הוא האמת להוראה ומחוייב להורות כן אף אם בעצם גליא כלפי שמיא שאינו כן הפירוש, ועל כזה נאמר שגם דבריו דברי אלקים חיים מאחר שלו נראה הפירוש כמו שפסקולא היה סתירה לדבריו. ויקבל שכר על הוראתו אף שהאמת אינו כפירושו.

והוכחה גדולה לזה מהא דשבת דף ק"ל א"ר יצחק עיר אחת היתה בא"י שהיו עושין כר"א ונתן להם הקב"ה שכר גדול שמתו בזמנן וכשגזרה מלכות הרשעה גזירה על המילה לא גזרו על אותה העיר אף שהאמת אליבא דדינא נפסק שלא כר"א והואחיוב סקילה במזיד וחטאת בשוגג, אלמא דהאמת להוראה שמחוייב להורות וגם מקבל שכר הוא כפי שסובר החכם אחרי עיונו בכל כחו אף שהאמת ממש אינו כן.

וזהו ענין כל מחלוקות רבותינו הראשונים והאחרונים שזה אוסר וזה מתיר שכל זמן שלא נפסק כחד יכול כל אחד להורות במקומו כמו שסובר אף שהדין האמתי הוא רק כאחד מהן ושני החכמים מקבלים שכר על הוראתם. ומטעם זה מצינו הרבה חלוקים גם באיסורים חמורים בין מקומות הנוהגים להורות כהרמב"ם והב"י ובין המקומות הנוהגים להורות כחכמי התוס' וכהרמ"א ושניהם הם דברי אלקים חיים אף שהאמת האמתי גליא כלפי שמים שהוא רק כאחד מהם.

ומפורש כן בסנהדרין דף ו' אחר שאמר ויהו הדיינים יודעין את מי הן דנין ולפני מי הן דנין ומי עתיד ליפרע מהן, שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה ופרש"י שאם אטעה איענש, ת"ל ועמכם בדבר המשפט אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות ופרש"י דאין לו לדיין לירא ולמנוע עצמו מן הדין אלא לפ"מ שעיניו רואות לידון ויתכוין להוציא לצדקו

ולאמיתו ושוב לא יענש, עיי"ש, וכוונתו דזהו האמת להוראה שמחוייב להזדקק ולהורות ולדון אף שאינו האמת ממש.

ובזה ביארתי מה שאיתא במנחות דף כ"ט א"ר יהודה אמר רב בשעה שעלה משה למרום מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות אמר לפניו רבש"ע מי מעכב על ידך אמר לו אדם אחד יש ועקיבא בן יוסף שמו שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות, שלכאורה לא מובן לשון כתרים שאמר.

ועוד קשה שאלת משה מי מעכב, מה כוונתו בזה, דמה שפרש"י למה אתה צריך להוסיף עליהם אין שייך ללשון מעכב דאף אם היה שייך כביכול להיות מעכב יקשה למה לו זה, ואם כוונתו להקשות למה לא כתב בפירוש לא מובן תירוצו בזה שר"ע ידרוש תילין של הלכות.

אבל לפ"מ שבארתי מדויק לשון כתרים שנמצא שהשי"ת עשה את אותיות התורה למלכים היינו שיעשה החכם וידמה מלתא למלתא ויפסוק הדין כפי הבנתו טעם האותיות שבתורה, וכשיהיה מחלוקת יעשו כפי הבנת רוב חכמי התורה אף שאפשר שלא נתכוונו להאמת ולא היה דעת הב"ה כן, דהקב"ה נתן את התורה לישראל שיעשו כפי שיבינו את הכתוב ואת המסור בע"פ בסיני לפי הבנתם ויותר לא יפרש ולא יכריע השי"ת בדיני התורה שלא בשמים היא אלא הסכים מתחלה להבנת ופירוש חכמי התורה ונמצא שאותיות התורה הם מלכים שעושין כפי מה שמשמע מהתורה לחכמי התורה אף שאולי לא היה זה כהבנת השי"ת. וניחא לשון אמרה תורה שמצינו בכמה דוכתי משום דאנן דנין רק איך אומרת התורה. וכן ניחא מה שאיתא בעירובין דף י"ג על ב"ש וב"ה אלו ואלו דברי אלקים חיים, דכיון שיכולין לפרש בתורה כב"ש וכב"ה הרי נמצא שנאמר כתרוייהו כל זמן שלא נתבטלו דעת אחד ברבים החולקין.

וזהו פירוש מי מעכב שמשה שאל למה עושה הקב"ה האותיות למלכים שיעשו כפי משמעות החכמים בלשון הכתוב והמסור, דמי מעכב שתכתוב באופן שלא יהיה אפשר לפרש רק דרך אחד בכוונתך האמתית ולמה נתת כח מלוכה להאותיות שימצא שלפעמים יעשו שלא ככוונתך. והשיב הקב"ה משום שע"י זה ידרשו ר"ע וכל החכמים תילין של הלכות שהוא הגדלת תורה ממעט הנכתב והנמסר ולכתוב הרבה כל דבר בפרט אין קץ שהתורה היא בלא קץ וגבול עיין בעירובין דף כ"א. ומאחר שנתברר שהאמת להוראה הוא מה שנראה להחכם אחרי שעמל ויגע לברר ההלכה בש"ס ובפוסקים כפי כחו בכובד ראש וביראה מהשי"ת שכן יש להורות למעשה וזה מחוייב להורות,

גם החכמים שבדור הזה יש להחשיבם הגיעו להוראה ומחוייבים להורות משום שהוראתם נחשב דין אמת. ומה שבב"מ דף ל"ג בת"ח ששגגות נעשות להם כזדונות הוא רק כשלא טרחו לברר היטב כדפרש"י התם בד"ה לעמי ובד"ה הוי זהיר ויותר מזח מבואר בפרש"י אבות פ"ד מי"ב שכתבהוי זהיר בלמוד לפלפל ולחקור דקדוקיו שמתוך שאינמדקדקין בלמוד ומורין שלא כדין נעשהכזדון. וכן פי' הר' יונה שם שיחזור הדברים עד שלא ישכח דבר ועד שירד לעומקן של דברים גם לא יסמוך בסברא הראשונה אשר בכל זה עושה זדון כי בכל דבר שהטעות מצויה ולא נתן אל לבו וחוטא נקרא פושע שהי"ל לידע שיש לטעות עי"ש, אבל כשטרח ויגע בכל כחו לברר הדין מחוייב להורות כן ומקבל ע"ז שכר בכל אופן.

וע"ז סמכתי להורות וגם להשיב מה שנראה לע"ד אחרי שבררתי את ההלכה ברוב עמל להרוצים לידע דעתי, ובפרט שכתבתי הטעמים וכל מה שנברר שבאופן זה הנני רק כמלמד ההלכה שהשואל יעיין בעצמו ויבדוק ויבחור, שאיני כלל כפוסק ומורה כדאיתא בדברי רעק"א שם. וגם משמע לי מברכות דף ד' שאמר דוד לא חסיד אני ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה, שלכאורה קשה טובא אם אין זה כבוד למלך הו"ל לשלחאת הנשים השואלותלחכמים אחרים שהיוהרבה בירושלים, שלכן צריך לומר דאסורלחכם לשלח את השואל ממנו לחכם אחר דכיון שבאת אצלו היא מצוה שלו אם הוארשאי להורות.

וזהו טעמי ונמוקי שהוריתיוהשבתי לכל השואל אותי אם אך עזרני השי"ת לברר ההלכה. וגם שיש בזה נחת רוח לאבי מארי הגאון זצ"ל שאמר עלי שמקוה וכמעט שהוא בטוח שירבו השואלים ממני דבר ה' זו הלכה בע"פ ובכתב ובעזרת השי"ת אשיב כהלכה, ואני מברך להשי"ת על שעזרני עד עתה לברר השאלות שאוכל להשיב וכן יעזרני כל ימי להבין דברי רבותינו לאמיתתן ולהורות כהלכה בלי שום טעות ומכשול וגם לזרעי ולזרע זרעי ולכל תלמידי בתוך כל לומדי תורה לעולם.

ולכן מצאתי גם לנכון להדפיסם מאחר שאיני בזה אלא כמברר ההלכה שכל ת"ח ומורה הוראה יעיין בהדברים ויבחון בעצמו אם להורות כן וכאשר יראה שאני לא סמכתי כסומא בארובה אף על חבורי רבותינו אלא בדקתי בכל כחי להבין שהם נכונים כאשר צוה רעק"א שם.

וכן אני מבקש לכל מעיין בספרי שיבדוקאחרי דברי ואז יורה למעשה, ולכן יש בזה תועלת גדול לידע איך לברר הלכה על בוריה ואהיה גם בספרי זה בכלל גלי מסכתי ששבחו חז"ל ויזכנו השי"ת ללמד וללמד כל הימים ולזכות לנו ולכל ישראל בקרוב

לגאולה שלימה ע"י משיח בן דוד ולבנין בה"ב ולמלאה הארץ דעה כבהטחתו.
משה פיינשטיין

אגרות משה יורה דעה,ג, קלב

קביעת עת המוות

בעה"י

ה' אייר תשל"ו

מע"כ חתני הנכבד והאהוב לנו כש"ת הרה"ג מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א.
הנה בדבר ידיעת מיתת האדם מפורש בגמ' יומא דף פ"ה ע"א בנפל מפולת על האדם שמפקחין את הגל אפילו בשבת ובודקין עד חוטמו, ואיפסק כן ברמב"ם פ"ב משבת הי"ט ובש"ע או"ח סימן שכ"ט סעי' ד' שאם לא הרגישו שום חיות הוא בדין מת שהוא בבדיקת הנשימה, שאף אם הנשימה קלה מאד נמי הוא בדין חי שרואין זה ע"י נוצה וע"י חתיכת נייר דקה שמשימין אצל החוטם אם לא מתנדנד הוא בחזקת מת, אבל צריך שיבדקו בזה איזה פעמים כדבארתי באגרות משה ח"ב דיו"ד סימן קע"ד ענף ב' בבאור דברי הרמב"ם בפ"ד אבל ה"ה שכתב ישהא מעט שמא נתעלף שהוא זמן דאי אפשר לחיות בלא נשימה, והוא דוקא כשהסתכלו כל זמן זה בלא היסח הדעת אף לרגע קטן וראו שלא נשם כל העת,
אבל כיון שאי אפשר לאינשי להסתכל אף משך זמן קצר בלא היסח הדעת שיש לחוש שמא נתחזק מעט ונשם איזה נשימות ונחלש עוד הפעם וחזר ונתחזק אי אפשר לידע אלא שיבדקו איזה פעמים ואם יראו שאינו נושם זהו סימן המיתה שיש לסמוך על זה ואין להרהר
ועיין בחת"ס חלק יו"ד סימן של"ח שביאר באורך.
זהו בסתם חולים שנקרב מצבם למיתה ולא הוצרכו למכונה שיעזרם לנשום, אבל איכא חולים גדולים שלא יכלו לנשום והניחו הרופאים בפיהם מכונה שנושם ע"י זה, שע"י המכונה הא שייך שינשום אף שהוא כבר מת
דנשימה כזו הא לא מחשיבו כחי, הנה אם לא ניכר בו בעינים אחרים ענין חיות שנראה כלא מרגיש בכלום אף לא בדקירת מחט וכהא שקורין "קאמא" כל זמן שהמכונה עובדת עבודתה אסור ליטול מפיו דשמא הוא חי ויהרגוהו בזה, אבל כשפסקה מלעבוד שנחסר העקסינזען שהיה שם לא יחזירו לפיו עוד הפעם עד עבור זמן קצר כרבע שעה, שאם אינו חי כבר יפסיק מלנשום וידעו שהוא מת, ואם יחיה היינו שיראו שהוא נושם גם

בלא המכונה אך בקושי ובהפסקים יחזירו המכונה עוד הפעם לפיו מיד וכה יעשו הרבה פעמים עד שיוטב מצבו או שיראו שאינו נושם בעצמו כלל שהוא מת.
אבל זהו באינשי שנחלו בידי שמים באיזו מחלה שהיא אבל באלו שהוכו בתאונת דרכים (בעקסידענט ע"י הקארס) וע"י נפילה מחלונות וכדומה שאירע שע"י התכווצות העצבים באיזה מקומות הסמוכים להריאה ולכלי הנשימה אינם יכולין לנשום וכשיעבור איזה זמן שינשומו אף רק ע"י המכונה יתפשטו מקומות הנכווצים ויתחילו לנשום בעצמם שאלו אף שאין יכולין לנשום בעצמן וגם לא ניכרין בהם עניני חיות אחרים אפשר שאינם עדיין מתים, וכיון שאתה אומר שעתה איכא נסיון שרופאים גדולים יכולין לברר ע"י זריקת איזו לחלוחית בהגוף ע"י הגידים לידע שנפסק הקשר שיש להמוח עם כל הגוף שאם לא יבא זה להמוח הוא ברור שאין להמוח שוב שום שייכות להגוף וגם שכבר נרקב המוח לגמרי והוי כהותז הראש בכח, שא"כ יש לנו להחמיר באלו שאף שאינו מרגיש כבר בכלום אף לא ע"י דקירת מחט
ואף שאינו נושם כלל בלא המכונה שלא יחליטו שהוא מת עד שיעשו בדיקה זו שאם יראו שיש קשר להמוח עם הגוף אף שאינו נושם יתנו המכונה בפיו אף זמן גדול, ורק כשיראו ע"י הבדיקה שאין קשר להמוח עם הגוף יחליטו ע"י זה שאינו נושם למת.
וגם הערת דבאלו שלקחו מיני סם וכגון הרבה כדורי שינה שעד שיצא הסם מהגוף אינם יכולין לנשום, שלכן יש להצריך שהמכונה תהיה בפיו זמן ארוך עד שיהיה ברור שכבר אין הסם בגוף שיכולין הרופאים לבדוק זה בטפת דם שיוציאו ממנו, ואז יוכלו שלא להחזיר את המכונה לפיו עוד הפעם ויראו שאם אינו נושם כלל הוא מת ואם נושם אף רק בקושי הוא חי ויחזירו המכונה לפיו עוד הפעם.
הכו"ח חותנך אוהבך בלו"נ,
משה פיינשטיין

תשובה חדשה

הגדרות לקביעת המוות

משה פיינשטיין ר"מ תפארת ירושלים בנוא יארק
בע"ה
ר"ח כסלו תשמ"ה
למע"כ ידידי הנכבד מוהר"ר ד"ר ש. ש. בנדי שליט"א, נכדו של האי גברא רבה, הגאון מוהר"ר יוסף ברויאר זצ"ל, בברכת שלום וברכה וכט"ס.

אחדשה"ט,

הנה נכדי, הרה"ג מרדכי טענדלער שליט"א, דיבר לי באריכות בכמה מהספיקות והחקירות שנתחדש אצל ידידי, מחמת הפסק שערכאות הראשיות בנוא יארק הכריעו, לקבל "מיתת המוח" כהגדרת מיתה. למעשה, כפי ששמעתי מחתני, הרב הגאון מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א, הערכאות רק קבלו הגדרה שגם מוצדק לדינא, הגדרה שקוראים "ההארבערד קריטיראי" שנחשב ממש כ"מחתך ראשו" ר"ל של החולה, שהמוח כבר, ר"ל, ממש מתעכל. והנה, אף שהלב עדיין יכול לדחוף כמה ימים, מ"מ כל זמן שאין להחולה כוח נשימה עצמאית, נחשב כמת, וכדביארתי בתשובתי בא"מ יו"ד ח"ג סימן קל"ב. במקרה שאיזה בית חולים, או איזה מדינה, יתחיל להחשיב כמתים גם חולים שלדינא חיים, ויתחייבו הרופא שמטפל בחולה זה, לצוות שיסלקו החולה ממכשירי נשימה, הנה מעצם הדין, נחשב כ"חד עברא דנהרא", שהרי בלעדו, יש עוד רופאים שכך יצוו, ומ"מ עדיף שיסלק עצמו מטיפול החולה, וישאר ביד הבית חולים לצוות כרצונם.

אבל במקרה שזה חולה יהודי, מחוייב הרופא וה"ה שאר יהודים, לעשות כל שביכלתם להצילו, אף שרק מצילו לכמה ימים, שהרי כבר הוי כגוסס, וגם אם הצלה זו יתחייב הרופא להוציאו הון רב, לשלם להמשכת המכשיר, נשימה ושאר טיפולן, מחוייב כך לעשות, וכפי הגדרים של הארכת חיי שעה. ואם יהיה איבה, יהיו מחוייבים כך לעשות גם לגויים. ואסיים בברכה שנזכה בקרוב לקיומו במלואו של "אני ה' רופאיך" בביאת משיח צדקינו.

בידידות,

משה פיינשטיין

אגרות משה חושן משפט, ב, עב

בענין השתלת הלב לחולה

עש"ק ג' דר"ח אדר השני תשל"ח

מע"כ ידידי הנכבד והחשוב מאד כש"ת הרה"ג מוהר"ר קלמן כהנא שליט"א, שלום וברכה וכל הטוב לעולם.

הנה בדבר חולשת בריאותי ל"ע נתאחר כתיבתי איזה ימים, ולדינא השבתי בטעלעגראמא שאסור והוא רציחה בידים לשתי נפשות כדכתבתי עוד בשנת תשכ"ח והיא גם נדפסה בספרי אג"מ ח"ב דיו"ד סימן קע"ד

וכדכתבתי שם שאין להאריך בזה בפלפולים שלא ידמו לטועים שיש גם מקום להתיר.
אבל באתי בזה כי בררנו הדבר
וחתני הרה"ג מוהר"ר משה דוד טענדלער שליט"א ראה גם כל הזשורנאלן שבעניני רפואה שליכא שום שינוי לטוב אפילו לפני זה ששתלו בו שלא נראה מי שחי איזו שנים ואף אלו החדשים שהוא חי הם חיים של יסורים ומכאובות וצריך לרופאים, ובמדינתנו ארצות הברית דאמעריקא אסרו זה לבד מדינה אחת הנקרא סטייט שהתירו לרופא אחד שחושבין אותו לגדול ביותר, והוא בלא טעם
אך אוה"ע אין חוששין לרציחה, וכן הרבה מלוכות אסרו זה מטעם שהוא רציחה בלא תועלת, ולכן שקר אמרו הרופאים שהוטב המצב לענין החולה שנשתל בו, ואדרבה יש לענוש את הרופאים שעושין זה בחיוב רוצחים במזיד כי גם הם יודעין שלא הוטב כלל.
והנני ידידו עוז.
משה פיינשטיין

אגרות משה חושן משפט, ב, עג

בענייני חיי שעה, ועניין טרפה וגוסס, כפיית חולה ליקח תרופה, ועוד עניינים שונים לרפואה

ט"ז אייר ל"א למטמוני"ם תשמ"ב
מע"כ ידידי החשובים מאד נכבדים ויקרים ד"ר ר' נפתלי זאב רינגל שליט"א, וד"ר ר' יואל יעקבוביץ שליט"א, השלום והברכה יהיו עמכם לעולם.
הנה מאיזה סבה לא נזדמן לי האפשרות להשיב לכם יקירי על מכתבכם בדבר שאלות הנחוצות לרופאים יראי השי"ת לדעת איך להתנהג, והרבה גרם בזה חולשת בריאותי בעוה"ר. השי"ת יחזקני ויאמצני בחסדיו המרובים וגם יתן לי דעה ובינה והשכל להשיב דברי אמת בתוה"ק.

א. אם יש חולים שאין ליתן להם תרופות להארכת חייהם

הנה בדבר אם יש אנשים חולים כאלו שאין ליתן להם איזה מיני רפואות להאריך חייהם קצת יותר, הנה מפורש בכתובות ריש דף ק"ד בעובדא דפטירתו של רבי דבעו רבנן רחמי והועילה תפלתם שלא ימות אבל לא שיתרפא וכשראתה אמתיה דרבי שקמצטער טובא אמרה יהי רצון שיכופו עליונים את התחתונים ולא הוו שתקי רבנן מלמיבעי רחמי, שקלה כווזא שדיא מאיגרא לארעא אישתיקי מרחמי ונח נפשיה דרבי,

ונקט זה הגמ' לאשמועינן שאיכא לפעמים שצריך להתפלל על האדם כשמצטער ואין מועילין מיני רפואות לרפואתו, והתפלות שיתרפא לא נתקבלו, שצריך להתפלל עליו שימות, כי אמתיה דרבי היתה חכמה בדיני התורה והיו למדין ממנה רבנן לפעמים,
ועיין בר"ן נדרים ריש דף מ' על הא דמפרש הגמ' הא דר' דימי דהוא אמר כל שאינו מבקר חולה אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות, כתב דה"ק פעמים שצריך לבקש רחמים על החולה שימות כגון שמצטער החולה בחליו הרבה וא"א לו שיחיה, כדאמרינן בפרק הנושא דכיון דחזאי אמתיה דרבי דקא מצטער אמרה יה"ר שיכופו העליונים את התחתונים כלומר דלימות רבי, ומש"ה קאמר דהמבקר את החולה גורם לו שיחיה היינו שמועיל בתפלתו אפילו לחיות שזהו ברוב החולים וזהו שצריך המבקר להתפלל ברובא דרובא פעמים, ומי שאינו מבקר אצ"ל שאינו מועילו לחיות אלא אפילו היכא דאיכא ליה הנאה במיתה אפילו אותה זוטרתי אינו מהנה,
הרי דהר"ן מביא לדינא הא דהתפללה אמתיה דרבי לבסוף כשראתה צעריה דרבי טובא ותפלות דרבנן לא מתקבלות לרפאותו לגמרי ואף לא להקל יסוריו אלא שיחיה כמו שהוא ביסוריו, ומפרש גם בדר' דימי שלפעמים צריך המבקר להתפלל שימות כשרואין שא"א להחולה שיחיה ויש לו יסורין,
ובאינשי כה"ג שהרופאים מכירין שא"א לו להתרפאות ולחיות, ואף לא שיחיה כמו שהוא חולה בלא יסורין אבל אפשר ליתן לו סמי רפואה להאריך ימיו כמו שהוא נמצא עתה ביסורין, אין ליתן לו מיני רפואות אלא יניחום כמו שהם, כי ליתן להם סמי רפואה שימות עי"ז וכן לעשות איזה פעולה שיגרום לקצר אפילו לרגע אחת הוא בחשיבות שופך דמים, אלא שיהיו בשב ואל תעשה,
אבל אם איכא סמי מרפא שיקילו היסורין ולא יקצרו אף רגע מחייו צריך לעשות כשעדיין אינו גוסס. וחולה מסוכן שאינו יכול לנשום צריך ליתן לו חמצן (אקסידזשען) אף שהוא באופן שא"א לרפאותו, שהרי הוא להקל מיסוריו, דהיסורין ממה שא"א לנשום הם יסורים גדולים והחמצן מסלקן, אבל כיון שלא יהיה ניכר אם ימות צריך להניחו בחמצן קימעא קימעא שיהיה כל פעם לשעה אחת או שתים, וכשיכלה החמצן יראו אם חי הוא עדיין יתנו עוד חמצן לשעה או שתים, וכן כל הזמן עד כשיראו אחר שכלה החמצן איך שהוא מת,
ובאופן זה לא יהיה שום מכשול לחשש איבוד נפשות ולא להתרשלות ברפואתו אפילו לחיי שעה הקצרה ביותר.

ב. שני חולים שאחד צריך לרפוי בודאי והוא רק לחיי שעה, והשני ספק אם צריך לרפוי זה אבל יכולת לרפאותו, איזה מהם קודם

ובדבר שני חולים, אחד שלפי אומדנא דהרופאים הוא רק ריפוי לחיי שעה להאריך ימיו במה שאפשר להם, ולפעמים הוא רק לסלק ממנו היסורין אבל צריך לטיפול נמרץ, והשני לפי האומדנא שלהם יכולין לרפאותו אבל אין ידוע להם אם יצטרך לטיפול נמרץ כזה שעושין בבית החולים בהיחידה לטפול נמרץ (עמירדזענסי רום), ויש שם רק מטה אחת בהיחידה, מי קודם להכניס לשם לטיפול הנמרץ בתחלה כשבאו בבת אחת,

ובדיעבד כשבא רק אחד והכניסוהו ועדיין לא התחילו לטפל בו ובא השני. הנה נראה לע"ד שאם באו שניהם בבת אחת, היינו קודם שהכניסו האחד מהם צריך להכניס בתחלה את מי שלדעת הרופאים הנמצאים שם יכולין לרפאותו אם גם לחולה זה צריך להתחיל תיכף אם יש צורך אף מספק, ואם כבר הכניסו שם את החולה שלדעתם הוא רק לחיי שעה אין מוציאין אותו משם, בין שהכניסוהו כדין מחמת שעדיין לא היה שם חולה השני, ובין שעשו שלא כדין, בין שוגגין או מזידין אין מוציאין אותו משם. והטעם פשוט דודאי חיי הראוי להתרפא ולחיות כל ימי חייו הראוין שיחיה כדרך סתם אינשי עדיפא מאלו שעומדין למות מצד חולי שלהן שלא ידוע להרופאים רפואה למחלתן, אבל זה הוא לעלמא, דלהחולה עצמו ליכא חיוב להציל נפש אחרים בנפשו, וכיון שהכניסוהו להיחידה לרפאותו כבר זכה בהמקום, לא מיבעיא כשהוא משלם בעד הזמן שנמצא בבית החולים, בין שאינו משלם שמרפאין שם בחנם, ואף אם רק לעניים בחנם והוא עני מ"מ כבר קנה במה שהובא שם להיות שם הזמן שצריך להיות שם והשעבודים שיש על ביה"ח והרופאים דשם לרפאותו ואינו מחוייב ואולי גם אסור שיתן את זכותו שעיי"ז יחיה החיי שעה שהוא הזמן קצר שאפשר לו לחיות לחולה אחר אף שראוי לחיות כשיתרפא כל ימיו הקבועים לו.

ומסתבר דאף אם השני שאפשר לרפאותו הוא נמי עתה מסוכן גדול שצריך להכניסו מתחלה לחדר היחידה נמי אין להוציא את הראשון שנמצא שם אף שחייו הוא רק חיי שעה לפי אומדנתם, שהרי גם להציל ודאי אינו מחוייב החולה בנפשו, ורק קודם שהכניסו לשם את החולה דהוא רק לחיי שעה יש להכניס תחלה את החולה המסוכן שיש לרפאותו תחלה אף שבא לשם אח"כ. אבל הוא דוקא באופן שלא ידע החולה המסוכן שלפי אומדנות הרופאים א"א לרפאותו דאם ע"י זה יודע שא"א לרפאותו הרי יתבעת שבשביל זה יש לחוש שיקרב מיתתו ויטרף דעתו שאסור בכל אופן, ומחמת שיותר מצוי שאינו יודע מצבו דהא זהירין מלגלות לו, וגם אסור לגלות לו, לכן יש

להקדים להכניסו לחדר היחידה למי שבא תחלה, ואף כשהחולה יודע מצבו נמי יש לחוש שיטרף דעתו שיאמר שכבר מחשבין אותו כמו שאינו שאין מתעסקין עמו, שלכן למעשה כמדומה שרחוק הדבר שלא יגרע מצב הראשון כשיכניסו קודם את השני וממילא יש להם להכניס את מי שבא ראשון אף כשהחולה דסוברין שא"א לרפאותו בא תחלה.

אבל צריכין למצוא עצה שלא יחסר טפול הצריך גם לשני אף כשיהיה במקום אחר אם אפשר.

ג. בהא דצריך להזהר מנגיעה בגוסס

ולענין סימני גסיסה שמעתי שהרופאים אין מכירין בהם, ואולי הוא מחמת שמצד ענין רפואה ליכא חלוק שאין אומות העולם חוששין להא שיבא מצד הנגיעה והטיפול בו אבוד נפש, ואין סוברין שיש איסור ועולה בזה משני טעמים,

חדא דאין יודעין שאסור ליגע בגוסס והנוגע בו ה"ז כשופך דמים, כדתניא במס' שמחות פ"א ה"ד ונפסק ברמב"ם פ"ד מאבל ה"ה והובא בש"ך יו"ד סימן של"ט סק"ה, ועוד דאף אם יודעין זה לא איכפת להו ברציחה כזו דע"י נגיעה לגוסס, ואולי ליכא איסור זה לבני נח, דהא איתא בע"ז דף י"ח ע"א בעובדא דרי חנינא בן תרדיון שגזרו עליו מלכות רומי לשרפו על שהיה עוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו במהרה ולא רצה הוא לפתוח את פיו כדי שתכנס בו האש וימות מהרה מטעם שאסור לחבול בעצמו, וכשאמר לו קלצטונירי שאם ירבה בשלהבת ונוטל ספוגין של צמר מעל לבו יביאנו לחיי העוה"ב השיב לו הן וגם נשבע לו

ויצתה בת קול שר"ח בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העוה"ב, ואם היה גם לבני נח איסור רציחה בגוסס אף שלא אפשר שיחיה אלא רגעים היה אסור גם הקלצטונירי לעשות זה וא"כ משמע שלבני נח ליכא איסור זה.

אבל הא ברמב"ם פ"ט ממלכים ה"ד איתא שבן נח חמור שנהרג אף כשהרג טריפה וא"כ כ"ש להרג גוסס שאף ישראל נהרג עליו, ואף שעל גוסס בידי אדם סברי רבנן בסנהדרין דף ע"ה ע"א שפטור כדאמר שם רבא שא"כ ר"ח בן תרדיון מסתמא הוא סובר כרבנן ולא כר"י בן בתירא, הא הטעם הוא משום שגוסס בידי אדם מדמין רבנן לטרפה ועל טרפה הא חייב בן נח שא"כ גם על גוסס בידי אדם יש לחייב לבן נח אף לרבנן וכ"ש לריב"ב, איברא דברמב"ם שם לא הוזכר אפילו הרג את הגוסס, אבל הוא משום דלא הזכיר אלא טרפה וכדומה שהן אלו שישראל אינו נהרג עלייהו אף שאסור אבל גוסס דגם ישראל

נהרג עליו כדאיתא בפ"ב מרוצח ה"ז אין שום צורך להזכירו בבן נח שג"כ חייב, וא"כ משמע שגם בני נח אסורין
ולא מתורץ לדינא לכאורה הא דהתיר להקלצטונירי להסיר הספוגין של צמר ולהרבות שלהבת
וכבר הזכרתי זה שהוא צ"ע בתשובה באג"מ יו"ד ח"ב סי' קע"ד ענף ג', ומוכרחין לומר שהוראת שעה היתה במה שהתיר ר"ח בן תרדיון להקלצטונירי שיקרב מיתתו וגם הבטיח לו עוה"ב והסכימו משמיא להוראת שעה זו, וקצת משמע שלא אמר לו ר"ח בן תרדיון דודאי יהיה לך שכר מאחר שאתה עושה טובה גדולה זו שלא אצטער אלא הוצרך להבטיח לו וגם לישבע לו משום שמדינא לא היה שייך ליתן לו שכר משמיא מטעם שבעצם הוא חטא ורק מחמת הבטחת רחב"ת וקיום שבועתו נתנו משמיא להקלצטונירי עוה"ב, אך אפשר שהוצרך לזה שלא יסלקו אותו באיזה שכר בעוה"ז והוא רצה דוקא בשכר דעוה"ב. עכ"פ משמע שגם בני נח אסורין בהריגת גוססין
אבל מ"מ לא איכפת להו לרופאים הנכרים ואף לרופאים ישראי שאינם שומרי תורה בנגיעה בגוססין או משום דאין יודעין זה או משום דאין חוששין לזה, אבל שומרי תורה יש להם לישמר כשיודעין שלא שייך לרפאותו ורואין שהוא גוסס שצריכין ליזהר מליגע בו. ואנשי חברה קדישא שהיו בכל עיר ועיר אנשים העוסקים למצוה זו לעשות כל הדברים דצריך לכבוד המת משעת יציאת הנפש עד אחר הקבורה כמנהג ישראל שומרי תורה היו בקיאין בזה, וכמדומני שרופאים הרוצים לידע כשנמצאים בבתי חולים שמצוי שם גם אלו שמתים שם יכולים להכיר זה כשישתדלו להיות אצל החולים כשנוטים למות.

ד. באור החלוק בין גדר טרפה בבהמה שאינו משתנה, וגדר טרפה באדם שתלוי ברפואה דאותו זמן, והחלוק שבין טרפה לגוסס

וחלוק גדול יש בין טרפה לגוסס כי טרפה הוא שיש לו חסרון באברים הפנימיים כגון שיש בריאה ולב ובני מעים נקב ממש ואף כשליכא נקב אבל הקרומים שלהם הם לקויים ושחופים בין כשאיכא מוגלא בין בליכא מוגלא, ואיכא אברים שלא נטרף אלא דוקא בחסר וביתר ויש דוקא בלקותא וכמבואר ביו"ד בטריפות דבהמה, ולרוב האברים גם באדם הוא כן, אך איכא חלוק בעצם הגולגולת ואולי אף בשדרה עיין בתוס' חולין דף מ"ב ע"ב ד"ה ואמר.
אבל בעצם איכא חלוק גדול לתנא בין טרפות דבהמה לאיסור אכילה למה שנוגע לדיני טרפות דאדם שהוא ליהרג עליו כדאבאר. דהרי כל עניני מחלות ורפואתן אינם דברים

קבועים בכל ימות העולם דהרבה דברים טבעיים נתחלפו כמפורש בתוס' מו"ק דף י"א ע"א ד"ה כוורא וכמו כן שייך שישתנו גם במחלות ורפואות,
שא"כ בטריפות שמנו בר"פ אלו טריפות זה הכלל כל שאין כמוה חיה טרפה א"א לפרש שהוא כפי כל זמן וזמן דהא דיני טרפות לאכילה הם קבועים לעולם אלא שהיה כלל על זמן התנאים חכמי המשנה ואולי גם האמוראים חכמי הגמ' ומה שנכלל אז בכלל זה הוא נאסר לעולם מהל"מ. ולכן ניחא מה שנאמרו למשה בסיני כל הפרטים כדאמר עולא בחולין דף מ"ג ע"א שמונה מיני טריפות נאמרו לו למשה בסיני ולא סמכה תורה על דעת החכמים שיאמרו איזו הן הדברים העושין שלא תוכל הבהמה לחיות וכדמצינו הרבה דברים בתורה שלא נאמר אלא כלל וסמכה תורה על החכמים שיפרשו הפרטים, אלא הוא משום דמצד הכלל דכל שאין כמוה חיה טרפה לא היו נאסרות כל הטריפות שנשנו אלא רק באותן השנים הרבים שלא היו הבהמות יכולות לחיות, והיו כשרות שלא נאמרו שכשרות, וכשנשתנו הטבעיים שאיזה דברים שלא היו יכולות לחיות בזמן המשנה והגמ' נשתנו שיכולות לחיות, ואיזה דברים שהיו יכולות לחיות בזה נשתנו שאין יכולות בזה, היה מצד כלל זה להיפוך, דאף שבמשנה וגמ' נאמר לאיסור מדין טרפה נעשות מותרות מאחר שנשתנו שיכולות לחיות בזה, ואלו שנאמר במשנה וגמ' שהן כשרות ומותרות מדין טרפה נעשות אסורות מדין טרפה מאחר שנשתנו שאין יכולות לחיות, ובאה ההלכה למשה מסיני לומר שאינו כן אלא אלו שנשנו במתני' ובגמ' אלו הן האסורות מאיסור טרפה לעולם אף לאחר שנשתנו הטבעיים ויכולות לחיות בזה ואלו שנשנו שהן כשרות הן כשרות לעולם אף לאחר שנשתנו הטבעיים ואין יכולות לחיות בזה, והכלל דנקט במתני' דכל שאין כמוה חיה טרפה נשנה זה רק על זמן מתן תורה שהיה כן גם בזמן המשנה והגמ'.
ומפורש זה ברמב"ם פ"י משחיטה הי"ב שכתב ואין להוסיף על טריפות אלו כלל ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שאין סופה לחיות, ובהי"ג כתב וכן אלו שמנו ואמרו שהן טריפה אע"פ שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן אין לך אלא מה שמנו חכמים, שלשון זה משמע שאף שהאמת בזמן ההוא כפי שידוע מדרכי הרפואה לא נשתנה הדין דבשביל זה באה ההלכה שלא תלוי במה שיאמרו חכמים שבזו תהא חיה ובזו לא תהא חיה אלא כפי שהיה בשעת מתן תורה דמה שהיה אז אין כמוה חיה נאסרה לעולם אף כשישתנו הטבעיים, ומה שהיה כמוה חיה כשרה אף כשישתנו הטבעיים, ואין כוונת הרמב"ם שאין האמת כידיעתנו מדרכי הרפואה דהא כתב ואפילו נודע מדרך הרפואה שאין סופה לחיות ולא כתב ואפילו הרופאים אומרין

שאין סופה לחיות, וכן בהי"ג כתב אע"פ שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה מהן, שהוא לשון ודאי וברור שכן הוא ומ"מ לא נשתנה הדין, דהוא מצד ההלכה שבשביל זה נאמרה בסיני להשמיענו שאף שישתנו לענין החיות לא ישתנה דינם. ומה שכתב בהי"ב שכל שאירע לבהמה או לחיה או לעוף חוץ מאלו שמנו חכמי דורות הראשונים והסכימו עליהן בבתי דיני ישראל אפשר שתחיה, שמשמע דוקא מחמת שאפשר שתחיה משום שבעצם יש לה רפואה וידעו זה חכמי דורות הראשונים ונשכח מדורות האחרונים, שלפ"מ שכתבתי לא היה צריך לזה שאף שבדורות אלו האמת שאין לה רפואה משום שנשתנו הטבעיים נמי כיון שבזמן נתינת התורה וזמן חכמי המשנה והגמ' היה אפשר שתחיה היא כשרה וכמו שכתב בהי"ג באלו שאמרו שהן טריפה אע"פ שבדרכי הרפואה שבידינו אינן ממיתין ואפשר שתחיה שלדינא טריפה שהוא אף שהוא דבר ודאי שתחיה כפי דרכי הרפואה שבידינו שמ"מ לא נשתנה הדין וכמו כן הוא גם בהא דהי"ב שאלו שהיו כשרות לתנא דגמ' אף שברור ודאי שבזמננו א"א שתחיה מחמת שנשתנו הטבעיים כשרות, אולי מאחר שבזה אין צורך לזה שנשתנו הטבעיים דאפשר שגם בזמננו יכולות לחיות אף שלא ידוע לנו הרפואה, אבל יותר טוב לגרוס היה אפשר שתחיה, היינו שלכל חכמי דורות הראשונים וכל בתי דיני ישראל דהראשונים שלא מנו היה אפשר שתחיה היא כשרה לתנא גם בזמננו אחר שנשתנו הטבעיים וא"א שתחיה דלתנא אף בזמננו יש לדון כמו בזמנם.

ועיין בכ"מ שהביא מחולין דף נ"ד ע"א על דין הראשון דהי"ב דאין להוסיף על הטריפות דאיתא שם דבי יוסף רישבא מחו בגידא נשיא וקטלי ואר"י בן בתירא דאין להוסיף על הטריפות אין לך אלא מה שמנו חכמים ודבי ר"פ בר אבא רישבא מחו בכוליא וקטלי וא"ר אבא דאין להוסיף על הטריפות דמסיק הגמ' דאף שחזינן דקא מתה גמירי דאי בדרי לה סמא חייא, וכתב שהרמב"ם מפרש דגמירי הל"מ דאי בדרי לה סמא חייא ואע"פ שבספרי רפואה שבידינו כתוב שרפואת תעלה אין לה, חד. הא לא שייך לתרץ בהי"ג לענין כשבזמננו איכא בדרכי הרפואה שבידינו שאפשר שתחיה ברפואות ואף שלא ברפואה שכתב הרמב"ם שלתנא היא טרפה ואסורה באכילה שכתב ע"ז הכ"מ כ"כ הרשב"א בתשובה ומשמע מזה שלא כתב הכ"מ הטעם שכתב הרשב"א, שהוא מאותו טעם שכתב הכ"מ בדינא דהי"ב כשנודע מדרכי הרפואה שאין סופה לחיות והיינו שאף שלא שייך הטעם אם הוא אמת שיש בזמננו רפואה שמתרפאות ויכולה לחיות עוד הרבה שנים וכ"ש כשהיא חיה גם בלא רפואה, שייך טעם הראשון ע"י הכחשה שאינו אמת ובטעות אומרים זה כדאיתא ברשב"א סימן צ"ח, אבל לשון הרמב"ם לא משמע כן

אלא שהוא ג"כ סובר כדרכי הרפואה שהאמת היה גם בזמנו כדרכי הרפואה שבידינו דהא כתב בלשון ואפילו נודע לנו מדרך הרפואה שהוא לשון ודאי בהי"ב ואף לשון הי"ג אע"פ שיראה בדרכי הרפואה שבידינו שמקצתן אינן ממיתין ואפשר שתחיה הוא לשון ודאי, ובזמננו ידוע לכל העולם כולו שאיכא הרבה דברים מעניני טריפות שחיים חיי בריאים וגם חיים ארוכים לפי הדור ומגיעים גם לגבורות ואף ליותר דהא עושין הרופאים חתוכים בבני מעיים כחתיכת הסניא דיבי שהוא כבר נעשה למליאנים כשהן צעירים וגם לקטנים והם בריאים והגיעו לזקנה ושיבה ולגבורות, וכן עושין נתוחים ומתרפאין גם כשחותכין חלק מהבני מעיים כשנעשה שם מכה שא"א לרפאותה

ועושין אף בריאה חתוכים כשאיכא מכה שא"א לרפאותו בסממנים וידוע שהרבה אינשי שעשו להם נתוחים כאלו והם אנשים בריאים עוסקים במלאכתן כאנשים בריאים, וידוע שמתחלה בדקו הרופאים זה על בעלי חיים וכשראו שנתרפאו וחיו הרבה שנים כדרך הבע"ח אז התירו להם מדיני המדינה והמלכות, ונמצא שידוע זה גם בבהמות וחיות והרמב"ם והרבה רופאים גדולים בזמנו וגם הרבה שנים קודם באיזה דברים מאלו שבזמן התנאים ואמוראים לא היה אפשר לחיות ובזמנו ואיזה דורות קודם נשתנה הטבע ואפשר להתרפא ולחיות בזה שלכן כשנחלה אדם באברים הפנימיים ולא היה אפשר לרפאות ניסו לחתוך מתחלה בשרצים וחיות ובהמות ועלתה להם שאז התחילו לעשות זה גם באינשי, ובכל דור ודור נוספו מחלות שעושין להם ניתוחין והוא בין מצד חדוש הידיעה ובין מצד חדוש הטבע, וכדחזינן שגם בעניני רפואות מתחדשין בין מצד הידיעה ובין מחדוש הטבע ויש מיני רפואות שהיו בדורות הקודמין ועתה אינם מרפאין והרבה מיני רפואות נתחדש ומתחדשין בין מחמת שלא ידעו מהם אף שהיו בהמציאות ויש גם שרק עתה נתחדש בהטבע שמרפאין. ובימי הרשב"א לא עשו הניתוחים האלו (עי' בתשו' הנ"ל סי' צ"ח) ואפילו אם נזדמן באיזה מקום שעשה איזה רופא גדול לא ידעו ממנו דלא היה שייך לידע אז כל כך ממה שנעשה בעולם כפי שיודעין בדורותינו מעת שהתחילו להשתמש במסילות הברזל להוליך ע"י זיעת מים רותחין ביותר וע"י הספינות הגדולות שעי"ז באין בימים אחדים גם למדינות הרחוקות ביותר, וכ"ש זה יותר מחמשים שנה שנוסעין בעראפליינס שביום אחד עוברים כל העולם, והידיעות יודעין בשעה אחת וגם בפחות משעה ע"י טעלעפאן וטעלעגראמעס שנעשו ע"י ידיעת ענין העלעקטרן, אבל הרמב"ם שהיה חכם גדול ביותר וגם היה רופא גדול בדורו ידע שהאמת הוא כפי שידוע מדרכי הרפואה אבל לא הוקשה לו כלום משום שהתורה אסרה לעולם מה שהיתה טרפה בשעת מתן תורה שלא היתה כמוה חיה, והוא מוכרח ממה שאמר עולא דהחי

מיני טריפות שאיתא נאמרו למשה בסיני ולא סמכה תורה על החכמים משום דאסרה תורה אלו לעולם אף אחר שישתנה הטבע בזה שהקב"ה נותן התורה הא ידע זה ואם היה סומך על החכמים היו משתנים דיני הטריפות אז והוצרך להודיע למשה בסיני שאלו הן הטריפות שלעולם יהיו אסורות באכילה אף אחר שישתנה הטבעיים ויהיו מקצת דברים ואף אם כולן להיפוך לא ישתנה דינם כדלעיל. ולכאורה משמע שהכ"מ פי"ג שחיטה הי"ב מתרץ זה שהוצרכה ההלכה מסיני שאמר עולא בזה שכתב ונראה שמפרש רבינו הל"מ דאי בדרי לה סמא חייא, היינו דבשביל זה מתורץ מה שהוצרכו להלכה מסיני דאמר עולא לחי' מיני טריפות דלא היה אפשר לסמוך על החכמים מאחר שאיכא מיני מחלות שאין להו רפואה לענין המציאות בעולם ומ"מ כשרות מצד דגמירי הלכה מסיני שבעצם יש להו רפואה אך שלא רצה השי"ת שתתגלה רפואה זו בעולם מאיזה טעם, והוא דבר שלא מובן כלל, חדא דליכא שום טעם שהשי"ת יגנוז רפואה זו יותר מכל הרפואות ועוד אם מאיזה טעם נגנזה מכו"ע רפואה זו ורצונו שלא יתודע בעולם יש להחשיב לדינא כלית לה רפואה, והא לפי אגדתא דב"ב דף ע"ד ע"ב דר' יהודה הינדואה משתעי דאיכא אבן טבא דמרפא אף לחתוכין ומתים כבר היתחשב לפ"ז כל אברים החתוכין כשלמין להכשיר בני מעים חתוכין וושט חתוך כ"ז שלא מתה ממש, ולכן ליכא שום טעם להכשיר בשביל שאיכא רפואה כזו שאין רצון השי"ת לגלותו לבנ"א אלא דוקא שלא ידעו בנ"א דאין לך אין לה רפואה יותר מזה, וצ"ע דברי הכ"מ אבל מאחר שחזינן שלהכ"מ הוקשה לו מנ"ל לרמב"ם זה שאף שלנו ידוע שאינה יכולה לחיות מותרת כשאינה מאלו שמנו והביא שהוא מעובדא דבי יוסף רישבא דמחו בגידא דנשיא וקטלי והכשיר ריב"ב ומדבי ר' פפא בר אבא רישבא דמחו בכולייתא וקטלי והכשיר ר' אבא משום דאין להוסיף על הטריפות ומסיק הגמ' טעמם משום דגמירי דאי בדרי לה סמא חיי ומזה הוא מקור הרמב"ם דה"ה לכל מחלות ומאורעות שבעולם שלא נמנו בכלל הטרפות שכשרות אף שלא ידוע רפואה בדרכי הרפואה שהוא מטעם זה דגמירי מהלכה דיש להו רפואה, אבל אין זה טעם הרמב"ם אלא דלא הוקשה לו כלל משום דמקור הרמב"ם הוא מעולא שאמר דה' מיני טריפות הוא משום דנאמרו כן מהלכה שהוא רק כדי לאוסרם אף בזמן הרמב"ם ואיזה דורות לפניו שנשתנו הטבעיים ויש מאלו מחלות הכשרות שלפי דרכי הרפואה אין לזה רפואה ואין סופה לחיות שמ"מ הן מותרות שלטעם זה לא קשה כלל גם דין השני דבהי"ג שאף שהאמת כדרכי הרפואה שמקצתן אינו ממיתין כלל אף בלא שום מעשה רפואה ומקצתן אף שלא מתרפאין אבל ידוע שיש לה רפואה ואפשר שתחיה ע"י הרפואות דהא זה שאסרה התורה אסור לעולם

אף לזמן הרמב"ם וזמננו שאפשר להן לחיות ברפואות ואף גם בלא רפואות מהא דעולא דנאמר הלכה דח' מיני טריפות שנשנו במתני' שנאסרו בלאו דטרפה מטעם שאין כמוה חיה הוא איסור עולמית להו אף לאחר שישתנו הטבעיים ויוכלו לחיות גם בלא רפואות כמו שרואין ויודעין כל העולם כולו, וליכא בזה שום כפירה בדברי המשנה והגמ' דאדרבה מתקיימין בזה דברי המשנה והגמ' שלא יקשה עלייהו מהמציאות שבדורות האחרונים שאף הרשב"א אם היה חי וכן עתה שהוא בעולם האמת בג"ע מודה שיש מקצתן כאלו שמנו במשנה וגמ' שהן טריפות שיכולין לחיות, והרשב"א לפ"מ שהיה סבור דא"א להן לחיות היה מוכרח לדחוקי בהא דעולא דהוצרך להשמיענו בהלכה מחמת שאיכא מחלות שליכא רפואה ונמנו לכשרות דהוא משום שנשכחו הרפואות מהרבה מחלות שלכן אין יכולות לחיות והיינו טועין לאוסרן בשביל זה כדפי' הכ"מ אבל הוא דחוק ותמוה כדכתבתי, והאמת לדינא הוא כהרמב"ם, וגמירי דאי בדרי לה סמי חיי דנאמר בגמ' על הא דמחו בגידא דנשיא ועל הא דמחו בכוליתא שהכשירו אין גמירי זה מהלכה אלא מדרכי הרפואה. עכ"פ דעת הרמב"ם, ונברר שכן הוא האמת, שאף שהאמת כדרכי הרפואה שבידנו משום שנשתנו הטבעיים ויש מאלו שכשרות שא"א להם לחיות ומהטריפות שמנו חכמים שיכולות לחיות גם בלא רפואה ויש חיות ע"י רפואה שמ"מ לא נשתנה דינם וכלל דבמשנה היה זה רק על זמן ההוא ולא קשה עליו שום קושיות ומה שמסיק בגמ' על מחו בגידא דנשיא ועל מחו בכולייתא גמירי דאי בדרי סמא חייא הוצרך למה שריב"ב ור' אבא הכשירו אף שהיו בזמן המשנה והגמ' שלא נשתנו עדיין אבל כיון שהאמת הוא שנשתנו הטבעיים שבזמן הרמב"ם והוא אף בדורותינו שאיכא הרבה שנמנו בטריפות וכן הוא דיש לאיסור אכילה אף בזמננו ולעולם שלענין המציאות הן כשרות, ואיכא הרבה שדינם שכשרות לאכילה אף שלענין המציאות הן טריפות, נשתנה הדין לענין חיוב הרוצחו שבזה תלוי בהמציאות שאם לפי המציאות שהוא כדרכי הרפואה בזמננו יאמרו שהיה הנרצח בחשיבות כשר שהיה יכול לחיות במחלתו כל ימיו חייב מיתה ואם בדרכי הרפואה יאמרו הרופאים שלא היה יכול לחיות במחלתו הוא בדין טרפה שההורגו פטור ממיתת ב"ד. וכן הוא כמפורש ברמב"ם פ"ב מרוצח ה"ח שכתב ההורג את הטריפה פטור מדיני אדם וכל אדם בחזקת שלם שהורגו נהרג עד שיודע בודאי שזה טריפה ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות, הרי לא כתב שטריפה הוא כשיש לו מכה בריאה ולב ובני מעיים וכדומה כדנמנו בטרפות דבהמה חוץ משדרה וגולגולת משום דסובר הרמב"ם דלענין הריגת רוצח בב"ד תלוי לפי המציאות בכל דור ודור כפי שנתחלפו הטבעיות דלכן לא שייך לומר בזה דין קבוע,

ואף שקבוע עכ"פ לאיזה משך זמן וכל אדם שוין לזה דלכן דייק וכתב ויאמרו הרופאים שמכה זו אין לה תעלה באדם ובה ימות ולא כתב ויאמרו הרופאים שמכה זו איז לה תעלה באדם זה משום דלענין להתחשב טריפה שוין כל אדם ואדם כפי שהוא בעולם בזמן שנהרג.

אבל החלוק הוא רק לענין חיוב מיתה בסנהדרין שבעוה"ר אין לנו חיובי דיני נפשות עד שיבא מלך המשיח ויבנה ביהמ"ק כי תלוי בבנין ביהמ"ק שישבו סנהדרי גדולה בלשכת הגזית שחציה קדש בקדושת העזרה וחציה חול לגבה דיש לה רק קדושת הר הבית שרק אז דנין סנהדרי קטנה של כ"ג אשר יעמידו בכל עיר ועיר בא"י, אבל במה שנוגע גם בזה"ז להתרחק ממנו ולקונסו באיזה דברים ושלא לקוברו אצל סתם אינשי שהם כשרין אם רשאין אנו מצד דיני המדינה והמלכות ליכא חלוק בין הרג אדם שלם לטריפה.

ודין הגוסס שהוא אדם שאין בו חסרון באבריו וראוי מצד זה לחיות בלא קצבה אלא מצד שנגזר מצד דאדם באכילה מעץ הדעת שכל אדם עד ביאת המשיח ותחיית המתים מוכרח למות שלענין זה כל הימים שנגזר עליו בשעה שנולד לחיות בעוה"ז ומהלידה עד שמת ממש דין אחד דההורגו במזיד חייב מיתה בעדים והתראה בזמן המקדש שהיו סנהדרין של ע"א יושבין בלשכת הגזית ולא היה חלוק בין גוסס לבריא, וגם בזה"ז ליכא חלוק באיסור רציחה שלכן כיון שהוא חלש מאד אז שפשר שגם הנגיעה בו תכבד עליו וימות מזה צריכין ליזהר מליגע כשאין להם שום רפואה עבורו,

ובטריפה כל זמן שהוא חי ליכא דין זה דרשאין ליגע בו וגם ליתן לו דבר כבד אם אפשר לפניו שאף שא"א לפניו לחיות זמן רב כשלם מ"מ הזמן שהוא חי הוא ככל אדם ואף כשנחלה הוא ככל אדם כשהוא חולה שיכולין ליגע בו וללחוץ ידו כשבאין אליו לבקרו כדרך העולם, שרופאין מחוייבין לרפאותו במה שאפשר לסלק ממנו יסורין ולהאריך ימיו כמה שאפשר.

ה. אם לכפות חולה ליקח רפואה כשאינו רוצה, ובענין תרופה מסוכנת

ובדבר כשהחולה אינו רוצה ליקה הרפואה, תלוי אם הוא מחמת יאוש או מחמת שהוא צער לפניו ומתחשב רק עם שעה זו שאינו רוצה להצטער בה אף שמאמין להרופאים שהוא לטובתו שיתרפא בזה או שידעו מזה איך לרפאותו שהוא מעשה שטות ומעשה תינוקות צריכין לכפותו אם אפשר להם,

אבל אם הוא מחמת שאינו מאמין לרופאים אלו צריכין למצא רופא שמאמין בו, ואם ליכא רופא כזה ואי אפשר לפניו מצד המחלה לחכות עד שיבין שהוא לטובתו וגם לא לשלחו כשרוצה בבי"ח וברופאים שהם בעיר אחרת מוכרחין הרופאים שבכאן לעשות

בעל כורחיה אם כל הרופאים שבבית חולים זה סוברים שזהו רפואתו, וגם יהיה באופן שלא יתבעת מזה שאם יתבעת מזה אפילו שהוא ענין שטות אין לעשות כי הביעתותא אפשר שיזיקהו וגם ימיתהו ויהיה זה כהמיתוהו בידים ולכן יותר טוב שלא לעשות בעל כורחיה אף שהקרובים רוצים שיעשו לו גם בעל כרחיה, וצריכין הרופאים להתיישב בזה הרבה כשנזדמן חולה שאינו רוצה בהרפואה שעושין לו אם לכפותו כשהוא גדול שקרוב שלא תהא לתועלת כל כך, ולעשות בזה לשם שמים.

ובאם יש בהרפואה עצמה איזו סכנה אבל הרופאים נוהגין ליתן רפואה זו להחולה שיש לו מחלה מסוכנת שמדת סכנה של הרפואה פחותה הרבה מסכנת המחלה אין ליתן בעל כרחיה בכל אופן.

וגם בעצם נתינת רפואה כזו שיש בה סכנה שנוהגין הרופאים ליתן כשמחלתו דהחולה מסוכנת יותר ממדת סכנה והרפואה עצמה יש לדון, דהא לא דמי הידיעה שיודעין הרופאים מאנשים בריאים וחולים קטנים כמחושים וחולשא בעלמא שאיכא לפעמים שהם לא מסתכנים כל כך מרפואה זו שרוצים ליתן לחולה זה על מחלתו הגדולה ואין למילף כלום ממאורעות כאלו, וממילא אין ליתן רפואה כזו שיש בה סכנה שהרי אפשר שלחולה כזה הוא סכנה גדולה, ורק כשאיכא ידיעה לרופאים שאף אינשי שחולים במחלה זו והם חלשים במדה זו נמי לא נסתכנו מרפואה זו אלא מיעוט קטן טובא אז כשסוברים הרופאים שלא פחות ממחצה חולים במחלה זו נתרפאו רשאין ליתן רפואה זו כשהוא ברשות החולה,

והרופאים צריכין לישא וליתן טובא בזה בהרבה רופאים וגדולים שיש שם כי אומדנא כזו היא קשה מאד אף לרופאים גדולים.

ו. אם מותר לרופא לבקש מקרובי המת רשות לנתחו

ובדבר נתוח מתים שרוצים הנהלת בית החולים שהרופא שעסק עם החולה יבקש מהקרובים רשות לנתח, שיש לחוש שאם לא תעשו כרצונם יקנסו לבטל תעודת הרפואה הוא פלא שבמדינתנו יכפו להרופא לעבור על דיני התורה ואם נמצא הנהלת בית החולים שמקפידין בזה אין לחוש לאיומיו, שודאי יכול הרופא שומר תורה לתבוע אותם בדיני המדינה, ובשביל הטירחא בעלמא שלא יצטרך לזה ודאי אין להתיר. אבל הא רשאין לנתח מתי נכרים והם גם מרובין ממתי ישראל אף בבתי חולים של ישראל ויכול הרופא שומר התורה לבקש מקרובי מתי נכרים ואצלם יכול מדינא גם לפתותם ולא שייך לזה ענין איבה מאחר דאיסור ניתוח הוא דבר שאין להקפיד ע"ז אלא מצד איסור תורה שליכא זה במתים דידהו ולא שייך בזה משום דרכי שלום. ובמתי ישראל אין אתם

מחוייבין לומר להקרובים שלא ישמעו למי שיבקשו מהם שיניחו לנתח, וכשישאלו מכם אם יניחו לעשות ניתוח אין עליכם חיוב להשיב פס"ד אלא לומר שאתם אינכם רבנים אלא שצריכין לשאול זה מהרב שמכירין אותו אם מותרין להניח להרופאים לנתח את קרובם ולא יוכלו הנהלת ביה"ח לתבוע מכם כלום, ואם מצד רשעות בעלמא יתבעו דוקא מכם ודאי אין לכם מה לירא מהם כלום.

ז. אשה שהוצרכו לחתוך את רחמה אם מותר לחתוך גם השחלות וצנורות הרחם

ובדבר אשה שיש לה מחלה ברחמה באופן שצריכין לעשות ניתוח ומסירים את הרחם, ואגב אורחא דרכן של הרופאים להסיר את השחלות (אואריס בלע"ז) ואת צנורות הרחם (פאלאפיאן טובס בלע"ז), אע"פ שאין בהם שום מחלה בשביל שעלול להעשות בה עי"ז מחלת סרטן (קענסער) בערך חמשה אחוזים, אם יש בזה איסור משום סירוס, הנה באשה ליכא משום סירוס אחר סירוס, ומכיון שניטל הרחם הרי שוב לא שייך שתלד וליכא שוב ממילא איסור סירוס דאין בה משום מסרס אחר מסרס כדמשמע בשבת ריש דף קי"א לענין שתיית רפואה לירקונא שעי"ז מיעקר שלאיש אסור ואשה מותרת שהקשה הגמ' דלר"י בן ברוקא שגם אשה מחוייבת בפו"ר מוקי לה בעקרה הרי אף שילסריס אמר שם דאסור ליקח רפואה זו משום דהכל מודים במסרס אחר מסרס שהוא אסור מ"מ מותרת בעקרה משום דליכא באשה משום מסרס אחר מסרס וכמפורש בתוס' ד"ה בזקנה ובעקרה שכתבו באשה נמי לא שייך בה מסרס אחר מסרס דאין שייך בה סירוס, שאין כוונתם לענין לעשות שלא תלד דודאי איכא מציאות דסירוס דהוא לחתוך את הרחם, אלא כוונתם דלא שייך עניני סירוס דמעוך וכתות ונתוק וכרות דכתיבי בקרא דמזה ילפינן איסור מסרס אחר מסרס, ולא שייך למילף אף לר"י בן ברוקא דהאשה מצווה על פו"ר מאיש אלא לעצם הסירוס שכיון שמצווין על מ"ע דפו"ר אינו עניו חדוש מה שנאמר איסור לאו על סירוס דהוא לעשות עצמו לאינו ראוי לפו"ר שלכן ילפינן אשה מאיש מאחר שהיא נמי מצווה על פו"ר כהאיש אבל על מה שנאמר חדוש באיש לאסור גם מסרס אחר מסרס שהוא גזה"כ בעלמא לא שייך למילף, וכ"ש דלרבנן שהאשה אינה מצווה על פו"ר דהאיסור סירוס באשה הוא רק איסור מדרבנן שודאי אין לאסור דבלא טעם לאסור ודאי לא יאסרו, שלכן מאחר שמוכרחיו לחתוך את הרחם משום מחלתה ליכא שום איסור לנתח גם את השחלות ואת צנורות הרחם.

ואף להגר"א באה"ע סימן ה' ס"ק כ"ח שאיכא איסור דאורייתא גם בנקבה מקרא דמשחתם, מסתברא דההשחתה שנאמר באברי הזרע ולא באברים אחרים הוא משום שנשחת עי"ז ענין הולדת בנים, וכיון שנוטלין ממנה הרחם בשביל סכנה ליכא שום

חשיבות ושם השחתה על מה שנשארו השחלות וצנורות הרחם והוי זה כצער וחבלה בשאר אבריה שלטובתה אין לאסור אף למ"ד אסור לחבול בעצמו.
וגם הא שעלול להעשות סרטן אף שהוא רק בסך חמשה אחוזים יש להחשיב סכנה להאשה להתיר זה דהוא חשש גדול ואף אם נימא דאין לעשות מתחלה נתוח בשביל חשש דאחד מעשרים הוא משום שגם הנתוח בעצמו נמי יש בזה חשש סכנה אבל באופן זה שהוא בשעת הנתוח ההכרחי דהרחם שמסתבר שלא נוסף לה אלא הצער בשביל זה לבד שחתכו יותר מעט, וגם אפשר שלא ניתוסף לה שום צער יותר מלחתוך הרחם לבד וכדמסתבר כן, שלכן אפשר שיכולת לעשות כן גם בלא שאלה ממנה משום שאין בזה שום חסרון אלא רק לטובתה,
או אולי יהיה מצד זה יותר הנאת תשמיש או ענין אחר שעושין השחלות וצנורות הרחם אף שאין זה ענין גדול שלכן יותר טוב לשאול ממנה ומבעלה ויחליטו הרופאים יר""ש בזה.

ח. בענין רופא שבאה אליו אשה שיפיל עוברה

ולעניו הנשים שבזה"ז בעוה"ר איכא נשים דלא מעלי ורוצות להפיל העובר שבמעיהן הנה זה הוא אסור מאיסור רציחה ואסור לסייע בזה לא רק לישראלית אלא אף לנכרית משום שבני נח נמי אסורין ברציחה גם בעובר ובני נח חמורין בזה שגם נהרגין על רציחת עוברין שלכן אסור אף לסייע בזה וגם איכא משום לפני עור,
ואף כשאפשר לה להודע מרופאים שעושין זה גם מאחריני אין לסייע בזה אף לא לנכרית אף אם היה בזה חשש איבה, אבל בעצם ליכא חשש איבה כשיאמר שהוא אינו רוצה לעזור לדבר שהוא רציחת נפש, שהרי יודעות אף הנשים הנכריות שאין זה דבר נכון לעשות שהרי גם כמה מדינות אוסרין זה משום רציחה ויכול הרופא יר"ש לומר שהוא אינו רוצה להתערב בדבר רציחת עובר כשאין זה לרפואה דסכנת האם.

ט. בענין נתוח להקלת יסורים של חולה שא"א לרפאותו

במי שיש לו מחלת סרטן (קענסער) שכבר התפשט שאין רואים הרופאים שיוכל להאריך ימים אף בניתוח אלא שעושים ניתוח על עיקר המקום כדי להמעיט היסורין ויותר מצוי זה כשעיקר הסרטן הוא בפראסטאט שמסירין הרופאים בניתוח את הביצים, אם מותר לעשות זה.
הנה זה מותר שאף בשביל הסרת היסורין מותר לעשות ניתוח בחולה דסכנה, וגם מסתבר שהוא מאריך חייו לאיזו שעה קטנה אף שלא ידוע זה גם לרופאים, דודאי מסתבר ששני חולים מסוכנים במחלה אחת אבל האחד אין לו יסורין, והאחד יש לו

יסורין, שבדרך הטבע מי שאין לו יסורין יחיה יותר מעט דהיסורין גדולים נמי מקצרין החיים, ולכן ודאי שמותר אף שעושה סירוס שהוא בלאו כיון שהוא חולה מסוכן יש לעשות הניתוח הזה אף שהוא רק להקל יסוריו.

י. בענין קריעה לרופא שכבר קרע קודם אצל חולה אחר

אם נמצא הרופא אצל חולה בשעת יציאת נשמה וקרע ואח"כ היה בשעת יציאת נשמה אצל חולה אחר שם בביה"ח אם צריך לקרוע עוד הפעם, ודאי צריך אבל סגי בהוספת משהו על מה שקרע כבר על מת הראשון דהא אין להעדיף קריעה זו על קריעה דמתים קרוביו שאם מת לו ח"ו עוד מת אחר ז' שסגי בהוספת משהו על קרע הראשון, והכא אף באותו היום כלאחר ז' דהתם דמיא דהא ליכא ענין ז' ימים רק בקרובים שחייב להתאבל עליהם, אבל בחיוב קריעה דעל אחרים כלתה חיובו תיכף אחר קריעתו כמו באחר ז' דעל קרובים וסגי בהוספת משהו, ומסתבר שלא רק ביום זה אלא אף בימים שאח"כ יסגי בהוספת משהו. וראיתי בספר גשר החיים מהגרי"מ זצ"ל טוקצינסקי פי"ד סעיף ט' שהביא בשם ס' שלחן גבוה שנהגו להקל ולא לקרוע שאל"כ לא ימצאון אינשי שירצו לבא לעמוד בשעת יציאת נשמה, והוא טעם קלוש לבטל חיוב ממש שמפורש בברייתא במו"ק דף כ"ה ע"א רשב"א אומר העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע ובשבת דף ק"ה ע"ב נחשב בשביל זה שהוא מתקן בהקריעה לחייבו חטאת בשבת משום קורע, ואם לא היה חיוב ממש שבשביל חשש קטן דאינשי דלא מעלי או אינשי עניי לא ירצו לבא לעמוד בשעת יציאת נשמה דבר שחז"ל לא חששו לזה אף שהם חששו ביותר להפסד ממון דאינשי, והוא רק טעם על מה שלא מיחו באלו שאין קורעין אבל לא טעם על מה שאינשי מעלי ינהגו כך ולכן ודאי צריך לקרוע כדינא.

ולענין שבת כבר בארתי בתשובה ונדפסה באג"מ ח"ד על או"ח סימן ע"ט ותעיינו שם.

והנני ידידם ואוהבם,

משה פיינשטיין

אגרות משה חושן משפט, ב, עד

סימן עד

בעניני רפואת חולה שא"א לרפאותו לגמרי,

ובענין סכנת חיי שעה בשביל ספק חיי עולם

כ"ג אדר שני שדמ"ת

מע"כ ידידי מחו' יקר וחביב לנו עד למאד הרה"ג מוהר"ר שלום טענדלער שליט"א.

א. נתינת תרופות לחולה, שא"א לרפאותו ולהקל יסוריו, רק להארכת חייו, וענין

קדימה ברפואה

הנה על שאלות של כתר"ה מח"י כסלו שנה העברה נתאחרתי להשיבו מחמת מצב בריאותי ל"ע. והנני להשיב תיכף לפי המצב אצלי ובהזמן שאפשר לפני לפי סדר מכתבך. התחלת לבקש ביאור נוסף על התשובה שכתבתי לד"ר רינגל ודי"ר יעקבוביץ (ונדפסה לעיל סי' ע"ג), ובאמת לא ראיתי הנחיצות ליתר ביאור בזה, שלא היה מובן לי היכן ראה כתר"ה מקום ששייך לטעות שהרי הדין שכתבתי הוא דין מבואר ופשוט, שאם אין יודעין הרופאים שום רפואה לא רק לרפאותו אלא אף לא להקל היסורין, אלא להאריך קצת חייו כמו שהן בהיסורין, אין להם ליתן רפואות כאלו. שהרי בכה"ג חזינן מעובדא דרבי (כתובות ק"ד ע"א) שלא הועילו רבנן בתפלתם שיתרפא וגם לא לסלק יסוריו אלא שהועילה תפלתם שלא ימות ויחיה בהיסורים כמו שהם כל זמן שמתפללין, אמרה אמתיה דרבי שהיתה חכמה בתורה יה"ר שיכופו העליונים את התחתונים. וכשראתה שלא הועילה תפלתה מחמת שלא פסקו רבנן מלמיבעי רחמי עשתה מעשה להשתיקם מתפלתם בשבירת כוזא ונח נפשיה

ומשמע מהגמ' שהובא זה להורות הלכה ששפיר עשתה וכדאיתא כן בר"ן בנדרים ריש דף מ' שכן סובר ר' דימי כמעשה דאמתיה דרבי. ופסק כן לדינא שכשלא מועיל התפלה להתרפאות ולהקל היסורין יש להתפלל שימות מאחר שזהו טובתו.

ואף שלא שייך למילף לענין תפלה שאין תפלותינו מתקבלות כל כך וליכא ראיה ממה שחזינן שלא הועילו תפלותינו להתרפאות ולהקל מהיסורין ואין לנו להתפלל בשביל זה להיפוך שימות ח"ו, יש לנו למילף לחולה שהרופאים אין יודעין שום רפואה לרפאותו ואף לא להקל היסורין רק שיודעין מרפואה להאריך קצת חייו בהיסורין כמו שהם עתה שאין ליתן רפואות כאלו, אבל פשוט שאם יועילו הרפואות עד שיוכלו להשיג רופא גדול מהנמצאים אצל החולה שאפשר שעי"ז שיתארכו חייו ישיגו רופא שאפשר שידע רפואה לרפאותו יש ליתן רפואה זו אף שלא מועילה להקל היסורין אלא להאריך חייו כמו שהן בהיסורין עד שיוכלו להביא הרופא ההוא.

ואין צריכין לשאול להחולה ע"ז ואף אם החולה אינו רוצה אין לשמוע לו. אבל יש להשתדל שירצה החולה, שלהביא רופא בעל כרחו יש ג"כ חשש סכנה אבל אם אינו רוצה בשום אופן שיביאו רופא, אין לשמוע לו.

ופשוט שכן סובר הרמ"א ביו"ד סימן של"ט סעיף א' שמתיר וגם מצריך להסיר דברים המעכבין יציאת הנפש אף שנמצא דגורמין שימות באיזה זמן קטן קודם, דפשוט שהוא מצד היסורים שיש להגוסס בזה. דבליכא יסורין הא ליכא שום טעם שיתירו אף לסלק

דברים המעכבין ליציאת הנפש, אלא אדרבה היה לנו לחייב גם להכניס. אלא ודאי שהוא מצד היסורין שיש להגוסס בזה. ואף אם נימא שליכא חיוב מהקרא דורפא ירפא בכה"ג שלא שייך שיתרפא אלא להאריך ימיו כשהוא חולה לאיזו שעות ואף לימים כשא"א לרפאותו וגם לא לסלק היסורין או כשליכא יסורין מאחר דהקראי בסתמא איירו באפשר להתרפא ולילך על משענתו ואולי איו למילף מזה לרפאות כשליכא יסורין וכשלא שייך שיתרפא, מ"מ כשאין לו יסורין למה לנו להשתדל אף רק בסלוק דברים המעכבין יציאת הנפש,

אלא ודאי דהוא משום דאית לו להגוסס איזו יסורין בעכוב יציאת הנפש, והיה בודאי לרבותינו הרמ"א והקודמים לו קבלה בזה. והוא נכון ואמת לדינא.

ופשוט שאף רופאים מומחים גדולים כשאין יודעין לרפאות מחלה זו שיש בהחולה אין להם ליתן רפואות שאין מרפאין ולא מקילין היסורין ואין מחזיקין כח החולה שיוכל לסבול, ורק אם נשקט רוחו דהחולה במה שיתן לו הרופא איזה דבר צריך ליתן לו כדחזינן שתיקנו חכמים שתועיל מתנת שכ"מ בדברים בעלמא מטעם זה. אבל אין לסמוך אפילו על רופאים הרבה שלא תועיל שום רפואה בעולם, אלא צריך להביא כל הרופאים שאפשר אף רופאים קטנים מאלו שהיו אצל החולה, כי לפעמים מכווין רופא קטן יותר מהגדולים כי אף בענינים אחרים מצינו שלפעמים לפום חורפא שבשתא (ב"מ צ"ו ע"ב) שדבר פשוט נעלם מחכם יותר גדול וחכם קטן ממנו נתכווין לדין האמת וגם בעניני רפואה שייך זה עוד יותר. ובפרט ברופאים שלא כל כך ברור לעלמא מי הוא הגדול.

וגם לאו מכל רופא אדם זוכה להתרפאות.

אח"כ נודע לי שכוונת כתר"ה היה שאולי שמאחר שבדין זה אנו אומדין "איכות החיים" ומתירין בשב ואל תעשה שלא לרפאות חולה, יש אולי לחוש שרשעים יקחו זה כמקור שיכולים להוסיף עוד חלוקים "באיכות החיים", לומר שאין צריך לרפאות אחד שר"ל שוטה או אחד שר"ל היה באסון והוזק ונעשה כדומם וכדומה. והנה באמת לא ראיתי מקום לטעות בדברי שליכא חיוב לרפאות למי שהוא שוטה שנחלה ולמי שאינשי דלא מעלי אומרין על איזה אינשי שאין דעתם כראוי כל כך שהם רק כמו ירק שאין לרפאותן כשנחלו באיזו מחלה כשאין לו יסורין והריפוי הוא כדי שיהיה בריא ויוכל לחיות זמן הרבה, דודאי פשוט וברור וידוע לכל בן תורה וירי"ש שמחוייבין לרפאות להציל במה שאפשר לכל אדם בלא שום חלוק בחכמתו ובדעתו,

ואף ענין קדימה ליכא אלא במה שתנן במתני' דסוף הוריות (י"ג ע"א), ואף באלו קשה לעשות מעשה בלא עיון גדול. ואף באופן שיודעין שלפי הדין יש קדימה ודאי הוא דוקא כששוין בזמן, ויש להרופא לילך למי שנקרא קודם שהרי תיכף נתחייב לילך לשם ולהשני שלא נקרא עדיין לא נתחייב עד שנקרא. ורק אם השני הוא חולה קשה מהראשון יש לו לילך להשני מאחר שהוא חולה ביותר, והכרעת דבר זה תלוי בדעת הרופא. וכן אם לחולה השני יודע הרופא איך לרפאותו ולחולה הראשון אינו יודע אלא שהוא להשקיט רוחו היה מסתבר לכאורה שיש לו לילך תחלה להחולה שיודע לו רפואה, אבל ודאי לפעמים יש להרופא לילך קודם למי שהוא רק להשקיט רוחו כשיבין מזה שהוא חולה גדול ומיואש מהרופאים כיון שלפי הדרך היה צריך הרופא לילך אצלו קודם ומזה יש לחוש שיסתכן וצריך הרופא לעיין בהכרעתו היטב ולשם שמים לחיוב שעליו לרפא מאחר שהוא הרופא בעיר ובסביבתה, ובעיר גדולה כששני החולים הם מאלו שמחזיקין אותו לרופא שלהם.

ב. אם יש חיוב לרפא חולה שיהיה ביסורים זמן ארוך, חולה במחלה מסוכנת שנחלה בעוד מחלה אם יש חיוב לרפאותו מהמחלה השניה אף שא"א לרפאותו מהראשונה, איך לנהוג בחולה שא"א לידע דעתו אם לרפאותו, וכמעשה דר"ח כן תרדיון

והנה כפי שאמר לי נכדי הרב הגאון ר' מרדכי שליט"א, עוד שאל כתר"ה שאלה שאינו הערה על תשובתי אלא שאלה לכו"ע, והוא שאם א"א לרפאות להחולה אלא ליתן לו סמי רפואה להמשיך את חייו כמו שהוא בחליו וביסוריו אף להרבה שנים ואף לכל השנים ששייך לחיית כדרך האינשי בזמננו אם יש חיוב לרפאותו.

והנה קודם נעיין בשאלה אחרת והוא אם נזדמן שאפשר להאריך חייו אבל לא יתנו לו אריכות שנים רגיל, דהנה אם נזדמן שנעשה מסוכן במחלה שניה וכשיתרפא ממחלה השניה וישאר חי עדיין יהיה חולה במחלה הראשונה ובהיסורים שיש לו ממנה ודאי איכא חיוב לרפאותו ממחלה השניה, שודאי כולהו אינשי אף כשהן חולין רוצים וצריכים להתרפאות ממחלות נוספות אף כשעדיין אין יודעין רפואה לראשונה, ואף באופן שלית לו יסורין ממנה רוצים כל אדם להתרפאות, וממילא אף כשאינש זה אין רוצה להתרפאות אין שומעין לו כיון דרצונו הוא שלא כדרך האינשי. אבל באופן שיש לו יסורין ואין ידוע רפואה אף לא להקל מהיסורין שעל כעין זה ניחא להו לאינשי יותר אף למות מלחיות חיי יסורין כאלו, כדאיתא בגמ' בכתובות ל"ג ע"ב דדלמא מלקות חמור, אפשר כדמסתבר לכאורה דאין מחוייבין לרפאות חולה כזה כשאינו רוצה בעניני רפואה

כאלו שמאריכין חייו בחיי יסורין כאלו, ואף בסתמא כשלא שייך לידע דעת החולה יש לתלות שאין החולה רוצה וליכא החיוב לרפאותו.

אבל ברובא דרובא הא יש להחולה קרובים ואף אב ואם ואחים וכדומה העוסקים ברפואת החולה שעליהם יותר מוטל גם בדינא. אבל ודאי עצם החיוב הוא על כל אחד ואחד שיודעין מהחולה ויודעין מרופא מומחה יותר וברפואה, אבל כיון שיש לו אב ואם ואחים וקרובים ויש גם רפואות שאין בהם ממש אפשר גם שיקלקלו מוכרח כל אדם ליקח רשות מאביו ואמו ואחיו הקרובים כשיודע איזו רפואה ולא שייך שיהיה הפקר שכל אחד ואחד שסובר שיש לו רפואה לרפא בלא רשותם. ורשותם שמועיל נמי הוא דוקא בליכא רופא מומחה דבאיכא רופא מומחה צריך להביא אח הרופא כל מי שאפשר לו להביא בהקדם, והרופא עצמו מחוייב לילך תיכף ולעשות כל מה שאפשר לו לפי ידיעתו, וכשאינו יודע צריכין להביא אף ממקום אחר וכל אחד מחוייב להביאו, וכשצריכין להוציא ממון ואין להחולה עצמו מעות מוטל על הקרובים ביותר, אבל חיוב יש על כל בני העיר לרפאותו מקופה של צדקה וגם לילך לאסוף ע"ז כסף מבני העיר ומכל מקום ששייך להשיג על הוצאות השגת הרופא והרפואות וכל מה שצריך לרפאותו.

אבל מצינו בעובדא דר"ח בן תרדיון בע"ז דף י"ח ע"א שרחב"ת אמר שאסור לו לפתוח פיו כדי שלשרף מהרה מצד איסור רציחת עצמו ולישראל אחר נמי לא התיר, דהא ודאי אם היה מותר לישראל אחר היה מותר גם לעצמו והא לא הוזכר שהיו ידיו קשורין וגם גופו שלא היה יכול להסיר את ספוגת הצמר מעליו ולא שייך שהיה ירא מהקלצטונירי דלא שייך שיעשה לו יותר בנקל מהוא עצמו, ולא שיין שיענשהו יותר מהריגה דע"י שריפה שהיא מיתה חמורה, אלא ודאי היה זה משום שהיה אסור לו להסיר את הספוגין הלחים שימהר מיתתו כמו שהיה אסור לפתוח פיו. ואף התלמידים היה פשיטא להו זה לאיסור ורק לפתיחת הפה היו סבורין שמותר משום דאם היה פתוח פשוט שלא היה צריך לסותמו כדי שיהיה משהו זמן יותר ביסורים גדולים של שריפת גופו, ואמר להו רחב"ת שגם לפתוח פיו מאחר שהיה סתום אסור. ומה שהתיר להקלצטונירי להרבות שלהבת ולהסיר הספוגין של צמר הלחים וגם הבטיח לו שכר בעוה"ב בשביל זה, אפשר שלא היה חש על מה שיעבור בן נח איסור רציחה מאחר שהוא טובתו והיה רשאי להבטיח לו גם שכר מאחר שהיה לו ממהירות המיתה טובה גדולה והיה מותר לו מצד הלאו דלפני עור שהוא להישראל רק לאו שבשביל היסורין שינצל מזה והוא לא יעבור במעשה, וגם אפשר שבן נח אינו אסור ברציחה שהוא לטובת הנרצח ושאני בזה האיסור

לישראל מהאיסור לבן נח, ואולי איכא משמעות לזה מלשון האיסור שלישראל נאמר בלשון לא תרצח שמשמעותו כל אופן וענין רציחה אף שהוא לטובה. ובאיסור רציחה לבני נח נאמר בלשון שופך דם האדם שמשמעותו שהכוונה הוא לשפיכת הדם שאם הוא לטובתו לא שייר כל כך לשון שופך דם.

הארכתי לברר זה מפני שעצם ברור הענין הוא דבר גדול ובפרט שנוגע זה לפעמים רחוקים מאד גם להכריע למעשה בזה שהוא צריך עיון גדול מאד שיהיה קצת מבואר איך הוא לדינא אם יהיה נידון. אבל עצם הנידון הא הוא דבר גדול מאד בין מעצם הכרעת הדין שהוא דבר גדול ובאחריות הרבה בכל ענין שצריך עיון גדול מאד, ובין מצד שהנידון הא הוא בעניני פקוח נפש וחיי האדם ממש, וצריך לקבץ כל ת"ח שאפשר ובצרוף רופאים מומחים ששייך שיהיו שם שאז יש לקוות שהשי"ת יתן דעה להורות בענין חמור כזה.

ג. אם להאכיל דרך הוריד חולה מסוכן שא"א לרפאותו ולהקל יסוריו, ואם להאכיל כן אף בע"כ

והנה בתשובתי להרופאים כתבתי שלחולה מסוכן שאינו יכול לנשום צריד ליתן לו חמצן (אקסידושען) אף שהוא באופן שא"א לרפאותו שהרי הוא להקל מיסוריו דהיסורין ממה שא"א לנשום הם יסורים גדולים והחמצן מסלקן. וכפי זה שאל כתר"ה אם בחולים שאינם יכולין לאכול אם צריכין ליתן להו אוכל דרך הורידין כשהוא מסוכן שהוא להאריך חייו כמו שהן ביסורין כשנדמה לנו שאין לו יסורין ממה שאינו אוכל. פשוט שצריך להאכילו דברים שאין מזיקין ואין מקלקלין דודאי מחזיקת כחו מעט אף שהחולה בעצמו אינו מרגיש ואף העומדין ומשמשין אותו אין מרגישין ול"ד כלל לעניני סמי רפואה, והטעם פשוט שהאכילה הוא דבר טבעי שמוכרחין לאכול להחזיק החיות ושכל אדם ואף בע"ח בעלמא מוכרחת לזה ורק בחולה דחום גדול החום הוא גם מזונותיו כמפורש בגמרא יבמות ע"א ע"ב כגון דזנתיה אישתא, שבזה אין להאכילו בע"כ אלא ע"פ רופא אפילו דברים הראוים לחולים כאלו בסתמא, ודוקא בע"כ כזה שהחולה גדול ועושה זה ברצון אך לא מחמת שרוצה ממש אלא מחמת שאומרין לו וגוזרין עליו, אבל בע"כ ממש שצריך להחזיקו בכח ולהאכילו אין לעשות כן לגדול בר דעת כשאינו רוצה לאכול וכ"ש כשסובר שלא טוב לפניו האכילה אף שהרופא אומר שצריך לאכול ושטוב לו, משום זה שסובר שלא טוב לו האכילה הוא סכנה לחולה כשלא ישמעו לו,

דהא חזינן שאפשר להרע לשכ"מ כשלא ישמעו לו אף בדברים אחרים דמטעם זה תיקנו שמתנת שכ"מ מועלת אף בדברים בעלמא (ב"ב קמ"ז ע"ב), וכ"ש שיש לחוש בדברים

הנוגע לרפואתו, אבל צריכין להשפיע עליו שיעשה כציוי הרופא ואם לאו אין שייך לעשות כלום, ואם אפשר שיתנו לו באופן שלא ידע צריך ליתן לו כשידוע שהוא רופא מומחה ורבים סומכין עליו, וכשאינו ברור סמכותיה דהרופא אין ליתן להחולה גדול ובר דעת בלא ידיעתו ורצונו אלא א"כ ברור לכל שזה לא יזיקו כלל. וכמו שהזכרתי שאל כתר"ה אם יש לחלק בין חיי שעה לחיי עולם לענין חיוב לרפאות כשלא אפשר לרפאותו מיסורין אלא להאריך חייו בהיסורין כל הזמן שיחיה שאין חייבין לרפאותו כשהרפואה היא שיחיה ביסורין אותו זמן הקטן שיחיה אבל כשיתרפא לחיי עולם דהוא כדרך שחיים אינשי בזמננו חייבין לרפאותו, הנה אמת שבדברי לא הזכרתי בענין זה ובאמת לא מסתבר לחלק ובסברות בעלמא איכא למימר גם איפכא,

שלכן אם יזדמן ח"ו ענין כזה למעשה לא ידוע לן להכריע שא"כ תלוי זה בדעת החולה, ובקטן, תלוי זה בדעת אביו ואמו ואחים וכדומה שעליהן מוטל יותר עד שיתברר הדין למעשה על בוריו.

ד. בענין תפילה על החולה שימות

וגם העיר כתר"ה שיש לבאר יותר הראיה מאמתיה דרבי בענין מניעה מתפילה וכעין שהר"ן הזכיר למה שהזכרנו מזה לענין מניעה מליתן רפואה, ובודאי ראיה גדולה היא מאמתיה דרבי כיון שהיתה תפלתה מקובלת ועדיף מגדולי תורה שלא ברור קבלת תפלתן, ולאינשי כר"ח בן דוסא וכדומה שתפלתן מקובלת יעשו כפסק הר"ן שאם אין תפלתו מקובלת ידוע להו שא"א לו שוב לחיות שאז צריכין אלו אינשי להתפלל כשיש להחולה יסורין למיתה כדכתב הר"ן שפעמים צייר להתפלל שימות כשהוא טוב להחולה והוא רק בכהאי גוונא שלא נתקבלו תפלות דרבנן שלאנשי דורותינו לא שייך זה אפילו לגדולי תורה אלא אולי ליחידים שלא ידוע לנו מהם. ואם ישנם יש להם לעשות כפסק הר"ן שהוא כרב דימי דפסק שיש לפעמים להתפלל שימות כעובדא דאמתיה דרבי.

אבל הוא רק בתפלה ולא לקצר ימים במעשה שזה אסור אפילו כשהוא טובתו של הנרצח. וחייב מיתת סייף כרוצח משנאה וכעס לכוונת רציחה לרעה.

ה. בענין סכון חיי שעה בשביל ספק חיי עולם, מי רשאי להחליט בזה, ואם תלוי ברצון החולה, והדין בחולה שאינו רוצה בנתוח שישאר ממנו בעל מום

ע"כ העיר כתר"ה על התשובה שכתבתי להרופאים הנ"ל, ואח"כ ביקש כתר"ה שאסביר בכתב כמה תשובות ששמע בשמי מנכדי ב"א של כתר"ה.

והנה בדרך כלל צריך לדון על כל דבר שמזדמן ביחוד. והנה בענין אם הדין שבגמ' ע"ז דף כ"ז ע"ב שמוותרין חיי שעה בשביל ספק חיי עולם הוי רשות או חיוב,
כבר כתבתי כמו שהזכרת בתשובתי בסימן ל"ו בח"ג דאג"מ דיו"ד שהוא רשות בספק השקול אבל אם הרופא משער שיועיל הניתוח או שאר עניני רפואה הוא גם מחוייב, אבל בניתוח באברים הפנימיים שיש לו לחוש מאד שהוא מקום שצריך זהירות מרובה שלכן יש חלוק גדול בין רופא לרופא מצד הזהירות הגדולה שצריך הרופא במעשה ניתוח הזה צריך שיעשה זה דוקא רופא מומחה המוחזק לעלמא במעשה ניתוחיו שעושה בזהירות גדולה ובזריזות יתירה שעל רופא מומחה כזה יש לסמוך שיעשה כראוי ויתרפא בעזר השי"ת, ובאם דחופה השעה רשאי לסמוך על רופא שידוע שהוא מומחה אף שלא ידוע להם זריזותו שבסתמא הם בחזקת זריזין במלאכתם, שלכן יש לסמוך עליו כשהשעה דחופה. ואם א"א להמתין כלל מוכרחין לסמוך על כל רופא שנמצא כשהוא אומר שסם זה או שמעשה זו יועיל, ואף אם יאמר שלא ברור לו שודאי יועיל אלא שיודע שזה טוב לו ואפשר שיתרפא נמי צריך לעשות כיון שאין כאן רופא מומחה אבל דוקא כשיודעין ודאי שלא יקלקל בזה, דאם יש להסתפק שמא דבר זה עוד יקלקל אין ליתן רפואה זו אף כשאומר שאפשר שירפא, ואף כשיאמר שכפי דעתו יותר מסתבר שיועיל להתרפא כיון דאינו מומחה להכריע זה אין אמירתו כלום. אך אם החולה רוצה ליקח מה שאומר משום שמסתבר לו יותר שיתרפא מזה ואף אם החולה אומר שאף שהוא לו רק ספק רוצה ליקח אף שאיכא חשש קלקול מסתבר שאם אין יכולין להשפיע עליו שלא ירצה ליקח רפואה כזו יש ליתן לו דהחשש שיגרע כשלא ישמעו לו ויעלה בדעתו שאין רוצין שיתרפא יש לחוש שיגרע לו יותר מכפי החשש דשמא תקלקל הרפואה מה שלא מסתבר כלל שהוא כן על תרופות שיש אינשי דסברי שהם דבר המרפאים, אבל הוא דוקא כשאומרין שרק איכא חשש בעלמא ולא כשאומרין שיש ודאי גם סכנה בדבר, ודבר כזה יש לדון הרבה עד שיאמרו רוב האינשי דיודעין מזה את דעתם וגם בהכרעת החולה ורצונו. זהו כפי המסתבר לע"ד והשי"ת יעזרנו שלא נכשל ח"ו בכל דבר ובפרט שהוא נוגע לחשש פק"נ.
וכשאין החולה רוצה לסכן חיי שעה בשביל ספק שיתרפא מהניתוח כשגם הרופאים מסתפקין, ודאי אין לחייב, אבל רשות להחולה ליכנס בספק חיי שעה, אבל דוקא בספק השקול אבל כשאיכא רוב לחד צד הנה כשהרוב מתרפאין וחיים מזה הוא גם מחוייב, ואם הרוב אין מתרפאין תליא, דאם ודאי אין מגרעין הזמן שהיה חי בלא הניתוח היה נמי שייך לחייב אבל קשה לסמוך על אומדנות הרופאים שלכן מסתבר שתלוי בדעת החולה

ומשפחתו שאם רוצין לעשות הניתוח רשאין אבל אם אין רוצין אין לחייבן, וכשרוצין אבל אין להם על הוצאות הממון שיעלה זה, רשאין לאסוף ממון גם מאינשי המתנדבין ורשאין לאסוף בסתם שהוא לעשות ניתוח לחולה עני ואין צריכין לפרש שאינו ברור שיועיל דכו"ע ידעי דבסתמא אין הרופאים יכולים לומר שהוא ודאי, וגם כיון שהחולה רוצה שיעשו הרי איכא חשש סכנה לו כשלא יעשו כדלעיל שא"כ ה"ז סכנה ממש מכפי המצב שהוא נמצא. ובאם החולה הוא תינוק או אף גדול שאינו יודע להחליט רשאין אביו ואמו וכל המשפחה להחליט, והרשות שיש להם משום דרוב חולים סומכין על דעת האב והאם ואף על המשפחה כאחים ואחיות ובניהם שרוצים מה שיותר טוב להחולה ולבני ביתו, וכשליכא קרובים ודאי יש לסמוך על דעת הב"ד שבעיר.

ואם אחד אינו רוצה ניתוח שנשאר מזה בעל מום ולדברי הרופאים לא יוכל לחיות בלא הניתוח והוא באופן שאין לחוש לשמא יטרף דעתו כשלא ישמעו לו כגון שחשש המיתה מהחולי ברור וטריפת הדעת כשלא ישמעו לו הוא רק ספק, וגם בלא זה הא מיתה גרוע מטריפת הדעת, וכ"ש כשאין הספקות שוות דאם לא יעשו לו הניתוח ימות ודאי וחשש טירוף הדעת הוא רק ספק וגם אולי פחות טובא מספק ממש מאחר שאמרו לו הרופאים שיתרפא מהניתוח, ודאי שרשאין ומצוה גדולה דחיי נפש יהיה כשיעשו לו בעל כרחו אף בכפיה דקשירת גופו. אבל לחייב לעשות כן לגדול יש מקום להסתפק דאולי אף למ"ד שאין אדם רשאי לחבול בעצמו הוא דוקא במעשה, ואף שגם להתענות שמצער עצמו בשוא"ת אסור, אולי הוא משום דכיון שהוא טבעו של אדם נחשב המניעה מזה כמעשה וכן הוא מכל מיני מאכל ומשקין שהם צורך האדם וטבעו כך ששייך להחשיב המונע מאכילה ושתיה דמכל המינים כמעשה, אבל עניני רפואה דאין טבעו ודרכו של אדם בכך הוא איפכא דליקח ולעשות הרפואות הוא מעשה ולא הנמנע מזה שודאי אין זה מעשה אף שמחוייב ודרכו של אדם הוא להתרפאות מ"מ ודאי המונעו לאדם מלעשות חבלה בעצמו ואף המונעו מלעשות הפסד ממון לעצמו אין להחשיב זה למעשה שא"כ אפשר שאין לחייבו,

אבל יותר מסתבר שמחוייב כל חולה להתרפאות אף בניתוח של אברים הפנימיים כיון שהרופא הוא מוחזק למומחה שיש לסמוך עליו בניתוחים כאלו.

ואף שאינו ממש ניתוח כזה אבל הוא מומחה לעשות ניתוחים באברים הפנימיים שצריכין זהירות וזריזות טובא יש להחשיבו מומחה לכל הניתוחין שלמד ויודע איך לעשות שמן הסתם לענין הזהירות והזריזות כולן שוין למי שלמד החכמה והמלאכה, שודאי יעשה גם זו בזריזות וזהירות טובא.

והנה אחיך חתני הרב הגאון מוהר"ר משה דוד שליט"א ובן אחיך נכדי הנ"ל הוסיפו עוד כמה שאלות שעניתי להם בתשובה מיוחדת (ונדפסה לקמן סי' ע"ה). ואשלח לכתר"ה העתק ממנו.

והנני ידידו מחותנו,

משה פיינשטיין

אגרות משה חושן משפט, ב, עה

[...]

ב. מה נחשב חיי שעה לענין הקדמת חולה שאפשר לרפאותו לחיי עולם

ובנך היקר נכדי הרה"ג ר' מרדכי שליט"א הוסיף שראוי להגדיר בדיוק מה נחשב חיי שעה ומה נחשב חיי עולם, הנה החלוק הוא אם יש לפנינו שני חולים ושניהם אפשר שיתרפאו בדרך הטבע ממחלות אחרות שאירע להם, יש להקדים החולה ששייך שיתרפא שיחיה יותר משנה שהוא לא אבד חזקת חיים שלו מחולה האחר שלפי דעת הרופאים לא יחיה יותר משנה שהוא בחשיבות טרפה להרופאים ועוד גרוע שלא יוכל לחיות יותר משנה וטרפה באדם הא שייך שיחיה אפילו הרבה שנים, אבל כשהנידון הוא בשומת חייו שלהרופאים לא יחיה יותר משתי שנים אין נוגע שוב כלום להלכה דשניהם שוין לחשיבות דחזקת חיים, ואמירת הרופאים שלא יוכל לחיות לא מגרע כלום החזקת חיים שלו, וליכא בשביל זה דין קדימה וצריך הרופא לילך למי שנקרא תחלה ולמי שקרוב לביתו יותר וכששוין בזה צריך להקדים לפי סדר מתני' דהוריות (י"ג ע"א) ואם לא ידוע זה להרופא יהי' גורל, כן נראה לע"ד.

ג. בענין רפוי חולה מחיי שעה לחיי שעה ארוכים יותר, בתרופה שיש בה חשש סכנה

ובדבר חולה הנ"ל שלפי מצבו לא יוכל לחיות אלא זמן קצר כבי' וגי' חדשים אם רשאין או גם מחוייבין ליתן לו איזה רפואה כשאי אפשר שיחיה ע"ז כחיי האינשי שרגיל בזמננו כשאפשר שגם יסתכן ע"י רפואה זו וימות מיד או שיחיה רק ימים מועטים פחות ממה שהיה שייך לחיות בלא לקיחת הרפואה, לא ידוע לי בעניותי איזה מקום לברר דבר זה, ומצד סברא בעלמא שייך לומר דדוקא ברפואה שברורה שתרפא ולכה"פ שליכא שום חשש שיסתכן מזה מותר, אבל כשאיכא ע"ז איזו חשש אפשר שאינו רשאי ויהיה אסור לפ"ז רובא דרובא הניתוחין באברים הפנימיים וגם הרבה מאברים החיצוניים אם באופן שכבר נתפשט, שיש חשש סכנה כשעושין ניתוחים כאלו, וגם בס"פ המדיר (כתובות ע"ז ע"ב) בבעלי ראתן דצריך לקרוע המוח וליטול משם איזה שרץ הוא סכנה גדולה, אבל כיון שהוא לרפאותו מחולי דסכנתא מותר להתרפא אף שהוא באופן דיש בזה

סכנה אם לא יוכל ליזהר כראוי ומאחר שא"א לרפאותו בלא זה, אף שבלא זהירות טובא הוא סכנה גדולה ואפשר שלא יוכלו ליזהר טובא כהראוי, מ"מ כיון שמוכרחין לעשות רפואה יכול לסמוך על מי שאומר שהוא יכול ליזהר בעשיית ולקיחת רפואה זו, ואין טעם לחלק בדבר שלא תלוי בזהירות אלא שיש ספק בהרפואה עצמה מאחר שלא יכול להתרפא אלא ברפואה זו שהיא גם בחשש סכנה.

אבל מסתבר שאם רופא מומחה אומר שמסתבר לו על איזה דבר שהוא רפואה לחולה זה אך למעשה עדיין לא נתברר ע"י רופאים שאם ליכא לפנינו מי שיודע איזה רפואה אחרת ברורה לחולה זה ולא אפשר לחכות עד שנשיג איזה רופא ששייך שידע איזו רפואה, יש לסמוך על סברת הרופא שלפנינו לפי חכמת הרפואה לדעתו, ומ"מ באיש שלא שייך לידע ע"פ חכמת הרפואה אין אמירתו כלום ויש ממילא לחוש על כל דבר שמא יקלקל, אבל אף שאין ע"ז ראיה מסתבר שהוא ברור לדינא.

ובהמקרה שהזכרת שיש חולה מסוכן שאפשר ליתן לו תרופה ששלשים אחוזים ימותו בתוך ז' ימים ועשרה אחוזים ימותו בעוד כמה ימים, הנה ענין אמירת שלשים אחוזים ועשרה אחוזים שאומרין הרופאים שמתים מרפואה זו מיד או אחר איזה ימים, היינו שבלא הרפואה היו חיים עדיין הזמן הקצר שלפי שומתן מצד המחלה היה חי והרפואה המיתתו, הנה אין בזה אמירה ששים אחוזים חולים נרפאו מרפואה זו אלא שאפשר שמתו יותר חולים שהיו במחלה זו אלא שהרופאים תלו זה באיזו סבות, שאמירה כזו אינו כלום אלא א"כ אמרו ששים אחוזים חולים במחלה זו נרפאו, שרק אז היה נחשב ידיעה, אבל אם לית להם ידיעה כזו שנרפאו אין אמירתן כלום, דאף שיש להם לרופאים לתלות בסבות אחרות הרי עכ"פ אפשר שגם מרפואה זו מתו אלא שהיה גם עוד דבר שאפשר לתלות שזה אין לחשוב כידיעה. שלכן אם הששים אחוזים מתו אף שיש לתלות בהו שמתו גם מסבה אחרת יש לנו לחוש שמתו ממחלה זו, ואף אם היה להם מחלה אחרת יש לחוש ואולי יותר נוטה שמתו מרפואה זו, ואסור ליקח רפואה כזו מאחר שידוע שהוא דבר הממית לארבעים אחוזים בודאי שזה עושה ספק שמא גם הששים כולם או חלק מהם מתו גם ממחלה זו ואיכא רוב מתים מזה ואסור ליתן רפואה זו. ומספקא יש לנו לאסור אם לא כשלפי דעת הרופאים ימות בודאי ולפי השערתם הרפואה זו תועיל לרפאותו מותר. וארבעים אחוזים היינו לומר שיודעין שרק ארבעים אחוזים מתים הוא דוקא כשידוע ששים אחוזים נרפאו לגמרי מזה או שלכה"פ לא מתו מזה שחיים בתשות כח הוא ג"כ ידיעה שעכ"פ לא מתים מזה. וכל זה כששים אחוזים נרפאין ברפואה זו אבל ארבעים אחוזים מתים מרפואה זו היינו שמזיק להם

אם הוא זה דבר ברור שיש ברפואה זו גם דבר הממית לארבעים אחוזים, לא רק שאינו מרפא להם, וממילא מתים מחמת המחלה, אבל היה כן הרי אינו דבר המזיק וליכא טעם לאוסרה, רק אולי מחמת דסומכין על רפואה זו ואין משתדלין להשיג רפואה אחרת, הא ודאי שצריכין ליתן לו רפואה זו בשביל ששים האחוזים שנרפאים ממנה, ואפילו בשביל מחצה שהיו נרפאים וגם בשביל פחות שהם מיעוטא נמי יש ליתן כשליכא לפנינו רפואה עדיפא מזו, אך שלא היו יכולין לסמוך ע"ז לבד כיון שאיכא מיעוטא דמי אחוזים שאין מועיל לזה שלכן אף שנתנו לו רפואה זו אין להם לסמוך וצריכין להשתדל להשיג רפואה האחרת הברורה אם אפשר שאיכא, אבל ודאי שצריכין ליתן רפואה זו שיש אצלם אף שמחוייבין להשתדל להשיג רפואה האחרת היותר עדיפא, ולאסור ליתן רפואה זו שבידנו מצד שמא יסמכו ע"ז ויתעצלו מלהשיג האחרת הא לא שייך לגזור בפקוח נפש.

ובנך נכדי שליט"א הוסיף להגדיר הענין באופן זה, אם מותר לסכן חיי שעה דהוא לחיי ימים ואף חדשים להרויח יותר חיי שעה היינו לעוד חדשים. הנה לא ידוע לי בעניותי ברור לזה מגמ', ומסברא אין להתיר זה אא"כ ליותר מיב"ח כדכתבתי, שאז הוא בחזקת חיים דאין שוב שומות ואומדנות הרופאים כלום מאחר שכבר יהיה בחזקת חיים. דאמירת הרופאים לא יסלק החזקת חיים כשלא יהיה לו אז מחלה מסוכנת מצד שומתם ואומדנתם דלהחזירו לחזקת חיים שהיה לו הוא ודאי נחשב ריפוי גדול ושייך שספק חיות גמור כזה ע"י הרפואה יכריע להתיר אף שיש איזה חשש על החיי שעה ואף שניחוש בספק השקול לאסור מ"מ כשהוא הרוב שיתרפא ודאי מסתבר שיש להתיר כשע"פ ידיעת הרופאים הוא הרוב שיתרפא ע"ז ויחיה כל השנים ששייך שיחיו אינשי בדורותנו. ועדיין יש לנו למצוא ראיה לדינא למעשה שיהיה ברור בלא שום ספק בחסדי השי"ת.

ד. חולה שלדעת הרופאים יחיה רק כמה ימים, ונחלה במחלה אחרת, אם חייבים לרפאותו ממנה

ובדבר חולה גדול שלדעת הרופאים לא יחיה אלא רק שבעה ימים או פחות ונחלה בעוד מחלה מסוכנת כמו בדלקת הריאה וכדומה אם מותר או גם חייבין לרפאותו ברפואות שמרפאין לחולה ממחלה השניה, הנה פשוט וברור שמחוייבים לרפאותו במה שאפשר לו ממחלה השניה אף שלית להו רפואה למחלה האחרת אם שייך לרפאותו ממחלה זו השניה אף שאין לנו במה לרפאותו ממחלה הראשונה, וכמו שכתבתי בתשובה לאחיך

שליט"א, ולא ידוע לי טעם להסתפק שלא יתחייבו לרפאותו אם לא יזיק בזה מצד מחלה הראשונה,

ואם הרופאים אומרים שלא ידוע להם דאפשר שיזיקהו תלוי אם אומרים טעם על הספק יש לחוש לדבריהם ואם אין להם טעם אלא שלא שמעו מזה אף שגם בספרי הרפואה לא נאמר ע"ז כלום לא נחשב זה לספק לדחות דעת האומרים שהיא רפואה אף שהאמירה אינה מרופאים מומחים אלא מסתם אינשי שהם בעלי דעת שאומרים שנרפאו אינשי ברפואה זו ממחלה כזו ממש, והידיעה שהיו במחלה אחת ממש צריך שיהיה זה ע"י רופאים מומחים אבל כשליכא רופאים ממש וגם א"א להשיג רופא ממש מוכרחין להוליכו למקום שיש רופא ממש, ואף שלא ידוע אם אפשר להוליכו עכ"פ צריך להוליכו כי הרי אין יכולים לעשות כלום בלא רופא, ועד שישיגו רופא צריך להאכילו אם החולה מרגיש שצריך לאכול אבל מה שידוע להם שהם יותר טוב לחולה, ואף שאין זה ידיעה של כלום הרי א"א לעשות אחרת ומוכרחין לסמוך על ידיעת סתם אינשי, אבל אסור להשהותו ותיכף כשאפשר להוליכו למקום שיש רופא ומטעם זה אסור לדור במקום שאין שם רופא.

ה. החלוק בין חולה מסוכן ביותר לגוסס, וכמש"כ הש"ך דיש לגוסס חזקת חי כשהוא לפנינו

והנה בשאלתך קראת החולה הנ"ל בלשון גוסס, ואני לא כתבתי בלשון גוסס שעליו נאמר שלא יגעו בו ולא שייך שיתנו ע"ז רפואות וגם לא רפואות למחלות אחרות וגסיסה ניכר למבינים ורגילין בין החולים, וגם א"א שיחיה יותר מג' ימים כמפורש בש"ע יו"ד סימן של"ט סעיף ב' דמי שאמרו לו ראינו קרובך גוסס היום שלשה ימים צריך להתאבל עליו והוסיף הרמ"א דודאי כבר מת וכוונתו בהוספה זו דהוא עדיף מסתם רובא אלא דהוא רוב גדול ביותר מה שגוסס אינו חי ג' ימים, וסובר דברוב קטן לא היו מצריכין להתאבל מאחר שבאבלות מצינו קולות הרבה ולכן הוסיף הרמ"א דודאי כבר מת היינו דמה שמחייבין להתאבל כשאמרו לו שקרובו היה גוסס זה ג' ימים הוא משום דרוב גוססין למיתה הוא רוב גדול מאד שלכן נידון אצלינו כודאי כבר מת, שלכן אם ראינו שנדמה להאינשי המשמשין אותו שהוא גוסס יותר משלשה ימים והוא חי יש לנו יותר לתלות שאינם בקיאין וטועין היו במה שהחזיקוהו לגוסס גם קודם ג' ימים ואם הבקיאים טובא אמרו שהוא גוסס קודם מג' ימים הוי איש זה בהכרח מהמיעוט אף שאינו כהמיעוט שחיין ממש דעכ"פ ג"ז דהוא גוסס וחי יותר מג' ימים ג"כ הוא מיעוט. (ועיין בש"ך סק"ח דכתב על הוספת הרמ"א דודאי כבר מת בזה הלשון דדוקא בעודו

לפנינו חשוב גוסס כחי לכל דבר אבל לא כשאינו לפנינו, באור דבריו דהוקשה לו דלשון הוא כחי לכל דבר משמע שהוא אף להחזיקו לחי לא רק לענין חיוב המצות ולגרש את אשתו, וע"ז תירץ דהוא דוקא להחזיקו לחי כשהוא בפנינו ואלו הבנים והקרובים שנמצאו שם רשאין ללמוד תורה ואשתו מותרת לאכול תרומה כשהוא בבית אף שאין רואין אותו, אבל לא לאלו שהם מחוץ לבית. ואף שהיה שייך לתרץ דלא הוי כחי אלא כשרואין אותו לענין דחייב במצות וכל מעשיו קיימין בין בעניני ממון בין בעניני איסור כדחשיבי אינשי הבריאים כדמשמע ריש שמחות שהוא חדוש גדול, ולא קאי כלל לענין חזקת חיים, וצריך לומר דמשמע להש"ך מלשון לכל דבר שהוא מיותר מאחר דחשיב להו בברייתא כל הדברים כדמסיק שם זוקק ליבום ופוטר מן היבום מאכיל בתרומה ופוסל מן התרומה ונוחל ומנחיל פירש ממנו אבר כאבר מן החי בשר כבשר מן החי וזורקין על ידו דם חטאתו ודם אשמו עד שימות, שנמצא שמה שנקט גם לכל דבר הוא מיותר, דאף שיש דברים שלא חשב בהדיא כגון לענין שיכול לגרש את אשתו באמירתו וברמיזתו, ועיין שם בנחלת יעקב שהביא שהר"ן מפרש לשון לכל דבר דהיינו לענין גט דאם רמז ליתן גט לאשתו נותנין ולענין מתנה ולענין שכהן מותר לכנוס לבית שיש בו גוסס, מ"מ הוא דחוק אלא יותר מסתבר שלא נקט הברייתא כולהו דיני אלא שייר איזה דברים שלא קשה כלום כששייר שני דברים וכ"ש כששייר שלשה אף שאין לנו טעם על מה שחשיב למנקט, ואולי נשכח טעמא על מה שחשיב בפירוש אלא רק אלו שנקט שם ואין צורך לתיבות לכל דבר בשביל זה. ובעצם אף שנקט תיבות לכל דבר בשביל ג' דינים אלו דיכול לגרש את אשתו ויכול ליתן מתנה ושיכול כהן ליכנס שם לא מתורץ ממש דהא עדיין יקשה מ"ש הני ג' דהוסיף הר"ן מאלו שנקט בפירוש בברייתא ונצטרך לבקש טעמים על זה, ולכן מפרש הש"ך דבשביל זה אין שום צורך למינקט תיבות לכל דבר אלא שמה שנקט גם לכל דבר הוא לענין שגם מחזיקין אותו לחי אף שלזמן המועט דאכילת התרומה לא ראתה אותו משום דיכולה לסמוך על מה שראתה אותו חי קודם שהתחילה לאכול התרומה שגם בשעת אכילת התרומה היה חי, שלכן הוקשה לו להש"ך על מה שמתאבלין כשאמרו לקרוב שקרובו גוסס זה ג' ימים מטעם דודאי כבר מת הא יש לן להחזיקו אף לגוסס בחזקת חי כדתניא שגוסס הוא כחי לכל דבר שהוא אף לענין להחזיקו לחי גם כשאין רואין אותו, ותירץ לחלק דבעודו לפנינו היינו שדעתן עליו להשגיח כשהוא חי הוא כחי לכל דבר אבל לא כשאינו לפנינו ואין דעתנו עליו לענין חיותו כלום אלא הוא לענין ידיעה בעלמא שלענין זה לא שייך עניני חזקה שלכן

הוא ענין מציאות שיש למיזל לפי המסתבר שהוא ודאי כבר מת אף להתאבל עליו. זה נראה בכוונת דברי הש"ך).

ו. בענין החיוב להתעסק בחולה שהרופאים אינם יודעים איך לרפאותו

ובדבר כשאין הרופאים יודעין איך לרפאות ואף הרופאים הגדולים ביותר אומרין שלא ידוע במה לרפאות או שלדעת הרופאים ליכא רפואה, ששאלת שאולי יש בכל זאת ליתן לו איזה תרופה כדי שלא יצא תקלה ח"ו להקל גם בשאר חולים, הא עכ"פ צריך לראות שלא יחסר לו כלום ממה שצריך חולה זה לקיום חייו שאפשר לו, ולא להפקירו אלא מחוייבין לראות שיהיה תחת השגחת רופא מומחה לחולה כזה להאכילו דברים הטובים לפניו לקיומו בזמן שיהיה אפשר לו להתקיים באופן טוב שלא יקולקל ח"ו להמעיט מחיותו לא בכמות הזמן ולא באיכות כוחותיו. והוא כליכא מציאות שיהיה שייך להחליט שאין שום תועלת במה שנחזיק כחו ואף אם יזדמן חולה כזה שכל הרופאים שאצלינו אומרים שאין ידוע להם רפואה ואף שיאמרו השערתם שא"א לו לחיות אלא זמן קצר מוכרחין לרפאותו במה שאפשר להחזיק את כחותיו אף לפ"מ שהם סוברים בידיעה שאין ידיעתם כלום כי ביד השי"ת הוא חיות ובריאות כל אדם בלא יאוש מצד אמירת הרופאים, כי מי שמתייאש מחייו הרי שייך שיתן לו לאכול דברים שקשים לפניו אלא ידע שאינו כלום באמירת הרופאים ושלכן צריך להזהר בכל הדברים שלחולה הוא לא טוב וכדומה. והוא כן לדינא לע"ד.

וממילא לא שייך הנידון אם צריך לרפאות אף כשהרופאים אומרין שליכא רפואה לחולה זה שהרי אף שהרופאים אין יודעין מ"מ מחוייבין להתעסק בו וליתן לו מה שטוב לפניו יותר לפי מצבו אף שאין יודעים לרפאות ממש וגם לא להקל, וגם אף רק שלא יתייאש החולה מוכרחין ומחוייבין להתעסק בו וליתן לו מה שטוב לפניו יותר לפי מצבו אף שאין יודעים לרפאות ממש וגם לא להקל, וגם אף רק שלא יתייאש החולה מוכרחין ומחוייבין להתעסק עמו וליתן לו סמי רפואה שהיאוש הוא המזיק היותר גדול להחולה, וכל צער אף הקטן והקל הוא מזיק לחולה, ואין לך צער יותר גדול כשיבין שאין הרופאים יודעין לעשות לחולה זה כלום לרפאותו, שלכן צריכין הרופאים ליתן איזו רפואה להשקיט רוחו אך סמים כאלו שברור שלא יקלקלו כשאין יודעין במה לרפאות וא"א להשיג רופא היודע יותר.

ז. רפואה לזקן מופלג, ואם יש להתחשב בזה לענין קדימה

ובדבר זקן מופלג שנחלה ודאי מחוייבין לרפאותו במה שאפשר כמו לאיש צעיר ואף אם אין החולה הזקן רוצה באמת שמאס בחייו ואסור אף להעלות על הדעת דברים

כאלו אף שהאומר זה הוא רופא גדול, ואף לענין קדימה להרופא למי ילך מסתבר שאין להתחשב בזה.

והנני חותנך אוהבך בלו"נ, משה פיינשטיין

הערה משלימה

בירור עמדת הגאונים רבי משה פיינשטיין ורבי שלמה זלמן אויערכאך זכר צדיקים לברכה בענין מיתת המוח.

קראתי מילי דהספדא שכתב הרב נויבירט שליט"א על הגאון ר' ש.ז. אויערבאך זצ"ל בחוברת "המעין", ניסן תשנ"ה, ובאתי להעיר על דברים שלא באו על דיוקם בעניין מיתת המוח.

הבהרות לגבי פסיקת ההלכה של ר' משה פיינשטיין ור' שלמה זלמן אוירבך זצ"ל בעניין מוות מוחי

כיון שמן הדברים נשתמע בלבול בעמדת הגאון זצ"ל ובפסק ההלכה של מו"ח הגאון ר' משה פיינשטיין זצוק"ל בעל אגרות משה. אסכם את עמדתם בבירור ובתמציתיות ככל הניתן.

הרב נויבירט כתב: "ויש ללמוד את דברי האגרות משה בתשובות לנכון, ונמצא בדיוק ההפך ממה שנאמר בשמו". מאחר שמשמע שכוונתו "ממה שנאמר בשמו" הינה לכותב שורות אלה, הרי יש לציין כי "לימודו לנכון" של הכותב שליט"א במה שאמר מו"ח זצ"ל בא ללמד על שיטתו כולה.

עשר שנים קודם פטירתו של מו"ח. באייר תשל"ו, נתפרסמה תשובתו אלי בענין מיתת המוח שנחשבת להלכה כמיתה מוחלטת - לא כספק גוסס- ולכן מותר להפסיק את מכשיר הנשמה אחר שנתברר שאין לחולה כוח נשימה עצמאי והוא "שוכב כמת" כדברי רש"י ביומא דף פ"ה. (אגרות משה ח"ו, יו"ד ח"ג סי' קל"ב). אם היה ספק חי ספק מת, או ספק גוסס, דעתו של מו"ח היא לאסור להפסיק את ההנשמה המלאכותית מדין ספק רציחה. כאשר שוחחתי אתו הוא דחה בשתי ידיים את הסברא שמכונת ההנשמה הוי רק מונע, ומותר להפסיקה אצל גוסס מדין הסרת מונע, כמו שפסק הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. לפי דעתו של מו"ח, הפסקת אספקת האוויר או החמצן דינה כרציחה בידים (ועי' אגרות משה ח"ז חו"מ ח"ב סי' ע"ג אוח א', וסי' ע"ד אות ג') כדאיתא בגמ' סנהדרין דף עז. בדין ביתא דשישא.

כל מה שכתבתי אז פרסמתי בשם מו"ח זצ"ל, אינו ממה שדייקתי בתשובותיו כמו שניסה לעשות הכותב שליט"א, אלא ממה ששמעתי מפיו ומה שראיתי שפסק כן הלכה

למעשה. וכן יעידו עשרות מתלמידיו שגם הם שמעו מפיו דברי אמת לאמיתה של תורה. בחיי מו"ח לא העיז שום אדם לערער על מה שפירסמתי כשמו. רק אחר מיתת הארי באו מי שלא העיזו להשיבו בחייו, לסלף דבריו לאחר פטירתו. אוסיף כאן כמה מובאות קצרות שמוכיחות את צדקת מה שפרסמתי, אף שלאמיתו של דבר אין בהן צורך.

1.דברי מו"ח בתשובה לד"ר ש"ש בנדי נ"י נכדו של הגאון ר' יוסף ברויער זצ"ל בכסלו תשס"ה:

"אף שהלב עדיין יכול לדחוף לכמה ימים מ"מ כ"ז שאין לחולה כוח נשימה עצמאי נחשב כמת וכדבארתי בתשובתי באו"מ יו"ד ג' סימן קל"ב."

2.עדות של בנו הגאון הרב דוד שליט"א ר"מ תפארת ירושלים (כסלו תשנ"ג):

"כבר כתבתי שמה שכתב אאמו"ר זצ"ל באו"מ יו"ד חלק ג' סימן קל"ב היא תשובה אמיתית ואין להרהר אחריה...לבירור הדברים אם הוא שוכב כמת ואין בו שום תנועה אף שהלב פועם מאחר שאינו נושם הוא כמת גמור".

3.עדות של עורך האגרות משה יו"ד חלק ג', חתני ר' שבתי א. הכהן רפפורט שליט"א (נדפס באסיא כסלו תש"ן):

"אין ספק בעולם וכן ידוע לי בבירור משיחה שניהלתי עם מורי זקני זצוק"ל בטלפון ואחר כך פנים אל פנים, תוך כדי עריכת הספר, שהשאלה נשאלה במקרים שהלב פועם". על חולה כזה - שוכב כמת ואין לו נשימה עצמאית - כתב מו"ח זצ"ל בתשובה הנ"ל ד"ע"י המכונה הוא שייך שינשום אף שהוא כבר מת דנשימה כזו לא מחשיבו כחי".

לעצם עניין תרומת אברים ממת להצלת נפשות, פסק מו"ח שמצוה לעשות כן, בתשובתו להגאון הרב י"י ווייס זצ"ל כשהיה רב במנצ'סטר (א"מ יו"ד סוף סימן קע"ד).

ועתה לדעתו של הגרש"ז אויערבאך זצ"ל:

בח"י מנחם אב תשנ"א הופיעה תשובה קצרה של ד' שורות של הגאון בחוברת "Jewish Observer" של אגודת ישראל באמריקא, בענין חולה שמת מיתת המוח, וכתב שם שאין שום היתר להוציא אף אחד מאיבריו ושיש בזה משום שפיכת דמים.

אחר שכתבתי אליו תשובה ארוכה להסביר את עמדת מו"ח ולברר את המצב הרפואי של החולה, בעיקר את העובדה שמוחו נהרס מכיון שהחמצן אינו מגיע למוחו משום הפסקת זרם הדם, שזהו מה שגורם למיתת המוח, כתב הגאון לשואל בכ"ב טבת תשנ"ב, ונדפס בנשמת אברהם: "לענ"ד נראה דחולה שזקוק להשתלה בארה"ב יתכן שאינו כשופך דמים כי לפי תיאורו של הרב טנדלר הוא התורם מקבל זריקה רדיואקטיבי...לראות אם זרם הדם מגיע למוח...ואם באמת יעשו כן הרופאים דעתי

העניה שזה יהיה תלוי במה שעתיד להתברר שאם בלי מוח כלל...עדיין יכולה כשבה מעוברת הצמודה למכשיר הנשמה להמשיך לגדל בבטנה את העובר שבמעיה...ודבר זה יתברר בעוד מספר ימים...לכן הנני חושב שאם הרופאים יקיימו ויעשו הזריקות דלעיל נראה לענ"ד דלכאורה ה"ז חשוב כהותז ראשו או נשבר מפרקתו של זקן דחשיב כמת גם בלי רוב בשר".

הנה, דמי שמוחו נהרס חשוב כמי שהותז ראשו או נשברה מפרקתו, זהו לשונו ממש של מו"ח בתשובתו הנ"ל באג"מ יו"ד ח"ג סי' קל"ב. א"כ ברור שדעת הגרש"ז זצוק"ל הייתה כדעת מו"ח זצוק"ל שמיתת המוח נחשבת כמיתה מוחלטת.

אלא שנולד לו ספק בעצם ההיתר לבצע את הבדיקות וז"ל:

"התורם עומד ודאי למות ולכאורה דינו כגוסס שהמקרב מיתתו ממש שופך דמים. ומה שהרב טנדלר כותב שלא נוגעים בגופו כס־ שמעתי א"א שלא להזיז את הגוף. אך גם עיקר הדבר הוא טעות, שהרי עצם זריקת החומר שמתפשט בכל הגוף הוא הרבה חמור מלהזיז קצת את הגוף או לעצום את העניים, דודאי אסור...והרי כל הפעולות אינן כלל לתועלת של הגוסס רק עבור אחרים".

הנה שלעניין הפסיקה העקרונית שמיתת המוח היא מיתה להלכה. היתה דעתו כדעת מו"ח זצוק"ל. ולעניין האיסור שכתב הגאון זצ"ל בהיתר ביצוע הבדיקות, יפלא הדבר שלא זכה הגאון ליועץ רפואי שהוא בקי בענינים אלו. העובדות הרפואיות אינן כפי שנמסר לו.

א.הבדיקות לוודא אם המוח כבר מת או לא, הם לצורך החולה, שאם יוודע שהמוח עדיין קיים, יעשו כל מה שאפשר לעשות להציל את חייו

ב.לבדיקה הרדיואקטיבית אין צריכין ליגע בחולה אפילו באצבע קטנה.

ג.טעות גמורה היא לחשוב שהזריקה של החומר תשפיעה לרעה על חולה שנוטה למות אפילו תוך רגע. הסבר ברור לכל מבין ברפואה. זריקה זאת אינה מעלה ואינה מורידה בבריאותו של החולה.

ד.מסקנת הגאון "שלפי כל האמור לעיל יוצא שבחו"ל שרובם נכרים מותר לקבל השתלה ורק באי"י אסור", א"א להולמה. ...

וכי מותר להרוג גוי כדי להציל ישראל? כפי שאסור לקרב מיתת ישראל כך אסור לקרב מיתת גוי, לא רק משום איבה אלא משום איסור רציחה. ואע"פ שהגויים אינם מתנהגים לפי ההלכה, הרי אנו מצווים לנהוג ע"פ הלכה - בין עם ישראל ובן עם גוי, וא"כ אין להבין את ההבדל בין חו"ל לא"י.

ה.בניסן תשנ"ב כתב אלי הגאון שלדעתו מיתת המוח הוי מיתה ע"פ הלכה, אלא דעדיין מסופק הוא הלכה למעשה משום הבדיקות, וז"ל: "אין לסמוך בוודאות על המדע הרפואי כ"ז שיש עדיין פעימת הלב, אף שקרוב לוודאי שזה רק מפני המכשיר בלבד...נלע"ד דמ"מ יש לסמוך עליהם לענין זה שלאחר כל הבדיקות הנ"ל (לא ח"ו על גוסס רגיל)

להפסיק את מכשיר ההנשמה,

ולאחר שיעור של כחצי דקה ולא רואים שום פעימת הלב...

רק אז הוא כמת מוחלט".

וכן כתב ביום כ"ה אדר ב' תשנ"ב לארבעה רופאים, וביניהם הד"ר שולמן שהכותב שליט"א הזכיר בהספדו. האמת היא שרוב המנתחים מוכנים להסכים לתנאי זה של הגאון ולבצע השתלת לב וכבד, אחר אי־פעימת הלב ל30 שניות, או כמו שכתב הגאון באסיא באלול תשנ"ד, שדי להמתין רק 15 שניות של אי-פעימת לב. אם יתקבל שינוי זה יביא הדבר ללא ספק לריבוי בכמות התורמים.

הרה"ג ד"ר אברהם שטיינברג שליט"א והרה"ג יגאל שפרן שליט"א העידו שהגאון זצ"ל התיר לעשות ניתוח קיסרי באשה שמתה מיתת מוח בביה"ח הדסה בירושלים כדי להציל את עוברה, אף שאם היא נחשבת כגוססת וודאי שהניתוח היה הורג אותה, והסכים לתשובתו של הגאון הרב ואלדנברג שליט"א שנדפסה ב"אסיא" של כסלו תש"ן.

הגאון זצ"ל גם הצטרף לגאונים ר' דוד פיינשטיין ור' טוביה גולדשטיין שליט"א שהוציאו כרוז לעולם החרדי שקרא לתרום ריאה להציל בחורה, אע"פ שהיה מוכרח שהתורם יהיה חולה שמת מיתת המוח.

ידועים מעשים בפעמים נוספות שהגאון וצ"ל התיר לקבל אברים מבן ישראל, משום שהתברר אצלו שהבדיקות לקביעת המוות כבר נעשו ע"י הרופאים, וגם ידוע לו שבארה"ב עושים בדיקות אלו כדבר שבשגרה ולא שייך מה שלדעתו היה אסור לבצע את הבדיקות מלכתחילה. ומאחר שנעשו הבדיקות בידי מומחים בבה"ח המפורסמים, אין מה לחשוש שלא עשו הבדיקות כהוגן.

חשוב להוסיף שרוב הפוסקים הראשונים והאחרונים מתירים לאדם לסכן חיי שעה שלו כדי להציל חבירו לחיי עולם, ולכן אפילו אם יש ספק שהבדיקות ישפיעו לרעה על התורם, הרי בודאי אין לו אלא חיי שעה כמו שכתב הגאון בעצמו, והבדיקות על הצד היותר רע אינן אלא ספק שישפיעו לרעה. א"כ ודאי מותר לעשות הבדיקות כדי להציל את חבירו.

ב"אסיא" אלול תשנ"ד נדפס מכתב של הגאון המטיל ספק בכל מה שכתב לפני כן, משום שנודע לו ע"י מי שייעץ לו בענייני רפואה, ד"עור חי במוח חלק הנקרא היפתלמוס, וא"כ מסופקני דאפשר מצד ההלכה לא מספיק כלל חצי דקה רק צריכים להמתן שיעור זמן שגם חלק הזה של המוח ודאי מת".

ספק זה של הגאון נולד רק משום שהטעו אותו בהגדרת ה"היפתלמוס". שהרי איתא בגמרא חולין דף כ"א, וכן נפסק להלכה בשו"ע יו"ד סי' ש"ע, שנשבר מפרקתו נחשב כמת מיד ומטמא באוהל ואשתו מותרת לעלמא, וזה הוי אע"פ שה"היפתלמוס" עדיין חי. א"כ רואים שהחלק הזה לא נחשב כחלק מן המוח כיוון שאינו פועל כמו העצבים על תנועת הגוף, אלא כמו שאר הבלוטות שבגוף המפרישות הורמונים המשפיעים על חילוף החמרים בגוף.

וכן הוא בפירוש הרמב"ם על המשנה באהלות (א', ז') שהמוח הוא "הכוח המניע מתפשט בכל האברים מיסוד ומוצא אחד".

וא"כ התברר לכל מי שרוצה להבין האמת, שהגאון ר' משה פיינשטיין זצוק"ל התיר בלי פקפוק להשתיל אברים מתורם יהודי שמת מיתת המוח אע"פ שהלב פועם. וכן הסכים הגאון רשז"א זצוק"ל, אלא שנולדו לו ספיקות בעניין הבדיקות לוודא מיתת המוח. משום שהיה איש אמת ותורתו אמת לא היתה לו ברירה אלא לפסוק בכל פעם לפי מיטב ידיעתו בחכמת הרפואה על פי מה שנודע לו מהרופאים שייעצו לו בעניינים אלה. מו"ח זצוק"ל זכה שבין תלמידיו נמצאו מומחים גדולים בכל מקצועות המדע שהם בני תורה אמיתיים יראים ושלמים, והם הסבירו לו מה שהיה צריך להבין בחכמת הרפואה, כדי לפסוק לאמיתה של תורה, ומעולם לא היה צריך לחזור מתשובה שכתב.

אקווה שמאמר זה יברר סופית את עמדתם של שני גאונים אלו כענין קביעת עת המות והשתלת אברים להציל נפש אחת מישראל.

אגרות משה יורה דעה, א, קמה

בזה שהשמיט הרמב"ם דין דחייך קודמין

כ"ה תמוז תש"ז.

מע"כ ידידי הרב הגאון המפורסם מהר"ר מאיר כהן שליט"א.

הנה בדבר קושיה כתר"ה ע"ז שלא הביא הרמב"ם הדין דחייך קודמין לחיי חברך אף דודאי הלכה כר"ע ואף ר' אלעזר לא פליג עליה כדאיתא בראש ב"מ דף ס"ב והוא מוכרח מהא דנדרים דף פ'.

משמע מדברי כתר"ה שאם היה אפשר שיפסוק כבן פטורא היה ניחא ליה, אינו מובן כי לפסוק כבן פטורא ג"כ הוא חדוש גדול וכמו שהוצרך בן פטורא להשמיענו זה א"כ גם הרמב"ם היה לו להשמיענו זה וא"כ בכל אופן יקשה מ"ט השמיט הרמב"ם דהי"ל להזכיר הדין אם כבן פטורא או כר"ע.

ומה שתירץ כתר"ה דכיון דכבר נקט בפ"ה מיסודי התורה שכל המצות נדחין מפני פק"נ הוא פשיטא שגם מצוה זו דוחי אחיך נדחה ור"ע שהוצרך לקרא דוחי אחיך עמך הוא משום שאינו דורש פק"נ מוחי בהם, אינו מובן וכי ר"ע אינו סובר שכל המצות נדחות מפני פק"נ ומה לנו אם מקרא דוחי בהם או מק"ו דמעל מזבחי שנדחה מפני פק"נ שדורש ר"ע ביומא דף פ"ה דבדינא כו"ע לא פליגי דפק"נ דוחה כל האסורין חוץ מע"ז ג"ע ש"ד ואין חלוק מאיזה ילפותא ילפי וגם בן פטורא מודה בזה. אך מ"מ הכא שאני משום שעכ"פ ימות אחד ולכן הוצרך ר"ע לקרא דוחי עמך וא"כ עדין קשה מהשמטת הרמב"ם.

והנכון לע"ד דהנה צריך להבין טעם בן פטורא שבלא קרא סובר שמוטב שישתו שניהם וימותו הא רק על רציחה הוי הדין דיהרג ואל יעבור וג"כ הוא רק במעשה כמפורש בתוס' בכמה דוכתי דהיכא דלא עביד מעשה כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמעך אינו חייב למסור עצמו דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי עיי"ש בסנהדרין דף ע"ד וביומא דף פ"ב ופסחים דף כ"ה ויבמות דף נ"ד ובע"ז דף נ"ד וא"כ מה"ת יתחייב למסור נפשו למות בצמא בשביל מצות צדקה ואף בשביל הצלת נפש.

ולכן צריך לומר דהנה פרש"י בסנהדרין וביומא ובפסחים בטעם הסברא שרוצח יהרג ואל יעבור משום שלא תדחה נפש חברו דאיכא תרתי אבוד נשמה ועברה מפני נפשו דליכא אלא חדא אבוד נשמה

דכי אמר רחמנא לעבור על המצות משום דיקרה בעיניו נשמה של ישראל והכא גבי רוצח כיון דסוף סוף איכא אבוד נשמה למה יהא מותר לעבור הלכך דבר המקום לא ניתן לידחות עיי"ש.

וא"כ שייך בעצם טעם זה לא רק לאיסור רציחה אלא דאף לעבור עשה דצדקה והצלת נפש דכיון שאם יעבור כדי שלא ימות הרי ימות השני ויהיו תרתי אבוד נשמה ובטול עשה ואם יקיים העשה והוא ימות לא יהיה אלא חדא וא"כ אין לדחות דבר המקום אף בזה.

וא"כ צריך לומר בטעם התוס' שבלא מעשה כתבו שיעבור ואל יהרג שדוחק לומר דפליגי על טעם רש"י כיון שלא הזכירו, שהוא מטעם שלא נתחייב כלל להציל נפש אחרים כשיהרג ע"י זה.

לא מבעיא מצד העשה דהשבת גופו שהוא מקרא דוהשבתו לו דנאמר באבדה דהוא כמו באבדה דאבדתו קודמת אלא אף מלאו דלא תעמד על דם רעך נמי לא משמע שהוא אף בנפשו אלא שהוא על אופן שחייב דהוא גם לאטרוחי ומיגר אגורי כדאמר בסנהדרין דף ע"ג ולא שתחייבהו גם ליהרג כסברת התוס' דמאי חזית. וגם בלא סברתם מנלן דהא צריך קרא גם על מיטרח ואגורי ועוד קרא הא ליכא. וממילא כיון שליכא עליו חיוב הצלה הוא חדא נגד חדא ולכן מסתברא דמאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי כדכתבו התוס'.

וא"כ פשוט לע"ד דאם יאנסוהו לעשות מעשה שלא יוכל להנצל כגון שנפל אחד לבור ושם סולם ואנסוהו לסלק הסולם משם יהיה הדין דיהרג ואל יעבור דאף שאינו איסור רציחה ממש מ"מ גורם הוי ונחשב זה תרתי. ועיין בע"ז דף כ"ו שמשמע שאסור באלו שלא מעלין ולא מורידין לסלק הסולם משום דלעשות מעשה לסלק אפשריות הצלה חמור ממניעת הצלה דהוי גורם במעשה למיתה וכ"ש לענין יהרג ואל יעבור שאיכא אותו הטעם עצמו כמו ברציחה שאיכא תרתי. ורק בלא מעשה אך שיש עליו חיוב הצלה מוהשבתו לו ולא תעמוד על דם רעך לא נתחייב להציל במיתת עצמו.

וא"כ כשיכפוהו לאחד שישפוך המים שיש לנאסר בבית האסורים ולא יהיו לו אחרים כדי שימות בצמא נמי הוא כסלוק הסולם שיהרג ואל יעבור משום שנחשב זה תרתי.

וא"כ מה לי אנסוהו נכרים או שאנסתו הצמאון שגם הוא צמא למים שבאם לא ישתה מים אלו ימות שג"כ יש להיות ימות ולא יעבור. ולכן סובר בן פטורא יותר שאף שהמים הם של אחד מהן כיון שמדין צדקה מחוייב ליתן גם לחברו הוו המים כעומדין גם לחברו להנצל בהם ממיתת הצמאון וכששותה בעצמו ואינו מניח לחברו הרי הוא כמסלק במעשה שלא יוכל להנצל שהדין הוא שימות ולא יעבור. ומה ששניהם שותים אף ששניהם ימותו, הוא מחמת שגם השני מחוייב שלא לשתות כדי שלא יסולק אפשריות הצלתו וממילא מוכרחין שניהם לשתות ויחיו חיי שעה אף שאח"כ ימותו שניהם. וזהו טעם בן פטורא וא"צ קרא ע"ז כי הוא מוכרח מאותו הטעם עצמו דיהרג ואל יעבור ברציחה. ובאם לא יועילו לשניהם אף לחיי שעה ולאחד מגיע לישוב מסופקני בדעת בן פטורא ומסתבר שיודה בזה בן פטורא.

ובא ר"ע ולימד וחי אחיך עמך חייך קודמין לחיי חברך פי' שאין עליו חיוב צדקה כשצריך הוא עצמו להדבר כאותו צורך שצריך העני וא"כ כיון שהמים שלו לא עמדו

אלא לעצמו כיון שגם הוא מהלך בדרך ולכן אף שכאן עושה מעשה במה ששותה ואינו מניח לחברו לשתות הוא כבלא מעשה מאחר שאינו מחוייב ליתן וא"כ רשאי לשתותם אף שיחסר לחברו וממילא ליכא כאן תרתי אלא חדא נגד חדא ולכן מאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי כסברת התוס' כשהוא בלא מעשה.

ומסתבר שגם בן פטורא מודה בדבר שצריך הוא עצמו ויש אחר עני הצריך לזה ואין בזה פק"נ שלא יהיה מחוייב מדין צדקה ליתן להאחר דלא מסתבר שיפלוג אדין אבדתו ואבדת אחרים שאבדתו קודמת.

וכן יודה בהא דנדרים דהא לא איירי שם באופן פק"נ דלא יפלוג ר' יוסי לומר שכביסתן קודמת לחיי אחרים כשאיכא פק"נ דעכ"פ בכביסתן איכא רק צערא טובא כדאיתא שם בר"ן. וגם אם היה גם בכביסה פק"נ איך פליגי רבנן דמ"ש פק"נ דשתיה מפק"נ דכביסה. אלא ודאי דלא איירי בפק"נ אלא בצערא טובא דלרבנן צער השתיה עדיף מכביסה שזה אפשר לבא לידי חולשת הגוף ולכן נקרא זה חיי אחרים ור' יוסי סובר דצערא טובא שיש מכביסה הוא ג"כ מביא לפעמים לידי שעמומיתא שג"כ הוא כחיי נפש. וגם עיין בתוספתא סוף ב"מ שא"ר יוסי בהמתן קודמת לחיי אחרים ואם איירי בפק"נ איך סובר דבהמתן קודמת אלא איירי רק מצערא טובא שלכן יש מקום לומר דבהמתן קודמת דג"ז הוא צערא טובא ויכול לבא גם לידי צער הגוף כשלא יהיו הבהמות. והטעם פשוט דהא ודאי שאסורין ליקח בעצמן בלא רשות הבעלים מדין גזל רק שעל הבעלים יש מדין צדקה חיוב ליתן להם וכיון שצריך לעצמו אין עליו חיוב זה דמהיכי תיתי יהיה עדיף חברו מעצמו. וגם יש למילף זה ממה שאבדתו קודמת וגם הא הקרא דלא יהיה בך אביון נכתב בהלואה ובצדקה. וממילא חייהן קודמין לחיי אחרים לכו"ע.

ורק כשימות שהוא פק"נ פליג בן פטורא משום דכשאיכא פק"נ הא רשאי ליקח גם בעצמו בלא רשות הבעלים דאין לך דבר שעומד בפני פק"נ דרק לענין תשלומין יש שמחייבי עיין בתוס' ב"ק דף ס' ועיין ברי"ף ונ"י שם דף קי"ז וברמב"ם פ"ח מחובל ה"ב ובראב"ד שם ובחו"מ סי' שפ"ח סעי' ד' ובסמ"ע וש"ך שם. ונמצא שאין צורך להשני שהאחד שיש לו המים יתחייב ליתן לו אלא אדרבה האחד שיש לו המים צריך להדין שכיון שהמים שלו אין לאחרים רשות ליקח שלכן יהיה לו רשות לשתות בעצמו ולא ליתן להשני, לכן כיון דסובר דמה שכשהוא בעצמו צריך אינו מחוייב ליתן לאחר העני הוא מטעם שלא עדיף חברו ממנו דאף אם יליף זה מקרא דלא יהיה בך אביון נמי סובר שהוא מטעם זה לכן לא שייך זה אלא לענין שאינו מחוייב ליתן וממילא יהיה על האחר איסור גזל ויהיה לעצמו אבל בהא דהמים שלא יהיה מחמת זה איסור גזל ואין צורך

לחייבו ליתן אין כאן טענת שלא עדיף חברו ממנו לאסור על חברו ליקח דהא אדרבה לא עדיף הוא מחברו וממילא יהיה עליו חיוב צדקה להניחו ליקח כיון דבעצם יש כאן מצות צדקה וממילא אסור לו לשתות ולגרום בזה שחברו ימות דיהיה תרתי נגד חדא ומאחר שגם חברו מחוייב ישתו שניהם לחיי שעה.

ובא ר"ע וחידש דלא נאמר כלל מצות צדקה כשצריך בעצמו ואינו כמחוייב רק שאין בידו לקיים כגון מצות לולב וכדומה שאף כשאין לו ודאי הוא מחוייב רק שהוא אנוס מלקיים, אלא דאינו מחוייב כלל בצדקה אלא כשיש לו יותר ממה שצריך לעצמו לאותו הצורך ולכן אין כאן תרתי אלא חדא נגד חדא וממילא רשאי אף באלמות שלא ליתן דמאי חזית דדמא דחבראי סומק טפי כדלעיל. ומסתבר דלר"ע יהיה אסור להשני לחטוף ולשתות דכיון דרשאי שלא להניחו ליקח אף במעשה א"י יכול לעכבו גם בדין גזל דאף נדחה מפני פק"נ אבל הכא הא יהיה תרתי נפש וגזל נגד חדא. ועיין במהרש"א בח"א שבאם המים של שניהם גם לר"ע ישתו שניהם כדסובר בן פטורא ופשוט שכוונתו אף שהוא ביד אחד והוא מטעם דיהיו תרתי גזל ונפש נגד חדא כדבארתי. ועיין בר"ן נדרים שכתב שתייתן קודמת דחייהן קודמין כדדרשינן בריש איזהו נשך, ולמה שבארתי גם בן פטורא יודה בזה. וגם הגר"א ביו"ד סי' רנ"א סק"ו כתב על הא דכתב הרמ"א פרנסת עצמו קודמת לכל אדם נמי ציין להא דבא ר"ע ולימד חייך קודמין ולמה שבארתי גם בן פטורא יודה ובפרט שהגר"א הביא גם הא דאבדתו קודמת שלא מצינו שיש חולק בזה.

אך אולי נקטו הא דר"ע לרבותא דאף במקום פק"נ חייך קודמין וכ"ש בלא פק"נ.

והנה הרמב"ם רפ"ז ממ"ע כתב מ"ע ליתן צדקה אם היתה יד הנותן משגת, משמע דהוא תנאי בחיוב המצוה ולא כשאר המצות שג"כ הוא רק כשיש לו ולא נקט תנאי זה משום דבכל המצות החיוב עליו הוא בכל אופן רק שהוא אנוס מלקיים ואף ביכול לקיים בהוצאה יותר מחומש שפטור כדאיתא בסי' תרנ"ו הוא משום דסך גדול כזה מחשיבו לאנוס לענין עשה. או דלא חייבתו תורה לקיים חיובו ביותר מחומש אף שהוא חייב והוא כעין הא דמסדרין לבע"ח שאף שהוא עדין חייב מ"מ מסדרין ואינו משלם. (ולמה שבמג"א סק"ז הוא כמפורש שאף חומש א"צ לבזבז אף על מצוה עוברת ואף על עישור נכסיו הביא בשם הב"י שהקשה על הרי"ו שמחייב שלא ידע מנין לו צריך לומר שסברי כטעם א' דאונס ממון נחשב אונס לגבי עשה והון רב לפי מצבו של כל אחד ואחד נחשב אונס דאלו לטעם ב' דהוא כעין הא דמסדרין מסתבר שהיה להם לקבוע שעור וגם מסתבר שהי"ל לקבוע חומש כדאשכחן בתקנה דאל יבזבז ששמו שעד חומש אין לחוש שיבא לידי עוני ואולי בזה פליגי דהסוברים עד חומש סברי כטעם ב' והסוברים דאף בהון

רב שפחות מחומש אינו מחוייב הוא כטעם א'). אבל בצדקה הוא תנאי בהחיוב דרק כשמשגת ידו נאמר מצות צדקה. והוא למה דבארתי כר"ע ולא כבן פטורא וממילא אין טעם לחייבו למות ולא לעבור ונמצא שנקט הרמב"ם דין דר"ע. ופשוט שתנאי זה הוא מקרא דוחי אחיך עמך וכדמסיק שם הרמב"ם קרא זה ויהיה כוונתו לתנאי דידו משגת. וכן במנין המצות כתב ליתן צדקה כמסת ידו משמע שהוא תנאי בחיוב ולא לשעורא שלא שייך למינקט שעור בשם המצוה.

עוד היה קצת מקום לומר דבן פטורא סובר שרשאי להחמיר ליהרג במקום שרשאי לעבור עיין בתוס' ע"ז דף כ"ז ולכן יהיה כאן גם מחוייב דממילא הוא תרתי נפש ומצוה נגד חדא. ור"ע סובר דאסור להחמיר ולכן ליכא אלא חדא נגד חדא. ולכן הרמב"ם שפסק דאסור להחמיר בפ"ה מיסוה"ת ה"ד הוא ממילא כר"ע. אבל זה אינו דבחולי וסכנה אסור להחמיר עיין ביו"ד סי' קנ"ז לכן צריך לומר כדלעיל. ואולי בן פטורא סובר שרשאי להחמיר אף בחולי וסכנה. ומסתבר כדלעיל

ידידו,

משה פיינשטיין

אגרות משה אורח חיים, ד, עט

הנהגת רופא בשבת

י"ז אדר תשל"ט.

מע"כ ידידי מוה"ר מנחם דוד זעמבא שליט"א.

הנה כאשר מע"כ גמר למודו לרופא יצליחהו השי"ת להיות שלוחא דרחמנא לרפאות החולים שיבואו ורוצה אתה לדעת איך להתנהג בכמה דברים הנוגע להלכה, ואכתוב בזה קצת גם ליותר ממה שנשאלתי מאחר שזהו עיקר גדול לענין זה.

הנה הרמב"ם רפ"ב משבת כתב דחויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות, וכתב הכ"מ דכוונתו דהיא דחויה ולא הותרה

שלכאורה תמוה דבשבת לחולה הא אף כשאפשר לעשות ע"י נכרים שהוא בהיתר נמי מותר ואדרבה הא כתב הרמב"ם דאף כשאיכא נכרי לפנינו אין עושין דברים אלו ע"י נכרים וע"י קטנים ופי' הכ"מ שמא יאמרו הרואין בקושי התירו ויבא הדבר דלא ירצו לחלל שבת ע"י ישראל גדולים וגם מחמת שאינם זריזים כל כך כדהביא הכ"מ מרמ"ך, וא"כ לאיזה דבר נוגע מה שהיא דחויה ולא הותרה דהא ל"ד לטומאה שהותרה בצבור שלר' ששת שהיא רק דחויה מהדרינן להביא טהורין אפילו מבית אב אחר כדאיתא ביומא דף ו' ע"ב, וצריך לומר שאף שאינו נוגע למעשה לענין השתדלותו אהדורי בתר

היתרא יש לנו לידע אם עשיית מלאכה בשבת לפקוח נפש הוא מעשה איסור אך שמ"מ נדחו ומחוייבין לעבור האיסור דשבת וכן שאר איסורין לפקוח נפש, או שאינם מעשה איסור כלל כשהוא לפקוח נפש,

ואף שאינו נוגע זה למעשה כשכבר בא החולה לידו איכא חלוק לענין הרופא שאם הוא במקום שאיכא עוד רופאים אין לו להמציא עצמו שיהיה נקל למצא אותו אלא צריך לסגור המשרד שלו, ומספר הטעֶלעֶפאָן שיוכלו למצא אותו לא יהיה רשום בפנקסי הטעֶלעֶפאָן מביתו אלא מהמשרד, כדי שלא יוכלו למצא אותו אלא המכירין אותו בלבד אף אם היה נוגע זה לחולים ישראל, וכן לא ישא עמו בשבת טעֶלעֶפאָן ששומע כל מי שקורא אותו, דמאחר דאיכא עוד רופאים אין עליו שום חיוב רק לאלו שבאו אצלו מטעם דלא מכל אדם זוכה להרפא אבל הרופא יש עליו חיוב שישתדל שלא יבואו אליו מאחר שיש רופאים אחרים וגם נכרים שילך אליו החולה אף שהם ישראלים,

אבל אם הוא רק רופא אחד בעיר מוכרח להיות במקום שאם איכא חולה יוכל לבא אליו. ואם הוא במקום שהרוב עכו"ם ומעט ישראלים שדרים שם מכירים אותו ויודעין לבא אליו כשיצטרכו לרופא במקום סכנה, אז לענין העכו"ם יעשה כדיני המדינה שודאי יש לרופא להיות לו יום חפשי שכיון שהרופא הוא שומר שבת הרי קבע לו יום השבת ליום חפשי שלו שיכול ליסע מביתו ליום ההוא וכן יצטרך לעשות או באופן אחר שלא ימצאהו. ואף שלדין זה ולרוב הדינים אינו נוגע מה שדחויה יותר מהותרה מ"מ זריזות איכא להרופא שיודע שהוא דבר איסור אך שהותרה לפקוח נפש שיזהר ביותר לחלק בין מה שמותר ובין מה שאסור.

ועתה כשהקדמתי מה שצריך הרופא לידע ואין לחוש שיבא לזלזל בשבת מצד מה שצריך לפעמים בשביל חולה לעשות עבור החולה גם מלאכה בשבת אשיב על שאלת מע"כ בדבר עכו"ם, דהא ברור ופשוט שהתירוץ אמר אביי בע"ז דף כ"ו ע"א דיכולין לומר דידן דמנטרי שבתא מחללינן עלייהו דידהו דלא מנטרי שבתא לא מחללינן

לא תתקבל תשובה כזו במדינות שלנו לא אצל החולים וקרוביהן ולא לראשי המדינה, שלכן ודאי אם הוא בבית חולים ויאמר תירוץ זה לא רק שלא יועיל כלום דכשלא יהיה שם רופא אחר ולא ירצה לרפא ודאי לא ישגיחו על דבריו ואם לא יהיה שם רופא אחר ודאי ידונו אותו כפושע ורוצח אם ח"ו יהיה איזה סבה, שלכן לענין שמוש בבית חולים הרי ודאי בכל בית חולים יש הרבה רופאים וגם הרבה שעדיין צריכין שימוש והרוב הרי רוצים יותר כשלא יצטרכו להיות שם ביום הראשון לשבוע יכולין הרופאים שומרי תורה

להחליף שזמנם יהיה לעולם ביום הראשון לשבת ורופאים הנכרים יהיו ביום השבת ואני יודע שהרבה רופאים שומרי תורה עשו כן.

ובעצם אף עם רופאים יהודים שאינם שומרי תורה שרוצים ג"כ יותר להיות שם שבת מיום ראשון יש אופן המותר ממש היינו שרופא השומר תורה ישתדל אצל הממונים על זה בבית החולים שאותו ירשום תמיד ליום א' בשבת שאף שבשביל זה יהיה מוכרח באם ליכא הרבה נכרים שירשום זמנו ליום השבת יהודי אחר אף שגם האחרים הם שומרי תורה שהוא רק כלפני דלפני דלא מפקדינן וכ"ש כשאיכא גם רופאים נכרים שלכן אף כל שומרי תורה יכולין להשתדל שלא ירשמו אותן להיות שם בשבת אף שעי"ז ירשמו אף את היהודים שאינן שומרי תורה שיהיו שם בשבת, אבל אף שלא נעשה כן ונרשם שומר תורה על יום השבת יש לו להחליף הזמן עם נכרים, ויש גם טעם גדול להתיר אף עם יהודים שאינם שומרי תורה שגם שכשישארו בביתם יחללו שבת במזיד בכל מלאכות שיזדמן לא פחות מהמלאכות שיעשה בבית החולים באיסור שא"כ אין בזה לפ"ע בזה שהוחלפו להו מלאכות במלאכות, ויותר נוטה שהופחתו כי יש הרבה חולים שמותר וגם הרבה הוא רק מדרבנן ומה שעושה בביתו רובן הם מדאורייתא.

אבל כשנזדמן שהוא מוכרח להיות שבת בבית החולים או כשהוא כבר רופא קבוע שאף שהמשרד שלו סגור בשבת בא דוקא אליו נכרי חולה בדבר שהוא סכנה הוא מוכרח להזדקק לו אף בחלול שבת באיסור דאורייתא,

וכ"ש כשנזדמן איזה אסון סמוך לביתו שקורין לרופא הסמוך יותר מאחר דלא מתקבל במדינותינו הדחוים שאמר אביי הוא סכנה ממש גם בעצם לגופו ממש מקרובי החולה, וגם אם הוא אינו חושש שתהא סכנה לו בעצמו יש לחוש לאיבה גדולה כל כך מצד אנשי המדינה וגם מהממשלה שיש ודאי לחוש גם לעניני סכנה מתוצאות זה, ואף שהתוס' שם ד"ה סבר תמהין איך אפשר להתיר משום איבה איסורא דאורייתא, כפי המצב במדינותינו בזמן הזה איכא מצד איבה סכנה גדולה אף במדינות שהרשות לכל אדם מישראל להתנהג בדיני התורה, שהוא עכ"פ שלא כשע"י זה לא ירצה להציל נפשות.

ופלא על הגאון הח"ח (מ"ב סי' ש"ל ס"ק ח') שכתב דהא הרופאים אפילו היותר כשרים נוסעים כמה פרסאות לרפאות עכו"ם ושוחקין סממנים בעצמן ומסיק דמחללי שבת גמורים הם במזיד אף שיהיה איבה מזה,

הא ברוסלאנד [ברוסיה] בעיירות הקטנות שהיה רק רופא אחד לכל הסביבה הרי ודאי ברור אם לא היה הולך לרפאות את העכו"ם היה ברור שהיו הורגין אותו בטענתם שגרם מיתה לבנם ובתם וכדומה וגם שופטי המדינה לא היו מענישין אותם כל כך או לגמרי

לא היו מענישין את העכו"ם שהיה הורגו ואפילו באופן שהשופטין היו מענישין באיזה עונש קל הא היה שייך לחוש שיהרגהו בצנעא,
וגם הא חזינן שחשש לזה פן יעשה איבה מזה שלכן הדפיס למטה הגה על זה שכוונתו הוא רק במדינת אִנְדִיָא [הודו]
ואם לא היה זה חשש סכנה לכלל ישראל לא היה צריך להגיד זה, וכיון שאיכא עכ"פ ספק הא אף בשביל ספק קטן הוא לקולא בפקוח נפש. ועיין בחת"ס חיו"ד סימן קל"א שכתב בפירוש ואם יש באיבה זו חשש סכנת נפשות יש להתיר אפילו מלאכה דאורייתא.
ולשון הדברי חיים (ח"ב או"ח סי' כ"ה) אחר שכתב דמשום איבה לא מחללינן שבת באיסור דאורייתא שמסיק, אך המנהג ברופאים שמקילין ושמעתי שהוא מתקנות ארצות להתיר להם, שלכאורה לא מובן איזה תקנה שייך בזה, וצריך לומר שכוונתו שאף שסובר בעצמו דאין לחוש לסכנה בשביל איבה, מ"מ לא אמר למחות בהרופאים שמקילין דהוא משום דלא ברור לו שליכא חשש סכנה
מהטעם דאומדנא שלו שאין לחוש לסכנה הא היה זה רק על מקומו שאולי היה במקומו והסביבה הרבה רופאים ולא היה איכפת להו כל כך שאף שודאי ניתוסף שנאה יותר בשביל זה הוא שנאה בעלמא כסתם שמעולם מעכו"ם לישראלים שיש שונאים ביותר שמ"מ אין בזה ענין סכנה, אבל ידע שודאי איכא מקומות שלא מצוי רופאים שיש שם חשש סכנה, אבל כתב שנוהגין הרופאים להקל גם במקומו ואינו מוחה בהם כי שמע שאיכא תקנה להתיר להם בכל מקום מטעם שלא יטעו להחמיר אף במקומות שהאיבה יביא לסכנה, כהא דמצינו בט"ז סימן שכ"ח סק"ה שאף במזומן נכרי יעשו גדולי ישראל ומביא מהא דנמצא הרבה פעמים בגמ' נמצאת מכשילם לעתיד לבא, וכ"ש בזה שאיכא כשלון גם תיכף משום שמצוי חולי עכו"ם מסוכנים בכל מקום וזהו טעם תקנת הארצות ואין זה ענין תקנה אלא מעיקר הדין לדידהו ולשון תקנה הוא על שיפרסמו זה, (עיין במנחות דף ס"ח ע"ב איכא לשון התקין לכוונה זו).
והדברי חיים בעצמו אולי היה סבור דממקום למקום לא יבואו למילף עכ"פ לא מיחה אף במקומו שלא היה חשש סכנה, אבל בזמננו יש לחוש לסכנה כמדומני בכל מקום, וגם מצד פרסום הידיעות ע"י העתונים תיכף מה שנעשה בכל העולם איכא המכשול למילף ממקום למקום וגם הסתה להגדיל השנאה עד לרציחה גדול עי"ז לכן פשוט שבזמננו יש לדון זה כסכנה ממש, ויש להתיר כשנזדמן זה.

מה ששמע בשם האדמו"ר מקלויזענבורג שליט"א שלא יקחו שכר עבור הריפוי ודאי אסור להרויח מחלול שבת אלא שצריך לעשות רק מדין הצלה, וגם הוא עצה טובה שלא יבא לטעות ולומר שיש בזה חשש סכנה אבל לומר שעי"ז יהא מלאכה הצריכה לגופה אין זה נכון לע"ד, וסברת טהרת המים דבשביל פקוח נפש הוא מלאכה שא"צ לגופה היא סברת מהרי"ק (סי' קל"ז) עיין בתשובותי אג"מ ח"א דאו"ח סימן קכ"א.

ידידו, משה פיינשטיין.

אגרות משה אורח חיים, ד, פא

יציאה בשבת במכשיר קשר קטן הנצרך להצלת נפשות

ב' דר"ח אדר תשל"ט. מע"כ נכדי היקר והחביב לי מאד הרה"ג מוהר"ר מרדכי טענדלער שליט"א.

בדבר העוסקים בעניני הצלה שהוא ענין גדול של פקוח נפש בערים גדולות כנוא יארק וברוקלין וכדומה שלובשין על בגדיהם מכשיר קשר (ראדיא) קטן שבזה שומע מה שמצוין אותו מהמשרד (האפיס) של חברת הצלה לאיזה מקום שצריך לילך להציל כדי שיוכל תיכף בלא שום שהיות ליקח מה שצריך להצלת הנפש שנשאלת ע"י חברך ר' זאב שמואל יעקב פייערשטיין שליט"א, אם יכול לצאת שהוא דבר קשה מאד לפני חברי ההצלה שביום השבת לא יצאו כל היום מהבית וימנעו בשביל זה הרבה מלהיות מחברי ההצלה.

והנה מהא דתנן לא יצא האיש לא בסיף ולא בקשת בשבת דף ס"ג ע"א תנן שם הטעם שפליגי על ר"א שסובר דנחשבו לתכשיטין דאמרו חכמים משום שאינן אלא לגנאי, אלמא דאף שהן דברים שאינם עניני הלבשת הגוף וגם אינם קישוטין שמייפין את האדם דאינם מזהב וכסף אלא ממינים שאין מייפין כלל כברזל ועצים, נעשו בחשיבות תכשיטין מאחר דזה מראה חשיבות האדם שהוא גבור שהוא חשוב לעלמא וצריכין ליה לעניני הצלה כשבאין עכו"ם בגייסות על ערי ישראל, ולמד ר"א זה מקרא דכתיב חגור חרבך על ירך גבור שמסיק הקרא הודך והדרך, היינו דלכן הוא הודך והדרך, דהוא משום דבזה נראה גבור דהוא חשיבות ומעלה אף שלא בשעת מלחמה. והנה פליגי שם אמוראי אליבא דר"א מה השיב לרבנן על מה שהקשו לו וכי מאחר דתכשיטין הן לו מפני מה הן בטלין לימות המשיח דלחד לישנא השיב בברייתא לפי שאינן צריכין שנאמר לא ישא גוי אל גוי חרב והקשה הגמ' ותיהוי לנוי בעלמא ותירץ אביי מידי דהוה אשרגא בטיהרא, ולאיכא דאמרי השיב דאף לימות המשיח אינן בטלין כשמואל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שעבוד גליות לבד, ולכאורה תמוה הא עכ"פ גם

שמואל מודה דעל ישראל לא יבא שום גוי למלחמה דהא אמר שבימות המשיח לא יהיה שעבוד גליות שדוחק לומר דכוונת שמואל שיהיו מלחמות גם על ישראל וילחמו הגבורים בכלי זין אבל אומר שבכל המלחמות ינצחו ישראל ולא יהיו משועבדים לשום עם בעולם ומאחר שיהיו מלחמות יצטרכו לכלי זין, דהא מפורש בעירובין דף מ"ג ע"ב אליהו לא אתי במעלי שבתא משיח אתי דכיון דאתי משיחא הכל עבדים הן לישראל והוא מהפחד הגדול שזה אינו מצד היראה מהכלי זין, וכמה מלחמות למלכים הצדיקים היה בלא כלי זין כמו ליהונתן ולדוד עם גלית ולאסא וליהושפט ולחזקיה שנצחו בלא כלי זין שא"כ ודאי מלך המשיח לא יצטרך לכלי זין, וברמב"ם אף שכתב בפי"א ממלכים ה"ד שמלך המשיח ילחם מלחמות ה' שיש מקום לומר שיהיה בכלי זין הרי כתב אח"ז בפי"ב ה"ב שרק מלחמת גוג ומגוג יהיה בתחלת ימות המשיח שמשמע שאח"כ לא תהיה עוד מלחמה בימות המשיח, ובקראי דיחזקאל לא הוזכר כי מלך המשיח וישראל ילחמו בכלי זין אלא השי"ת יהרגם בדבר ובדם וגשם ואבני אלגביש ואש וגפרית, והכלי זין שהביאו גוג ומגוג לא יקחום להיות אצלם לצורכי מלחמות אלא בערו בהם אש, הרי שלא יצטרכו ישראל לכלי זין בימות המשיח, ולכן כתב הרדב"ז בפי"ב ה"א לתרץ קושית הראב"ד מה שראוי להאמין בזה שהדברים הם כפשוטם בארץ ישראל אבל בשאר ארצות יהיו מלחמות, וכן כתב מהרש"א שבת שם בח"א ע"ז דאמר שמואל דלא יהיה לישראל שעבוד מלכיות אבל באומות העולם יהיו מלחמות וקרא דגם גוי אל גוי לא ישא חרב יהיה רק לעוה"ב והוא כרדב"ז, וא"כ אף לשמואל הרי לא יהיה צורך בישראל לכלי זין. וצריך לומר דכיון שבאומות העולם הא יהיו מלחמות הרי יהיה שם מעלה לגבור שבשביל זה הוו כלי זין ענין נוי בזה שנראה עי"ז שהוא גבור אף שבכאן בא"י אין צורך לגבורים וניתוסף נמי שבח להשי"ת אשר נתן פחדו על כל הגוים אשר אין צריכין לגבורים וכלי זין, אבל להסוברין דלימות המשיח כבר לא יהיו מלחמות בעולם כלל אף לא באומות העולם שנמצא שאין בגבורים שום צורך אין זה שום נוי ולא שום שבח למקום בשביל העבר שהיה חשיבות ומעלה בגבורים מאחר שימות המשיח הא עדיפי וחשיבי שכולן יהיו צדיקים ולמה להו להתנאות בדבר שרק כשאיכא רשעים בעולם היה לזה צורך, ומסתבר שמה שאמר אביי מידי דהוה אשרגא בטיהרא הוא ג"כ אלעתיד שגם בלילה לא יהיה חשך דאור הלבנה יהיה כאור החמה שלשרגא לא יהיה שום צורך דבעוה"ז שהלילה הוא חשך וצריכים לשרגא הרי גם ביום הוא ענין נוי וכבוד כדנוהגין שבסעודה חשובה כפורים וסעודת נישואין מדליקין נרות לכבוד ולברית מילה מפורש בסנהדרין דף ל"ב ע"ב באור הנר בברור חיל משתה שם שפרש"י שהוא אור הנר

ביום לכבוד ברית מילה וכן בתוס' בד"ה אור שכתבו מכאן נהגו להדליק נר במילה, אלא צריך לומר שכוונתו לעתיד שגם בלילה יהיה באור גדול לא יהיה אור הנר ענין נוי וכבוד משום דליכא צורך אף בלילה. ועיין במהרש"א בח"א שכתב דאין להקשות מעוה"ב דהוא לאחר תחיית המתים דאז הא לא ישא גוי אל גוי חרב דאם לא קיימי הקראי על ימות המשיח הא עכ"פ קיימי על זמן התחייה שיהיו אכילה ושתיה וכל צורכי חיים הגשמיים אבל לא יהיו אז מלחמות בעולם ויקשה לרבנן על ר"א אחרי שהשיב להם לל"ב דלא יבטלו לימות המשיח מהזמן של אחר תחיית המתים, דאיכא למימר כדלעיל לפי שאינן צריכין, שא"כ נמצא שליכא שום מחלוקת בין הני תרי לישנא לענין התירוץ דר"א דהעיקר הוא לפי שאינן צריכין ורק לענין מה ששאלו מימות המשיח איכא מחלוקת איך השיב להם ואולי צריך לומר דלא"ד ודאי שאלו אחר שתירץ דאף לימות המשיח אינן בטלין מעוה"ב ותירץ ר"א לפי שאינן צריכין, אך לא מסיק זה הגמ' משום דמוכרחין לומר כן. ונמצא לפ"ז שרבנן דפליגי הוא מחמת שלא סבירא להו טעם דאין צריכין לסלק בשביל זה קושיתם דמ"מ כיון שאיכא חשיבות בגבורים שייך שיהיו כלי זין דמראין חשיבות האדם שהוא גבור ענין נוי מחמת שכן הלכו הגבורים מלפנים, אבל מה שאדרבה פליגי על ר"א הוא מטעם דאינן אלא לגנאי ענין צורך זה שהוא מחמת שיש רוצחים בעולם ושבשביל החטאים באו גם חיילות מאומות העולם על ישראל וגם באים להצר על ערי ישראל ולא היה הזכות להנצל מהם בלא ענין כלי זין שלכן הוא גם זכרון חטאי ישראל שמטעם זה הוא גנאי לא רק לעתיד אלא גם בזה"ז ובערי גליות שצריכין לזה הוא גנאי מה שבחטאינו צריכין לזה ומטעם זה אינם תכשיטין.

וא"כ נמצא שבדברים שליכא גנאי אף שלא יהיה זה לעתיד הוא לרבנן תכשיט מה שמראה על מעלת האדם ועל מעשיו הטובים ואדרבה שלדידהו עוד יהיה זה תכשיט גם לעתיד,

אף שלר"א משמע שלא יהיה תכשיט לעתיד מטעם דלעתיד יהיו הכל בריאים ולא יצטרכו לרופאים וא"כ אין לזה צורך דהוא כשרגא בטיהרא, ולרבנן שמה שלא צריכין אינו טעם לסלק הנוי מזה גם לעתיד יהיה זה נוי, אבל בזה"ז שעדיין צריכין העלמא לרופאים ולמתעסקים בהצלת נפשות הוו הדברים לצאת לבושים בהם בחשיבות תכשיטים לכו"ע בין לרבנן בין לר"א. ולכן מכשיר קשר קטן שלובשים כדי שישמעו בכל מקום שיהיו לאיזה מקום צריך לילך להציל מותרין לצאת בהם אף בשעה שאין צריכין לזה גם בשבת משום שהוא בחשיבות בגד, וכ"ש בשעה שצריכין שהוא כמעט תמיד שודאי אמת שהוא דבר קשה מאד שלא יצאו מבית כל השבת שאיכא בזה גם

משום חשש דימנעו הרבה מלהיות מחברי ההצלה, ולא שייך להכין נכרים ליום השבת דצריך לזה זריזות יתירא והנכרים שלא איכפת להו בפקוח נפש אף שלוקחים שכר אינם זריזים כלל וכמפורש ביומא דף פ"ד ע"ב דאין עושין כל ענין פקוח נפש ע"י נכרים וכ"ש בחברי ההצלה שצריך זריזות ביותר שאיכא גם היתר זה.

והנני זקנך אוהבך בלו"נ, משה פיינשטיין.

אגרות משה אורח חיים, ד, פ

יצאו להציל מתי מותרין לחזור למקומן .

סוף חדש סיון תשל"ח.

מע"כ נכדי היקר הרה"ג ר' מרדכי טענדלער שליט"א.

הנה בדבר אלו שנתאגדו בנוא יארק וברוקלין לחבורה להצלת נפשות באשר שכמה פעמים אירע בכאן שאוכלוסי ישראל בחסד השי"ת הם מרובין, שאדם אחד בין בבית בין ברחובות פוסק מלנשום וכשמביאין לו שמה תיכף מיכל חמצן (אקסעדזען טענק) ועוד מיני כלים מדברים המועילין תיכף ממש הוא הצלה גדולה ויש שיותר לא צריך ויש שמועיל עד שיוכלו להביאו לרופאים באיזה בית חולים שבענין זה הוא ממש הזריזות אף לרגעים נחוץ מאד לקיום נפשו, ובלא זה עד שיבואו רופאים מבית החולים ומבתיהם נמשך זמן עד שכבר אין תועלת, ודאי דבר גדול הוא ויישר חילם וכוחם ויתברכו מהשי"ת כל החברים שנתאגדו לעשיית עניני הצלה אלו לשם שמים להצליח במעשי הצלתם ולהתברך בכל.

וכשאירע זה בשבת ויום טוב ומצוי גם שיארעו שנים ושלשה במשך השבת בלילו ויומו הרי ודאי לילך עם מיכל החמצן למקום שנמצא החולה תיכף בין למקום קרוב מאד שהצורך הוא שהחבר שנודע ראשון ילך תיכף למקום שנמצא עם המיכל בידו שהוא הוצאה והכנסה לכרמלית ואף לרשות הרבים ועוד מלאכות הצריכין לכך שהוא בעניני חשמל (עלעקטרי) וכדומה ובין למקום רחוק אף במקצת שאם ילך ברכב (מאשין) יהיה זה אף רק במשהו זמן קודם אף שניתוסף הרבה מלאכות בהולכת הרכב בהבערת הגעז ובכבוי הא ליכא שום ספק דאפילו כמה מלאכות נדחין בשבת לפקוח נפש אפילו לספק רחוק וכ"ש בזה שהקדימה הוא עיקר גדול בהצלה זו, ואף אם בריצה יבא אף בלא רכב בקרוב הרי יהיה עיף ולא יוכל לעשות מה שצריך, אך אם הוא ביום שמצוי נכרים ובאופן שמכיר שאין לחוש לשמא הוא חשוד לגזילה ולרציחה ודאי טוב שיקח את הנכרי שיוליך את הרכב אבל כשהוא בלילה ואף ביום כשאינו רואה נכרי שמכירו ודאי אין לו לבקש נכרי שיש לחוש שישתהא איזה זמן, ואע"ג דאיתא ביומא דף פ"ד

ע"ב אין עושין דברים הללו ע"י נכרים מ"מ אם יש להשיג תיכף נכרי להוליך את הרכב אף שהט"ז סימן שכ"ח סק"ה פליג על הרמ"א וסובר שאף שאפשר ע"י נכרי נמי בלא אחור כלל נמי יעשה הישראל בעצמו מחשש שמא אתה מכשילן לעתיד לבא ולבסוף מסיק שיש לחוש גם שלא יעשנה בזריזות כל כך, מ"מ לענין הולכת רכב כשיש צורך שאינו ענין ההצלה ממש ואיכא בזה חלול שבת אף שאין צורך להחולה כגון לענין העמדת הרכב במקום שיניחוהו יותר מצד הנהלת העיר, שענין המחשבה איך לעשות להקל האיסור נמי הוא שיהוי קצת ולא ירגיש בשיהוי זה וגם בעצם הולכת הרכב לא שייך ענין שיהוי דכל מוליך רכב מוליך במהירות האפשרי, טוב יותר ע"י נכרי כשמצוי ליקחנו תיכף בלא איחור אבל כשיש קצת שיהוי א"צ לחכות אף רגע אלא יוליך בעצמו את הרכב.

אבל עיקר מה שיש לדון הוא לענין החזרה לביתו ממקום החולה כשהוא במקום רחוק וא"א לילך רגלי ואף אם אינו רחוק כל כך אבל הוא בלילה שיש לחוש ללילך רגלי מצד הרוצחים שמצוין עתה ולהשאר שם כל השבת ואף רק זמן גדול כעד היום ואף באם כשיצטרך לשהות בזה זמן גדול יש לחוש שבני ביתו לא יניחוהו בפעם אחר וגם שהוא עצמו יתרשל, אם יש להתיר לבא בחזרה בנסיעה ברכב.

וזה פשוט שבמקום ריבוי האוכלוסין שמצוי שאפשר ליארע לעוד אינשי שיש צורך גם למיכל כי לא הכינו עוד מיכל שיש צורך גדול להביא המיכל בחזרה ברכב אבל הנידון הוא כשיש עוד מיכל בהמקום שנמצאים חברי אגודת הצלה זו וגם יש עוד חברים מאגודת הצלה זו שהוא רק לענין איש זה אם רשאי לחזור בנסיעה ברכב בכלל וגם אם ליכא נכרי שאפשר לסמוך עליו מצד חשש ההתרשלות.

הנה מפורש בתוס' עירובין דף מ"ד ד"ה כל שכתבו הא דלא חשיב ליה בפ"ק דביצה (יא ע"ב) גבי הנך ג' דהתירו סופן משום תחלתן דזה אינו חדוש וכל הנהו צריכי, ופשוט שכוונת התוס' בזה שפשיטא להו דהוא משום דהתירו סופן משום תחלתן אף דבגמ' אמר דלמא להציל שאני דהוא דוקא להציל מאויבים עכו"ם שנפלו על ישראל שיש לחוש שמא ירדפו אחריהם וכעובדא דמייתי שבאותה שעה התקינו שיהו חוזרין למקומן בכלי זיין וכדפרש"י דרישא מי שיצא ברשות איירי בעדות החדש ובחכמה הבא ליילד, והוא משום דלתוס' דגם סיפא דכל היוצאין להציל איירי גם בחכמה הבאה ליילד והתירו אפילו לחזור למקומה אף שליכא חשש סכנה כשתשאר שם שהוא רק משום דהתירו סופן משום תחלתן, וכן מפורש בחדושי הרשב"א בביצה דף י"א ע"ב ד"ה בפלוגתא שכתב בפירוש בהקושיא אמאי לא חשיב הא דתנן בעירובין כל היוצאין חוזרין למקומן

חכמה הבאה ליילד והוי טעמא דהנך נמי משום דהתירו סופן משום תחלתן, ותירץ דהתם פשיטא דהא תנינן להו וליכא למיתלינהו אלא בהתירו סופן משום תחלתן ומאי קמ"ל, היינו שפשיטא להו דכל היוצאין להציל שהוא סתם הצלות אינו דוקא בלהציל מן הגייס שבאים להלחם על איזה עיר שהוא הצלת רבים ולא מצוי כל כך שאינו ברוב הצלות שהוא גם בהצלת יחיד והם מצוין ביותר כחכמה הבאה ליילד והבא להציל מן הנהר ומן המפולת ומן הדליקה וגם מן הגייס מצוי יותר בעת שלום שאיזה גזלן אחד או שנים נפלו על איזה איש אחד או שנים שכשבאו להציל הרגו את הגזלנים הרוצחים שאין לחוש כלל לשמא יבואו עוד עכו"ם לנקום בישראל נקמת הגזלנים שהרגו ולא אוקמי דאיירי דוקא בבאו גייס גדול של עכו"ם להלחם בכל העיר שלזה יש לחשוש שאף אם נצחו אותם והצילו את ישראל מבני עיר זה יש לחוש שיחזרו לרדוף אחריהם, ולכן פשיטא להו לתוס' ולרשב"א שאיירי ברוב עניני הצלה ובשעת שלום והוא גם בהצלת יחיד שנמי חוזרין למקומן שהוא רק מטעם התירו סופן משום תחלתן. עכ"פ מפורש בתוס' ורשב"א שמותר לחזור אף רק משום חשש התרשלות דזהו ענין התירו סופן משום תחלתן, והתוס' כתבו דאין בזה חדוש כלל, ומלשון הרשב"א משמע שהפשיטא הוא לא מצד שלא צריך להשמיענו דין זה אלא דפשיטא זה ממתני' דעירובין משום דליכא למיתלינהו אלא בהתירו סופן משום תחלתן, ויותר נראה דגם זה אינו חדוש דכתבו התוס' הוא כדכתב הרשב"א שאינו חדוש לפרש טעם זה במתני' דהא מסקי וכל הנהו צריכי כדאמרינן התם שהוא רק לענין שטעם המשנה הוא משום דהתירו סופן משום תחלתן דאמר שם בביצה על כל מתני' דהקשה שם על עולא דאמר ג' דברים התירו סופן משום תחלתן עור לפני הדורסן ותריסי חנויות וחזרת רטיה במקדש מאי קמ"ל עולא הא תנינא כולהו ותירץ משום דיש גם לפרש מטעם אחר קמ"ל עולא שהוא משום דהתירו סופן משום תחלתן וכן הקשה על רחבא א"ר יהודה דמוסיף פותח חביתו ומתחיל בעיסתו על גב הרגל מאי קמ"ל תנינא ותירץ משום דאפשר לפרש מטעם אחר קמ"ל דהוא מטעם התירו סופן משום תחלתן הרי הא דאמרינן התם הוא כהרשב"א שא"כ גם בתוס' צריך לומר דזה אינו חדוש לפרש כן במתני' אף שבעצם הדין הוא חדוש.

וצריך לפרש לדידהו סוגיית הגמ' דמקשה על הא דוכל היוצאין להציל חוזרין למקומן ואפילו טובא כשביתן רחוק יותר מאלפים והא אמרת רישא אלפים ותו לא וע"ז אמר הגמ' ומאי קושיא דלמא להציל שאני דרישא ביצא ברשות לעדות החדש שדוחין את השבת על מהלך לילה ויום שלא שייך להתיר להם איסורין שאינו בדין דחיה שהוא לאחר שבאו, ורק נתנו להם מתקנת ר"ג אלפים אמה לכל רוח שאיסור דרבנן זה לא

אסרו להם, ול"ד לאיסור לצאת חוץ לאלפים אמה שאף שהוא ג"כ מדרבנן דהוא איסור מהיותר חמורים דאית לו אסמכתא בקראי. וגם מסתבר לע"ד שאין תקנת ר"ג בבאין להעיד על עדות החדש שידחה איסור זה דרבנן אף שלשאר מצות דאורייתא אף למצות מילה לא נדחה שום איסור דרבנן מאלו שאין הכרח לדחייתם במצות מילה דהיה אפשר לעשותן מערב שבת, אלא שהתקין להחשיב כלא נאסר כלל להם דהתקין שיתחשב להם שכן היה תחלת הדין, דהא לכאורה קשה מאד לשון המשנה ולא אלו בלבד אמרו אלא אף חכמה הבא ליילד והבא להציל מן הגייס ומן הנהר ומן המפולת ומן הדלקה הרי אלו כאנשי העיר ויש להם אלפים אמה לכל רוח, הא ודאי חכמה הבא ליילד והמציל מן הגייס וכדומה עדיפי מלילך לעדות החדש ואם נזדמן למי שראה את החדש שצריך לילך להציל נפש ולרפאה ממחלה מסוכנת ודאי מוכרח לילך להציל נפשות אף שלא יהיה שום עד לעדות החדש ואם התקין לבאין להעיד לעדות החדש כ"ש שיש לו להתיר להולכין להציל נפשות, ואף שיש אולי לדחוק דיש לחוש יותר שיתרשלו מלילך להעיד לעדות החדש משיתרשלו לילך להציל נפשות, לא מסתבר דהרי לעומת זה החשש דשמא יתרשלו לילך לפקוח נפש אף שהוא חשש קטן ראוי לחוש לו יותר דהרי מחללין שבת לפקוח נפש אף על חשש קטן טובא כדאיתא במתני' דיומא דף פ"ג ע"א שנמצא שחשש התרשלות הקטן להציל נפשות עדיף לחוש לו מחשש גדול לעדות החדש. ולכן נראה לפרש שכוונת המשנה הוא להוכיח שזה שביצא חוץ לתחום אין לו אלא ד' אמות לא היה זה איסור קבוע ומוחלט בכל אופן כהא דעצם איסור לצאת חוץ לאלפים אמה וכהוצאה לכרמלית וכדומה רוב איסורין דרבנן, ומה שמותר לילך להצלת נפשות הוא מחמת שפקוח נפש דוחה את השבת אף איסורין דאורייתא, שלכן אחר שבא לשם ואין לו צורך לענין הצלתו מה שיאסר לילך חוץ לד' אמות היה אסור, אלא אמרו חכמים שהיו עוד מלפני ר"ג מתחלת התקנה לאסור למי שיצא חוץ לתחום לצאת מד' אמותיו שלהיוצאין לפקוח נפש יש להם אלפים לכל רוח, שלכן התקין ר"ג שגם ליצאו ברשות לעדות החדש משום שעל מהלך לילה ויום מחללין את השבת דנמי יהיה כלא אסרו מעולם שרק בשביל זה יהיה להם אלפים לכל רוח במקום שבאו דאיסור ממש אפילו דרבנן אין להתיר כשליכא ענין הדחוי, ואם לא היה באיסור זה יוצא מן הכלל מתחלת התקנה לא היה שייך להתיר יצא ברשות אף למצות עדות החדש אף שהיה זה צורך גדול כדי שלא ימנעו מלבא כשיזדמן בשבת. והוי פירוש לשון ולא אלו בלבד דיצאו לעדות החדש היינו שר"ג התקין להתיר אלא אף חכמה הבאה לילד והבאין להציל שיש בהם ענין פקוח נפש שאמרו חכמים הראשונים להתיר נמי אף שבשבילן לא היו צריכין

חכמים להוציאן מכלל תקנת האיסור, דאף אם היה תקנת האיסור שליצא מהתחום שאין לו אלא ד' אמות בסתם נמי היו מותרין לילך אלפין לכל רוח כאנשי העיר שבאו לשם מצד החשש דשמא יתרשלו לבוא לעתיד לבוא מאחר דהוא ענין פקוח נפש, מ"מ אמר ר"ג שלא עשו כן אלא אמרו חכמים שהתקינו שלאלו לא התקינו איסור זה כלל אלא מתחלה אמרו שהם כאנשי העיר, ואף שנזדמן שכבר נעשה מעשה שנמצא שכלפי שמיא היה גלוי שלא הוצרכו לילך כלל שלילך יותר אחר שנודעו שנעשה מעשה אין להתיר אף שנמצאים רחוק מן העיר כשליכא סכנה מלהיות שם עד מוצאי שבת, ולחוש שמא ימנעו בשביל זה מתחלה לצאת מביתם משמע שכיון שזה אינו מצוי כלל שבאמצע הדרך יודעו בברור מאיש נאמן שנעשה מעשה, דהא אף כשיש רק קצת ספק מחוייבין עדיין לילך למקום המעשה, ובשבת לא מצוי שיהיה שם אנשים נאמנים בדרכים, אין לחוש לשמא ימנעו לעתיד בשביל חשש רחוק זה, דמ"מ ליכא עלייהו האיסור דכשיצא מתחומו אפילו באונס אין לו אלא ד' אמות מאחר דבתחלת תקנת איסור זה אמרו חכמים שתיקנו איסור זה שליכא על היוצאין ברשות התורה אלא שיש להם אלפים לכל רוח כאנשי העיר שממילא איכא בכלל זה גם שאם נודעו באמצע הדרך אחרי שכבר יצאו מתחומם יש להם אלפים לכל רוח ממקום שנאמר להם. וממילא היה שייך מה שהתקין ר"ג שאף כשיצאו ברשות לעדות החדש שאיכא ענין דחיית איסורין יותר ממה שמוכרח להמצוה דהוא רק ההליכה לשם שנמי הם בכלל אלו שלא אסרו עלייהו דאף שחכמים דמתחלה שתיקנו לא הוציאום מן הכלל התקין שיתחשב זה כהיסח הדעת ושגגה שלא הוציאו גם זה מכלל האיסור אלא גם זה הוא בכלל יצא ברשות שיש לו אלפים לכל רוח. והוא פירוש נכון וברור. וניחא לפ"ז מה דלא חשיב להא דר"ג התיר שיהיו מהלכין אלפים אמה לכל רוח בפ"ק דביצה בהדי הני דהתירו סופן משום תחלתן משום דבנתינת אלפים לכל רוח שהתקין ר"ג לא התיר איסור אלא שבשביל סופן אמר שאין זה ענין דחיית איסור לדידהו אלא שליכא איסור אבל איסור הא לא התיר להן, ובעירובין אה"נ דלא הקשו מדין זה שיש להן אלפים לכל רוח כלל אלא מהסיפא דכל היוצאין להציל חוזרין למקומן דרק זה דהתירו לחזור למקומן אפילו טובא הקשו משום דאיסור תחומין דאלפים הוא איסור קבוע ומוחלט לכל בכל אופן אלא שהתירו לדחות מחשש התרשלות גם החזרה הוא שייך להחשיב בכלל אלו שהתירו סופן משום תחלתן אבל מרישא לא הקשו והוא מטעם דכתבתי, והתוס' דר"ה כ"ג ע"ב אולי מאחר שמה שלא תיקנו מתחלה היה זה משום תחלתן נמי ניחא להו יותר לומר דהוא משום דפשיטא דבשביל טעם זה דמשום תחלתן הוא. אבל אמר בגמ' בעירובין שהקושיא היתה מהצלה על הצלה דר"ג

הא הוכיח מחכמה הבאה לילד והבא להציל מן הגייס שג"כ לא התירו להם איסור דחוץ לאלפים אחר שהצילו אלא רק שלא תיקנו לאסור עלייהו האיסור דיוצא חוץ לאלפים אין לו אלא ד' אמות והכא תנן דיוצאין להציל דהוא חכמה הבאה לילד אף לחזור למקומן אף שהוא טובא יותר מב' אלפים. ואף שבעצם לא קשה דהא ודאי איכא חלוק ביוצאין להציל דבאלו הצלות שלא ידוע כמה זמן שייך שימשך כגון חכמה הבאה לילד שלא ידוע כמה זמן הוא דלפעמים נמשך משעה שהתחילו חבלי לידה גם יותר ממעת לעת והחכמה יודעת זה הרי באה מתחלה אף לישב שם יותר מיום השבת, וכן הבא להציל מן הגייס ומן הנהר נמי לא שייך שידעו כמה זמן ימשך זה, ואף מן המפולת ומן הדליקה הרבה פעמים אין ידועין דאם נפלו עליו גל גדול הרי אפשר לימשך ג"כ יותר מיום השבת, ואף בדליקה אפשר שתעשה דליקה גדולה שימשך יותר מיום השבת שאלו כיון שידעו מזה ומ"מ באו כחיוב התורה להצלת נפשות ולא נתרשלו, לא שייך לחוש לשמא יתרשלו כשיעזור להם השי"ת ונגמרה מלאכת ההצלה בזמן קצר אם יהיו נאסרין לחזור למקומם דהרשלנין הרי גם כשנתירם לחזור יתרשלו ולא יצאו כלל מחמת דידעו שאפשר שתמשך זמן גדול ויראי ה' שבאו אף שידעו דהוא מלאכה קשה ואפשר שתמשך זמן גדול הרי לא יתרשלו גם כשיהיו אסורין מלחזור כשנגמרה מלאכת ההצלה בזמן קצר דהוא עוד נקל מלעשות מלאכה, שלכן רק מה שיש להקל עלייהו בלא איסור שיוכלו לצאת מהד' אמות שהוא ג"כ צער בלא צורך דהוא בזה שלא תיקנו מתחלה עלייהו דיצאו ברשות האיסור יציאה מד' אמותם הקלו לעושי מצוה, אבל לא שייך להתיר להם לעבור איסור יציאה חוץ לאלפים שזה הא נאסר בכל אופן ורק שנדחה בשביל פקוח נפש שלחזור שאינו שוב פקוח נפש לא שייך שידחה. וגם אפשר שלצאת חוץ מד' אמות אף כשיצטרכו להיות שם כל יום השבת איכא זמנים קטנים שלא יצטרכו לעבוד במעשה הצלתם וכשיהיו אסורין לצאת מד' אמותם הוא הוספת צער על עבודתם שבאו, לזה איכא אולי גם חשש קטן דהתרשלות לא אסרו מתחלה עלייהו יציאה מד' אמות אלא נתנו להם אלפים כאנשי העיר ואם הוא בדרך שיהיה להם אלפים לכל רוח במקום שנמצאין. ואם הוא הצלה כזו שידוע היה שהוא רק לזמן קצר כגון רופא שבא לראות את החולה ולעשות סמי רפואה שידוע שכל צורך ביאתו להפקוח נפש הוא זמן קצר, וכן לפייס איזה ממונה מהשלטון שכעס על איזה ישראל ורוצה לדונו בהריגה שדרך הפיוס הוא במתנה חשובה שיביא לו או ע"י מכירו שיועילו בקשותיו שהוא רק לזמן קצר, וכדומה הרבה אופני הצלות שידוע שהוא רק זמן קצר אם נאסור לחזור למקומו יש לחוש להתרשלות שבזה התירו סופן משום תחלתן. וצריך לומר דהוא משום דסתמא תנן במתני' דכל היוצאין להציל דמשמע

דאיכא דבר שכולן שוין מטעם לא פלוג ולא יהיה דבר זה תלוי באומדנא דאינשי, וע"ז א"ר יהודה אמר רב שלעניו חזרה בכלי זיינן שוין דאסור להניח הכלי זיין בשום מקום ולא לסמוך על אומדנא דאינשי שאין שוב מה לחשוש, אבל לענין חזרה לביתם שהוא יותר מאלפים תלוי אם הוא הצלה כזו שהיו סוברין שאפשר שיצטרכו לשהות שם יותר מיום השבת אסורין לחזור לבתיהן ואם הוא הצלה כזו שהיא רק לזמן קצר יהיו מותרין, ומה שחוזרין בכלי זיין שנאמר בלשון תקנה הוא דאסרו בתקנתם לסמוך על האומדנא שאין מה לחוש דהא ודאי בראשונה שהיו מניחין כלי זיינן בבית הסמוך לחומה הא נמי ידעו דאף בשביל חשש קטן מותר לחלל שבת שא"כ ודאי היו מניחין שם אחרי שהיה ברור להם שאין מה לחוש אבל כיון שאירע פעם אחת שהכירו בהן אויבים שלא כמו שחשבו באומדנא שלהם גזרו בתקנתם שאסור לסמוך על שום אומדנא הברורה שממילא נחשב כל הנחת כלי זיין מידם אפילו אחר שכבר הצילו לסכנה שמותר ממילא לחלל שבת, כן נראה מוכרח הפירוש אליבא דתוס' עירובין והרשב"א. ולכאורה פירוש זה מוכרח בגמ' דלפרש דלמא להציל שאני כפרש"י דהבא להציל שאני הוא דיש לחוש שמא אויבים ירדפו אחריו הלכך אפילו טובא יכנסו לעיר, לא מובן מאי כוונתו אם הוא לעיר שנלחמו עליה ואיירי שבני העיר הוכרחו לצאת מהעיר לרדוף יותר מאלפים מחוץ לעיר ונצחו אותם שם שהיה רחוק מהעיר והתיר להם ליכנס להעיר שהוא יותר בטוח מלהשאר חוץ לעיר הוא דחוק שכמעט אינו כהמציאות דאין יוצאין מחוץ לעיר להלחם ואם אירע שיצאו פשיטא שהוא סכנה ומאי קמ"ל, וברש"י ודאי אין לפרש כן דהא כתב בלשון יחיד שמא אויבים ירדפו אחריו הרי משמע דבני העיר לא יצאו מעירם אלא לגרשם מהעיר.

ואם הוא להעיר שיצאו משם, הא אדרבה אם יש לחוש שמא האויבים ירדפו אחריהם כשיראו שיוצאין מן העיר הרי עדיין לא היתה הצלה גמורה, וצ"ע כוונת רש"י, ואולי כוונתו דלזה שבא להציל והציל יש לחוש שאותו ירדפו אויבים העכו"ם ביותר למסור אף נפשם עליו להורגו וכשיהיה כאן יש לחוש שאף שכבר ייראו העכו"ם להלחם על העיר יארבו אחריו לבד בסתר והוא לא יחוש כל כך ליזהר לכן טוב לפניו יותר כשיחזור לביתו שרחוק מהם ולא ידוע להם היטב לעשות בסתר שלא ירגישו בם שלכן מותר לחזור לביתו אף שהוא יותר מאלפים, אבל הוא דוחק דאם יש לחוש לזה פשיטא ומאי קמ"ל דבשלמא בחזרה בכלי זיין הוא חדוש גדול דאף שברי לפי האומדנא גזרו שלא לסמוך על האומדנא ואסור להם להניח כלי זיינם מידם וגם שאין צריכין בשביל זה להשאר במקום שנלחמו אלא שמותרין לחזור להעיר אם יצאו משם לצורך ההצלה אף

שיעברו על איסור הוצאה והכנסה וטלטול ד' אמות ברשות הרבים אף שלפי האומדנא ליכא סכנה כשישארו שם, אבל לחזור לביתו שהוא חוץ לאלפים לא נאמר בגמ' תקנה כזו שמסתבר שאם ברור שאין מה לחוש אסור מצד פקוח נפש אם ליכא היתר מעצם החזרה לפ"מ דסובר רש"י לדחוי הגמ' אלא דאיירי שיש לחוש שא"כ פשיטא, וצ"ע. וכן מה שפי' בתירוץ רנב"י דכאן בנצחו ישראל אלפים ותו לא ובנצחו אומות העולם חוזרין למקומן ואפילו טובא לא מובן דאם אומות העולם נצחו וא"א לעמוד כנגדם הרי כל אנשי העיר צריכים לברוח ולא שייך לחלק בין אנשי העיר להבאים להציל ולא שייך לקבוע מקום, וגם פשיטא הוא ומאי קמ"ל, וגם הא משמע דהבאין להציל הצילו ולא כשלא הצילו. ולפ"מ שפירשתי לתוס' והרשב"א נראה לפרש דודאי איירי בהצילו אותם אבל החלוק הוא דבנצחו ישראל ממש היינו שיד ישראל תקיפה לא רק בזמן שתקיפה ממש היינו בזמן הבית ובזמן שלום ואירע שבאיזה מקום נפלו נכרים על איזה עיר ובאו ממקום אחר והצילום אלא אף כשנמצאים ישראל תחת יד מלכי אומות העולם אבל תחת מלך חסד שאינו מניח להעכו"ם להלחם עם ישראל אך אירע באיזה מקום נפלו נכרים ובאו ממקום אחר והצילום חוזרין למקומן אף שרחוק, משום שבאופן כזו ידעו שלא יצטרכו להיות שם הרבה כי הרי יראים לשהות וגם אפשר שהיו סבורין שיותר קרוב שלא יצטרכו לשהות ולכן מותרין לחזור לביתם אפילו טובא, וכאן איירי כשנצחו אומות העולם דיושבין במדינה שאין המלך מקפיד על זה שהנכרים נופלים על ערי ישראל אף שאינו מסייע אותן אבל לא יענישם שאין הנכרים שנפלו יראים שא"כ הרי יותר היה להם לחשוב שיצטרכו לשהות הרבה דלכן אסור לחזור למקומן כשהשי"ת עזר להם והצילו בזמן קצר אין חוזרין למקומן אלא נותנין להם אלפים לכל רוח, וזהו פירוש נכון. עכ"פ לתוס' עירובין והרשב"א ביצה ברור שבענין הצלה שא"צ לשהות התירו לחזור אף באיסור דאורייתא דתחומין י"ב מיל ואף שיצטרך להוציא ולהכניס ולהעביר ד' אמות דכלי הזיין, שא"כ גם בהצלה זו שברוב הפעמים הצורך לשהות יש להתיר לחזור עם הרכב כשאין יכול להשיג נכרי שיוליכנו ברכב אף רק בשביל זה שיש לחדש לסופן משום תחלתן, וכ"ש כשא"א לו להשאר שם מפני חשש ליסטים ורוצחים שמצוי בשנים אלו במדינתנו וגם כ"ש כשצריכין שמיכל החמצן יהיה בחזרה כדלעיל. והנה הרמב"ם פ"ב משבת הכ"ג כתב על מי שיצאו לעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד העכו"ם בשבת וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבא והוא כשיטת התוס' והרשב"א, וסובר כן בהלכו לעזור להם כשצרו על איזה עיר שהוא ענין מלחמה עם הרבה עכו"ם שודאי היה להו ספק דשמא יצטרכו

להיות שם יותר מיום השבת דעכ"פ יש לחוש להתרשלות כשלא יניחום לחזור לבתיהם כשיעזור להם הי"ת שיצילו בזמן קצר.

אבל קשה לכאורה ממש"כ הרמב"ם פכ"ז הי"ז דכל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם או מן הנהר או מן המפולת יש להם אלפים אמה לכל רוח ממקום שהצילו בו, שמשמע שאסור להם לחזור לבתיהן, ורק אם היתה יד עכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו בו הרי אלו חוזרין בשבת למקומן ובכלי זיינן,

ומש"כ בהגהות יד איתן בפ"ב דקיצר רבינו כאן וסמך אמה שכתב בס"פ כ"ז דהיינו דוקא כשהן מתפחדים לישב במקומן שהצילו בו לבד שהוא דוחק גדול לא נכון כלל, דהא איכא הרבה חלוקים מש"כ בפ"ב ולא כתב בפכ"ז ומש"כ בפכ"ז ולא כתב בפ"ב, דבפ"ב לא כתב שלחזור למקומן הוא דוקא כשיד העכו"ם תקיפה ולא כתב כשהיו מפחדים, וכתב טעם שהוא כדי שלא להכשילן לעתיד לבא,

ובפכ"ז כתב אם היתה יד העכו"ם תקיפה וכתב והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו, ולא כתב טעם כדי שלא להכשילן, וגם עצם מעשה ההצלה הוא אחרת דבפ"ב הוא בעכו"ם שצרו על עיר ישראל ובפכ"ז ביוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם.

ובכלל לא מובן דאם איירי גם בפ"ב במתפחדין לשבות במקום שהצילו הרי הוא סכנה להשאר שם לשבות ולמה הוצרך לטעם שלא תהא מכשילן שהוא טעם להתיר אף בליכא שום חשש סכנה, וגם לא מפני התקנה בשביל המעשה שהיה שאין צורך לשום תקנה בזה, דהתקנה היה לזה שאסרו לשום אינשי לסמוך על האומדנא שלהם ולהניח הכלי זיין מידיהם כמפורש בלשון הברייתא שגם מתחלה לא היו מניחין הכלי זיין כשלא אמדו שליכא שום חשש דגם דורות הראשונים ידעו שנדחה שבת בשביל ספק נפשות וגם הא איירי בעובדא שחללו שבת להצלת ישראל, אלא כשאמדו בדעתם שאין שוב מה לחוש הטמינו הכלי זיין, ואירע פעם זה האחת שטעו באומדתן שאין מה לחוש, שלדינא היה מקום לומר שאין לחוש בשביל פעם אחת שטעו כיון דמשמע שמתחלה כבר נזדמן איזה פעמים שלא נאמר בפעם השני הכירו בהן אויבים אלא פעם אחת דמשמע שכבר אירעו הרבה פעמים שהיתה אומדנא שלהם נכונה שא"כ אף שאין הולכין בפקוח נפש אחר הרוב אפשר היה לן להתיר מאחר שמה שאירע היה משום טעות שאפשר אין לחוש לטעות כשיאמרו שברי להם שאין מה לחוש משום שדעתן יותר גדול, והתקינו שאסור לשום אדם אפילו הם רבים לסמוך על אומדנתם שאין מה לחוש ולהניח הכלי זיין מידם,

ותקנה זו לא היתה אלא רק על הכלי זיין שלהיכן שילכו יהיה הכלי זיין אצלם, אבל לא שייך תקנה זו שיחזרו למקומם הרחוק יותר מאלפים, דהא אדרבה בשביל זה דיש לחוש שעדיין לא עברה הסכנה מאנשי העיר שהיו בסכנה הרי יש להם להיות כאן ולא שילכו מכאן לבתיהם, ואיך שייך להתיר להם עוד איסורים וכמפורש ברש"י בכלי זיינן למקומן הוא רק האלפים דשרי להו, עכ"פ לא מתורץ כלום בדברי היד איתן לבד שכל דבריו מוקשין. וגם באליהו רבא סימן ת"ז לא ראיתי שום תירוץ על הרמב"ם, וגם עצם דבריו מוקשין דהוא מפרש נצחו אומות העולם הוא במקום זה שהלכו להציל ולא יכלו להציל ונשאר עוד בקושיא על לשון הרמב"ם פכ"ז שכתב ואם היתה יד העכו"ם תקיפה והיו מפחדים לשבות במקום שהצילו שהוא סתירת דברים ועל הלבוש דפסק בנצחו כותים והצילו ישראל חוזרין למקומן עיי"ש, דהא ודאי איירי דנצחו ישראל במקום זה דאם נצחו כותים איך רשאין לחזור למקומן הא צריכין להיות פה לעוזרם ואם א"א לעזור הרי גם אנשי העיר צריכין לברוח ומ"ש הם מאנשי העיר, וגם מה שייך איסור תחומין אף בלא חזרה למקומן הא צריכין לברוח למקום בטוח אפילו יותר מי"ב מיל אם ליכא מקום בטוח, שלכן בהכרח איירי שבמקום זה הצילו ישראל אך כיון שבעצם הם בגלות תחת מלכי עכו"ם שאף שלא יסייעום מ"מ לא איכפת להו שיהרגו מישראל מתפחדים לישב שם וצ"ע דבריו לנו בעניותנו.

והנכון בשיטת הרמב"ם דבעכו"ם שצרו על איזה עיר הרי אלו שבאין להציל צריכין לגרש את העכו"ם שהם מחוץ לעיר וכשבאו לשם אנשים בכלי זיין שבכחם בעזר השי"ת להרגם ולגרשם הוא זמן קצר ברוב הפעמים, וכשיראו שבאין לעזרה לא יבואו שוב שלכן יש יותר לתלות שידעו שעל זמן קצר הלכו לשם דלכן רשאין לחזור לבתיהם אפילו יותר מאלפים ויותר מי"ב מיל מטעם כדי שלא להכשילן לעתיד לבא ואף אם נימא שהיה להן ספק שמא יצטרכו לשהות סובר נמי דיש לחוש להתרשלות כדלעיל, ובכלי זיין שמותר הוא מצד התקנה.

ובפכ"ז לא הזכיר עכו"ם שצרו אלא כל היוצאין להציל נפשות ישראל מיד עכו"ם שלשון זה משמע שכבר נלחמים בעיר שאיכא שם כמה מקומות דכל בית ובית הוא מקום בפני עצמו ויכולין להתחבא והמצילין צריכים לחפש בכל הבתים והחצרות ובכל המחבואות שאפשר ואי אפשר להם לידע איך שניצולו עד זמן גדול שלכן אף שאירע שנודעו שכל העכו"ם כבר הלכו מהעיר בזמן קצר לא התירו להם לחזור לבתיהם שליכא חשש התרשלות מאחר שבתחלה הלכו על דעת כך כדלעיל. ובהא דרנב"י מפרש הרמב"ם

כרש"י דבנצחו ישראל יש להם אלפים והוא מטעם דבארתי דליכא היתר דסופן משום תחלתן משום דידעו שיותר נוטה שיצטרכו לשהות עד אחר השבת.
אבל בנצחו אומות העולם היינו שהמלך לא איכפת ליה שיפלו על ערי ישראל אף שאינו מסייען דיש לחוש שיחזורו אבל אנשי העיר בשביל חששא כזו לא יברחו מבתיהם שהוא דבר קשה מאד לפניהם אבל אנשי העיר האחרת שאין להם צורך להיות בכאן דאדרבה הם דרים בעיר האחרת הרחוקה אשר אין שכניהם העכו"ם רשעים מתפחדים מאחר דיש לחוש שיבואו עוד הפעם אין לחייבן להשאר שם מאחר שלפי שעה הצילם ובשביל שלא יבואו עוד הפעם הא אין לחייבן דהא אין לחשש זה סוף שלכן גם בני העיר אין יכולין לחייב את אלו שבאו מעיר אחרת שיהיו שם יותר אלא צריכין לצאת מן העיר, שלכן הם רשאין בשביל חשש קטן לילך לבתיהם אף שבני העיר רשאין להשאר בעירם, שזהו חדוש גדול דאיכא חשש פקוח נפש שאלו שקשה להם לילך מכאן מפני שהוא מקום דירתם רשאין להשאר בעיר ואלו שבאו ממקום אחר להצילם והצילו בפעם זה רשאים לחלל שבת ולחזור לבתיהם משום החשש שיחזרו, ודין זה הוא דין בעצם לא מענין תקנות וחששות דהתרשלות
דלכן אם גם הם אינם מפחדים לשבות שם משום דליכא חשש אסור להם לחזור אלא יש להם אלפים לכל רוח
וזהו באור מוכרח וגם נכון ברמב"ם, וא"כ גם להרמב"ם ברור שבעובדא דידן מותרין לחזור כדי שלא להכשילן לעתיד לבא.
זקנך אוהבך בלו"נ, משה פיינשטיין.

אגרות משה יורה דעה, ב, קסו

בדבר כהן שצריך לבקר חולה בהאספיטאל אם מותר

י"ד אלול תשכ"ד.

מע"כ ידידי הרב הגאון מוהר"ר יצחק דובער אושפאל שליט"א.
הנה האברים הנמצאים בבתי החולים יש למיזל בתר רובא דרובא שהם של נכרים, כי לבד שבמדינתנו הוא רוב נכרים במדה מרובה,
הנה רובא דרובא של ישראל אין מרשין לנתח את המת ובלא רשות מהקרובים אסור להם מדינא דמלכותא לעשות נתוח, ואף כשנזדמן שמרשין הקרובים לעשות נתוח מתנים שיחזירו להם האברים, וממילא איכא רק מיעוטא דמיעוטא דרשעי ישראל שמניחין אף ליקח אבר ממת קרוב שלהם, שלכן מדינא יש למיזל בתר רובא שהם של נכרים שנפסק מעיקר הדין שאין מטמאין באהל.

ולכן לצורך גדול יש להתיר לכהן לבקר חולה קרובו כגון מפני צערו הגדול כשהחולה הוא אביו או בנו, ומשום שלום המשפחה כשהם קרובי אשתו וכ"ש כשאשתו חולה שהוא ענין שלום בית וכדומה. אבל יברר מה שאפשר לו אם יש שם עתה מת ישראל ואם א"א לברר יש לסמוך שליכא שם מת ישראל, דאף בבית החולים גדול טובא כהא דבעלויו האספיטאל אשר שם איכא כמעט תמיד מתים מצד ריבוי החולים שנמצאים שם, מ"מ חולים ישראלים הם מיעוט ויש לסמוך כשא"א לברר שחולי ישראל הם מהרוב חולים לחיים והמתים הם מהנכרים שהם הרוב הגדול מהחולים.

ידידו מברכו בכוח"ט, משה פיינשטיין

אגרות משה יורה דעה, ב, קסד

אם מותר לכהן ליסע בעראפלאן שמוליכין שם מת לקוברו בארץ ישראל

ב' סיון תשל"ב.

מע"כ ידידי הבחור בן תורה נכבד מר יצחק פאלאק שליט"א מתלמידי ישיבת עץ חיים באנטווערפען, במדינת בעלגיא, שלו' לך ולתורתך, וחג שמח בקבלת התורה שלימה.

באוירון שקורין ערפאלאן שמוליכין שם מת לקוברו בארץ ישראל אסור לכהן ליכנס שם, כי כל הערפלאן אף שגדול טובא ויש לו מקום למטה שמונחין שם המשאות ושם מונח גם המת שיש חציצה בין המת למקום העליון שיושבין שם האנשים הנוסעים כולו כלי אחד הוא והוא של מתכות שמקבל טומאה וממילא אינו חוצץ בפני הטומאה, ונטמא הכהן בטומאת אהל במת שהוא באיסור לאו ועשה.

אך יש לעיין דאולי רק אלו מיני מתכות שנאמרו בקרא ששה מינים שהם זהב וכסף ונחשת וברזל ובדיל ועופרת הם מקבלין טומאה ולא מינים אחרים, וקצת היה נראה כן מדהוצרך הקרא להחשיבם בפרטיות ולא בכלל אך כל דבר מתכות וכלפי שמיא גליא שאיכא עוד מיני מתכות שלכן פרטן להשמיענו שרק אלו מק"ט ולא מיני מתכות אחרים. והערפלאן כמדומה שאינו משש מיני מתכות אלו, אבל אפשר שגם מין מתכות זה אינו מין אחר אלא שהוא נעשה מתערובת ממינים אלו, וצריך לחקור לידע זה.

ואם יתברר שהוא מין אחר שהיה רצון השי"ת שיתגלה בדורות אלו האחרונים היה נוטה יותר שלא מקבלי טומאה דלבד ממה שפרטן ראיה שאין למילף למיני מתכות אחרים דהם ששה כתובים הבאים כאחד. הנה גם בלא זה אין למילף דיני טומאה למין חדש דכל דיני טומאה הם גזה"כ, וראיה קצת מהא דכלי זכוכית לא מק"ט מדאורייתא אף שהם ניתכין כמתכות ולא אמרינן שיהא להן דין כלי מתכות כאלו שבקרא, ...

אבל מ"מ צ"ע לדינא, ואם הוא מתערובות מיני מתכות אלו טמא בפשיטות ואם הוא ממין אחר ויש בו תערובות גם ממינים אלו אזלינן בתר רובא כדתנן בפי"א מכלים.
ומדין אהל זרוק דלאו שמיה אהל גם לקולא שלכן אם האנשים יושבים שלא כנגד המת היה שייך לידון בזה, אבל במת ואדם וכלים שבתוכו מביא טומאה. עיין בפ"ח מאהלות מ"ה בר"ש שכתב בפשיטות אי בכלים שבתוך הבית איירי דבר תימה הוא מ"ט דר' יוסי, אך במאירי שבת דף ק"א מפרש בשם התוספות דאף כשהטומאה והכלים בספינה אם אינה קשורה אינו אהל, והוא דלא כתוס' שלנו שבת שם ד"ה קשרה ומצאתי בספר סדרי טהרות פ"ח ד"ה וספינה שהקשה על המאירי ונשאר בצע"ג. שלכן יש להורות בפשיטות כהר"ש שטמא, וגם בלא זה הא נכנס לשם כשהאוירון הוא עומד על הקרקע דהוא אהל מונח.
ידידו המברכו להתגדל בתורה וביראה, משה פיינשטיין

אגרות משה יורה דעה, ב, קסב

אם רשאין לפנות המת כדי שיוכלו הבנים לילך על קברו לפעמים

ערב חג השבועות תשכ"ג.
מע"כ ידידי הנכבד מר ר' יצחק ברוידי שליט"א.
הנה בדבר לפנות ארונו של אביו ע"ה מעקראן לנוא יארק באשר שכל בניו נמצאים בנוא יארק וקשה להם ליסע לעקראן לילך על קברו כנהוג, פשוט שאסור שפינוי זה אינו לכבוד המת אלא להקל על הבנים כשירצו לילך על קברי אבות.
ובעצם כל הליכה על קבר אבות אינו חיוב ולכתבי האר"י שהביא המג"א סימן תקנ"ט ס"ק ט"ו אין לילך כלל לביה"ק אף לצורך בקור על קברי אבות. אבל אף שהעולם נוהגין לילך על קברי אבות וחושבין זה לכבוד אב אין זה כבוד המת ששייך להתיר הפינוי בשביל זה אף אם לא יוכלו כלל לילך על קברי אבות לעולם, שלא בשביל כל כבוד הנדמה לאדם מתירין לפנות כמפורש בש"ך יו"ד סימן שס"ג סק"ב דרק משום כבוד לקברו אצל אבותיו מפנים ולא משום כבוד אחר, וכ"ש בשביל כבוד זה דלהמג"א בשם כתבי האר"י אינו מן הראוי לילך כלל שאסור לפנותו.
ידידו, משה פיינשטיין

תשובה שלא פורסמה "כדי שיחיה האחד"

כשדוחין נפש מפני נפש: הגדרות והגבלות

הקדמה

לפני כעשר שנים נולדו "תאומי - סיאם", היינו מחוברים מן החזה עד הטבור.

אחר בדיקת הרופאים נתברר שלא היה ביניהן רק לב אחד מונח באמצע הגשר של עור, בשר, וגידין, המחבר אותן, וכן רק כבד אחד לשניהם. הלב היחידי לא היה בו מספיק כוח לספק דם לשתי הגופות, ובלי ניתוח להפריד אותן בודאי היו שניהן מתות תוך כמה שבועות. בבנין הגופות הפנימיות לא נראה שום חסרון בתינוקת אחת, אבל בתינוקת השניה נתגלה כמה מומים שעשו אותה לטריפה שאינה חיה אפילו רק לשעות אחדות אחר ההפרדה, ואפילו אם היו נותנים לה הלב והכבד, רק בעזרת אחותה המחוברת לה היתה האפשרות שתשאר בחיים, חיי שעה, בערך כמה שבועות.

השאלה עלתה על שולחן מלכים של מו"ח זצוק"ל, ואחר יגיעה עצומה התיר הניתוח, ניתוח שמעולם לא הצליחו הרופאים להפריד התאומים, ורק משום התקדמות הרפואה במשך השנים היה כן תקוה שהפעם יצליחו, וכן היה בדין צדיק גוזר והקב"ה מקיים.

ניתוח של השאלה:

מיסודי התורה שאין דוחין נפש מפני נפש; אעפ"כ יש אופנים שכן דוחין נפש מפני נפש. האופן הכי ידוע וזה היה "המהלך" שנקט מו"ח זצוק"ל בפסקו לשאלה זו, הוא דין רודף.

(א) מתני' אהלות [ז':ו'] האשה שהיא מקשה לילד מחתכין את הולד במעיה ומוציאין אותו אברים אברים מפני שחייה קודמין לחייו, יצא רובו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש. וכתב שם הרמב"ם "כולו פשוט אין צריך ביאור".

בסנהדרין [ע"ב:] על המתני' דאהלות "איתיביה רב חסדא לרב הונא יצא ראשו אין נוגעין בו לפי שאין דוחין נפש מפני נפש ואמאי רודף הוא, ומתרצת הגמרא "שאני התם דמשמיא קא רדפי לה", פירושו - שלכן לא נחשב ברודף אחר שיצא ראשו, דמן השמים קא רדפי לאמו, דרק כשעדיין במעי אמו נחשב כרודף דכיון דכל חייו תלוי בחיות האם עדיין לא הוי נפש עצמאי, וא"כ אם יהיה אסון או בהאם או בהולד אין אפשרות להולד לחיות,

אבל אחר שיצא ראשו שיש לו האפשרות לנשום אויר כעצמאי, אז אפילו אם מת האם כמו בלידת בנימין לרחל, נשאר הולד בחיים ולכן נחשב כנפש ואין דוחין נפש מפני נפש.

וזהו מה שהסביר הרמב"ם ברוצח [א: ט'] שהורגין העובר במעי אמו "מפני שהוא כרודף אחריה להורגה [דרורף מפקיר עצמו למיתה לא שנא גדול לא שנא קטן, כדאיתא בסנהדרין דף ע"ב:] ואם הוציא ראשו אין נוגעין בו שאין דוחין נפש מפני נפש, וזהו טבעו של עולם" עכ"ל. לענ"ד טבעו של עולם פירושו דכ"ז שלא יצא לחוץ טבעו של עולם

הוא שחייו תלוין בחיות אמו, אבל משהוציא ראשו אז טבעו של עולם הוא לפעמים מת היולדת אחר הלידה משום העדר דם או דלקת ואין זה שייך להולד שכבר יצא לאויר העולם.

וא"כ בעובדא דידן הרי לתינוקת אחת היתה לה חיות עצמאית, ואחותה, כל חיותה תלויה רק על חיות התאום שאם תמות התאום אין לה שום תקוה לחיות וא"כ אפשר לדמות האחות בעלת מומין כעובר שחיותה תלויה באחותה שנחשבת כהאם, א"כ בלי הניתוח וההפרדה ימותו שניהן אז נחשבת האחות בעלת המומין, האחות האי־עצמאית, כאילו היא רודפת את אחותה וניתן להצילה בנפשה.

בחידושי רבינו חיים הלוי [רוצח א':ט'] הקשה על הסברא של הרמב"ם מניין לו דהורגין העובר מדין רודף, דילמא הטעם הוא משום דלגבי נפש אמו לא נחשב כנפש, ונדחה מפני פ"נ של האם ככל הדברים שנדחין מפני פיקוח נפש שהרי מסקנת הגמרא דלא הוי רודף משום דמשמיא קא רדפי לה.

ומבאר שם הר' חיים דהצלת הנרדף לא הוי משום פ"נ של כל התורה כולה אלא דין מיוחד משום גזה"כ להציל הנרדף בנפשו של הרודף וזה לומדין מדין נערה המאורשה מ"ואין מושיע לה" שלא שייך כלל לדין של פ"נ בכה"ת כולה.

וכיון דסובר הרמב"ם דעובר הוי נפש, לא היינו מצילין האם בנפשו של העובר דאין דוחין נפש מפני נפש ורק משום שהעובר נחשב כרודף לכן מותר להורגו להציל האם דכן הוא הגזה"כ שהרי לגבי איסורי שבת ואיסורי יוה"כ נחשב כנפש ועוברים על כל איסורין שבתורה כדי להצילו.

אבל עדיין נשאר קשה מה שלגבי יצא ראשו לא נחשב כרודף משום דמשמיא קא רדפי לה, דודאי בלא יצא ראשו ג"כ הוי מן השמים, ומדוע נחשיבו כרודף. ומסביר הר' חיים דודאי דין רודף שייך בשניהם, בין יצא ובין לא יצא ראשו אלא דביצא ראשו דהוי טבעו של עולם, שזהו פירושו של משמיא קא רדפי לה לפי הרמב"ם, מפקיעין ממנו חיובו של רודף ולכן נשאר הדין של אין דוחין נפש מפני נפש אבל בלא יצא ראשו א"א לומר דמשמיא רדפי לה לאמו שהרי עיקר הסכנה היא להעובר משני צדדים, מצד מיתת האם וגם מצד חיותו, וא"כ משמיא רדפין אותו יותר מן האם, ולכן כיון שאינו נחשב לנפש גמור לגבי נפש אמו נדחה מפני נפש אמו מדין רודף דאין שום טעם כמו ביצא ראשו להפקיע ממנו חיובו של רודף.

וא"כ בשאלה דידן אפשר להבין שהאחות עם האפשרות לחיות אחר הניתוח נחשב כרודף כמו האחות השניה אלא דאין לה חויבו של רודף כיון דמשמיא קא רדפי לה

לאחותה, אבל האחות השניה דאין לה שום אפשרות לישאר בחיים נחשבת כמו העובר דלא הוי נפש גמור לגבי אחותה ולכן נחשבת כרודף עם חיובו של רודף, ומותר להורגה כדי להציל אחותה, ועל זה מבוסס פסק דינו של מו"ח זצוק"ל להתיר הניתוח להפריד התאומים אע"פ שאחד מהן ודאי תמות.

ועדיין נשאר ק"ק לענ"ד לדמות שאלתינו לדין עובר דהוי רודף את אמו. שהרי הרמב"ם דייק שזהו טבעו של עולם, אבל בנ"ד הוי מקרה מוזרת מאוד דודאי לא הוי טבעו של עולם כמו באשה המקשה ללילד.

ולכן חשבתי ללילך בדרך אחרת שכל הנחלים הולכים אל הים ואפשר להגיע להאמת בכמה דרכים, דיש עוד אופן שדוחין נפש מפני נפש:

רש"י [בסנהדרין דף ע"ב: ד"ה יצא ראשו] מקשה ממעשה דשבע בן בכרי דחו נפש מפני נפש ולא מדין רודף.

המעשה: שמואל ב' [פרק כ'] ושם נשאר איש בלעיל ושמו שבע בן בכרי ... ויאמר אין לנו חלק בדוד... ויעל כל איש ישראל מאחר דוד אחרי שבע בן בכרי. ויצאו אחריו אנשי יואב . לרדוף אחרי שבע בן בכרי... ויבאו ויצרו עליו באבלה בית המעכה... ויען יואב ויאמר... שבע בן בכרי שמו נשא ידו במלך בדוד תנו אתו לבדו ואלכה מעל העיר ותאמר האשה אל יואב הנה ראשו משלך אליך ביד החומה".

בירושלמי תרומות [ח':ד'] מובא ענין זה באריכות להלכה: [דף מ"ז.] סייעת בני אדם שהוי מהלכין בדרך פגעו להן גוים ואמרו תנו לנו אחד מכם ונהרוג אותו ואם לאו הרי אנו הורגים את כולכם,

אפילו כולן נהרגים לא ימסרו נפש אחת מישראל, ייחדו להן אחד כגון שבע בן בכרי ימסרו אותו ואל ייהרגו אמר ר"ל והוא שיהא חייב מיתה כשבע בן בכרי ורבי יוחנן אמר אע"פ שאינו חייב מיתה כשבע בן בכרי.

ורש"י בסנהדרין תירץ דהא דחו נפש מפני נפש במעשה דשב"ב ולא כהוציא ראשו, משום דבמעשה דשב"ב "אפילו לא מסרוהו היה נהרג מיד כשיתפשנה יואב והן נהרגין עמו, אבל אם היה הוא ניצול אע"פ שהן נהרגין לא היו רשאין למסרו כדי להציל עצמן, אי נמי משום דמורד במלכות היה" עכ"ל.

הרמב"ם יסודי התורה [ה':ה'] פסק כר"ל לגבי ר' יוחנן וז"ל "אם היה מחייב מיתה כשב"ב יתנו אותו להם ואין מורין להם כן לכתחילה ואם אינו חייב מיתה יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. ובכסף משנה מקשה מדוע פסק כר"ל לגבי ר' יוחנן ומתרץ ב' תירוצים דחוקים מאוד א) דספק נפשות להקל ולא ימסרוהו בידים בעד העכו"ם ב) כיון

דהירושלמי והתוספתא מדמין ענין זה לשבע בן בכרי ושם כתוב בקרא "נשא יד במלך בדוד" הרי בפירוש דעיקר הוא שהיה חייב מיתה משום מורד במלכות בית דוד.
הב"ח ביו"ד קנ"ז פירש דאפילו להרמב"ם אם חייב מיתה ולא אמרו בפירוש שיהרגו אותו אלא בסתם שאלה דאפשר דלא באו להרגו, יכולין למסרו, ואין עובר בזה על משנת חסידים.
וג' חלוקים בדבר א) אם חייב מיתה בדין תורה כשב"ב מורין לכתחילה שימסרו אותו ב) אם אינו ח"מ בדין תורה אלא בדיניהם ושאלו להרגו לאו משנת חסידים הוא ואין מורין כך לכתחילה, ג) אם שאלוהו סתם ולא נודע אם דעתם להורגו אם לאו, אם חייב בדיניהם שימסרוהו להם, יכולין למסרו להן ומורין להן ומורין כך לכתחילה.
וא"כ לתירוץ ראשון ברש"י דאם שתיהן היו מתות בלי הניתוח אז מותר להרוג האחת להציל השניה ודאי בנ"ד כן צריכין לעשות כמו שהורה מו"ח זצוק"ל, אבל לתירוץ השני ברש"י, וכן פסק הרמב"ם דבלי חיוב מיתה אין למוסרו, הרי האחות השניה לא עשתה כלום שתהא חייבת מיתה ואיך אפשר להורגה בידים כדי להציל אחותה?
וכן הרמ"א [ביו"ד קנ"ז] מביא פסקו של הרמב"ם כ"יש אומרים" דאין למסרו אא"כ חייב מיתה כשב"ב ומשמע דכן צריכין לפסוק.
אבל נלענ"ד דאפשר לדמות מה שהקב"ה יחדה למיתה כחייב מיתה בדין, שהרי האחות השניה א"א לה לחיות בין עם הניתוח בין בלי הניתוח שכך נגזרה מן השמים שתאום זה תמות ואין עוזר לה, סברא וו מבוססת על מה שמצאתי בהיד רמ"ה [סנהדרין ע"ב:] וז"ל ומילתא צריכא עיונא דהא הכא גבי עובר [באשה המקשה לילד] דכתנו לנו פלוני או פלונית דמי, וקתני שאין דוחין נפש מפני נפש, ואיכא למימר דשאני הכא דאפשר דמיתציל העובר וצ"ע עכ"ל, אבל אם אי אפשר דמיתציל העובר אז באמת הוי כיחדו למיתה דמי שא"א לחיות לפי הבנתינו בחוקי הטבע והמדע הרפואי הוי כנגמר דינו ע"י ב"ד של מעלה למיתה. והנה להתאום בעלת מומין פנימיים אין שום אפשרות שתשאר בחיים יותר מכמה שבועות, א"כ הוי כיחדה למיתה וחייבת מיתה, דמותר לכתחילה למסורה כדי להציל אחותה.
הרב משה דוד טנדלר
חתנא דבי נשיאה
מאנסי